

ZBORNİK RADOVA SA KONFERENCIJE

LEONARDO BANCHER
ČOVJEK KOJI SE NE ZABORAVLJA

Tuzla, 8. mart 2020.

LEONARDO BANCHER - ČOVJEK KOJI SE NE ZABORAVLJA

**ZBORNİK RADOVA SA KONFERENCIJE
održane u Tuzli 8.3.2020.**

Tuzla, 2020.

**ZBORNİK RADOVA SA KONFERENCIJE
"LEONARDO BANCHER - ČOVJEK KOJI SE NEZABORAVLJA"**

Glavni i odgovorni urednik prof. dr. Tihomir Knežiček

Izdavač Centar za kulturu Tuzla

Za izdavača Senad Begović

Korice Nikola Šimić

Grafičko uređenje prof. dr. Tihomir Knežiček

Štampa In SCAN doo Tuzla

Za štampariju Mirsad Fejzić

Tiraž 60

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

929 Bancher L.(063)(082)

KONFERENCIJA Leonardo Bancher - čovjek koji se ne zaboravlja (2020 ; Tuzla)

Leonardo Bancher - čovjek koji se ne zaboravlja : zbornik radova sa konferencije održane u Tuzli 8.3.2020. - Tuzla : Centar za kulturu, 2020. - 160 str. : ilustr. ; 25 cm

Bibliografija uz svaki rad ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9926-8302-3-6

COBISS.BH-ID 39885574

Podrška

Trentini nel mondo Trento

Organizacija

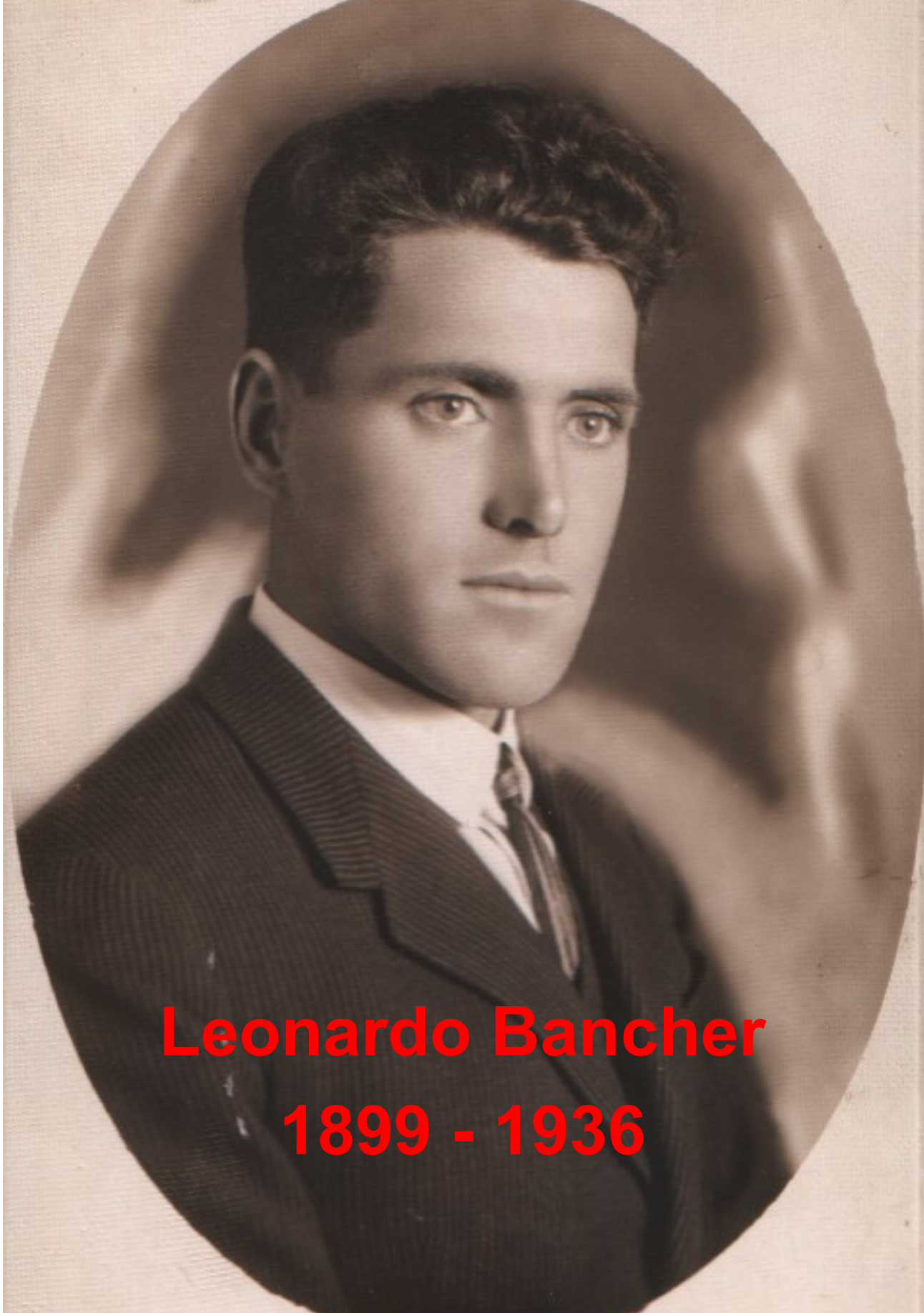

**Udruženje građana
italijanskog porijekla
„Rino Zandonai" Tuzla**

Podrška za štampu

Grad Tuzla

Leonardo Bancher
1899 - 1936

SADRŽAJ

Predgovor urednika	
Francesco Bocchetti, PRIMIERO - THE ORIGIN OF LEONARDO BANCHER (engleski)	1
Francesco Bocchetti, PRIMIERO - MJESTO PORIJEKLA LEONARDA BANCHERA	11
Kadrija Hodžić, LEONARDO BANKER: BORBA ZA MULTIKULTURALNI OBRAZAC SOCIJALNE PRAVDE	21
Frédéric Spagnoli, SUR LES TRACES DU RÉSISTANT BRUNO BANCHER DE TUZLA À SEVRAN EN PASSANT PAR LE TRENTIN (francuski)	43
Frédéric Spagnoli, STOPAMA BORCA FRANCUSKOG POKRETA OTPORA BRUNE BANCHERA - IZ TUZLE U SEVRAN PREKO TRENTA	55
Zdravko Latal, OBITELJSKI POGLED NA LEONARDO - NARDI - BANCHERA	67
Mijo Franković, SPOMEN OBILJEŽJE LEONARDU BANKERU U BEOGRADU	70
Sinan Alić, NAZIVI TUZLANSKIH ULICA	72
Tihomir Knežiček, BIBLIOGRAFSKA IDENTIFIKACIJA LEONARDA BANCHERA	75
Edvard Cucek, LEONARDO E BRUNO BANCHER, PADRE E FIGLIO, DUE FIGURE DA RICORDARE NELLA STORIA DEL TRENTINO E DELLA BOSNIA (italijanski)	90
Edvard Cucek, LEONARDO I BRUNO BANCHER, OTAC I SIN, REVOLUCIONARI KOJI ĆE OSTATI UPAMĆENI U HISTORIJI TRENTINA I BOSNE I HERCEGOVINE	99
DODATAK - REPRINT ČLANAKA OBJAVLJENIH U EDICIJI "TUZLA U RADNIČKOM POKRETU I REVOLUCIJI"	
Bogoljub Lekić, Leonardo Banker	111
Rinaldo Banker, Neka se pomiješa krv radnika i seljaka	146
Leonida Banker-Čatić, U savezničkoj bolnici u Italiji	149
Leonida Banker-Čatić, S Tuzlanskim odredom u šestoj ofanzivi	158

Predgovor urednika

Leonardo Bancher je čovjek koji se ne zaboravlja. Prezime Bancher, ili Banker kako se često pisalo, je ostavilo važan trag u istoriji grada Tuzle. Borba za nacionalnu identifikaciju tri naroda u BiH pomjerila je vrijednosti koje nose revolucionari, bez kojih ne bi bilo zajedničkog življenja u Tuzli, pa i okolnim mjestima. Leonardo Bancher je rođen Italijan, došao u Tuzlu kao dječak i sav svoj život posvetio borbi za pravdu i jedinstvo radnika i građana. Osnova za tu motivaciju Leonarda je u činjenici da siromašnih i obespravljenih ima među svim narodima – i ta nepravda jednako pogađa svakog građanina. On, Italijan, život je dao za bolji položaj Bosanaca i Hercegovaca i nekadašnjih Jugoslavena. Leonardo je imao svoje mjesto u Tuzli, ali je vremenom njegov doprinos je vremenom ubačen u maglu, pa je tako nestala ulica Leonarda Bankera, spomen ploča na partizanskom groblju je, kao i druge spomen ploče, zapuštena, njegovoj ostavštini u Muzeju Istočne Bosne nema traga.

Članovi Udruženja građana italijanskog porijekla „Rino Zandonai“ Tuzla prepoznaju potrebu za očuvanjem kulture sjećanja i otimanja od zaborava osoba koje su gradile i društvo i zgrade, pa je tako Kadrija Hodžić predložio da se organizuje konferencija posvećena Leonardu Bancheru. Pozvane su osobe koje imaju nešto ponuditi o životu Leonarda, i sve te osobe, autori radova, su se odazvale pozivu i dale konkretan doprinos uspješnosti održavanja konferencije. Posebno vrijedno je učešće stručnjaka iz Italije i Francuske koji su prezentovali aspekte imena i djela Leonarda Banchera i njegovih najbližih – supruge Ljubice, sinova Brune, Rinalda i kćerke Vesne.

Za manje od dva mjeseca od izvorne ideje održana je konferencija 8. marta 2020. godine u Tuzli, u Međunarodnoj galeriji portreta. Vrijeme održavanja konferencije je bilo nepovoljno zbog početka napada korona virusa, ali prisutnost učesnika konferencije iz inostranstva i prisutnost članova obitelji Bancher su pokazali kakav je značaj tema konferencije. Na konferenciji su bili prisutni i svoje radove izlagali i već pomenuti stručnjaci iz Italije i Francuske, kao i autori iz Tuzle. Iako nisu bili prisutni na konferenciji, tri rada su pripremljena za konferenciju i ti radovi su publikovani u ovom zborniku radova.

Svaki od prezentovanih radova u zborniku ima svoju specifičnost i naučni ili stručni doprinos sagledavanju radnih i životnih uslova Leonarda Banchera koji

je praktično jedan od ključnih utemeljivača komunističkog pokreta u Tuzli. U zbornik je dodat reprint tekstova o članovima obitelji Bancher/Banker koji su objavljeni u ediciji „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“. Ti tekstovi praktično su jedini tekstovi u kojima su detaljno opisani Lenardo Bancher, njegova bliža i dalja obitelj.

Opus tekstova u zborniku radova nedvosmisleno ukazuje da je Leonardo Bancher važna osoba zahvaljujući kojoj je i multietničko društvo u Tuzli uspostavljeno kao uspješan model življenja, model koji je nastao u vremenu Husinske bune i nastavio tradiciju da današnjeg vremena.

Tihomir Knežiček

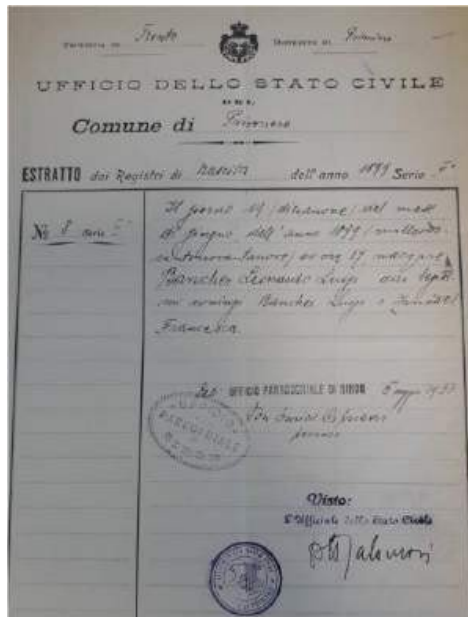
Francesco Bocchetti

Director Associazione Trentini nel Mondo o.n.l.u.s. Trento, Italy

PRIMIERO - THE ORIGIN OF LEONARDO BANCHER

1. Early times in Primiero

Leonardo Luigi Bancher was born in Siror – Primiero in on June 19th 1899, his parents were Domenico Luigi Bancher¹ and Francesca Zanetel. Bancher is a typical family name from Primiero, meaning “bread seller”, Zanetel is also quite common in the area and is a corruption of the first name Gianni (Zan) which corresponds to the English “John”².

Leonardo Bancher's birthplace document

¹ In the birth certificate only the second name “Luigi” is reported.

² Aldo Bertoluzza et al. (1998), “Guida ai cognomi del Trentino”, Società Iniziative Editoriali, Trento.

At that time Siror was a tiny alpine hamlet with less than 1000 inhabitants in the Primiero Valley. Primiero was a very remote alpine valley with few connections with the outside world. There was no railway connection and travelers could get to Primiero through steep mountain roads. Moreover, the main roads, connecting to the nearest rail stations, were international roads, with the necessity of border crossing.

*A postcard of
Siror in 1909*

Primiero was in fact, since 1866 when Austria lost Veneto to Italy, at the southern border of Austrian – Hungarian Empire, a

few kilometers from Siror there was the international border with strict controls and tariff to be paid for each person, animal or good crossing. The presence of the border was a great obstacle for the poor economy of the valley.

Italian – Austrian frontier

Most of the people of Primiero were farmers. The valley had actually a long tradition of mining, since the middle age silver, copper and iron were extracted from the local mountains. Especially silver played a dominant role in local economy but since 16th century revenues from mining started declining, due to local and international conflicts, to the depreciation of silver after American gold started reaching Europe, and to the impoverishment of local ore deposits. After 1866 all mines closed down.

Terrain and climate did not allow a rich agricultural revenue. Production was limited by altitude and only few crops could make a sufficient earning: rye, barley, oats, potatoes, turnips were among the most common. Most of the land was left for pastures for cows, goats and sheeps with production of milk and cheese, mostly for family and local consumption.

Making cheese on the “malga”

In the present times Primiero is a main tourist location, with some of the most well known peaks of the Dolomites and the popular ski resort of San Martino di Castrozza, but at the end of 19 century, tourism was at a very early stage. Only few elite travelers from northern countries like Germany or Great Britain visited the area, the first hotels were being built but still tourism was not enough to give a decent living to all the people in the valley (about 10.000 inhabitants at that time).

A very common activity in Siror, Primiero and all Alpine area, was migration either temporary or definitive. The book “Guida del Trentino” by Ottone Brentari, first published in 1890, estimates about 800 people, mostly young males, left the valley during winter months to work in different industries in other parts of the Austrian Empire, Italy and other European countries. According to the same source, from 1877 to 1890, about 1500 left the valley to reach America for definitive emigration. Temporary migrants were often employed in construction industry, especially public works, such as roads, railways and other public buildings which at that time benefitted of a particular growth impulse³.

Most of Primiero man were dealing with a double working life: farmers during summer and construction workers during winter. They usually moved in small groups of people coming from the same valley or village if not from the same family and travelled each year to the same area, where they established sometimes long term connections with local culture and people.

³ Ottone Brentari, (1890), “Guida del Trentino vol. II”, anastatic reprint 1971 dy SIRAB, Bologna.

In this context the Bancher family took the decision of migrating to Bosnia. Probably the Domenico already experimented temporary migration as a construction worker and maybe also the oldest sons Simone who at the time was 19 years old and probably already knew the Tuzla context before deciding to move there with wife and children.

According to birth registers in Italy the Bancher were Francesca Zanetel (born 1864) and Domenico Luigi (born 1864) and their children Simone Guerino (1892), Leonardo Luigi Severino (1899), Maria Maddalena (1900), Andreanna Lucia (1901), Giovanna (1904) and Luigia Dusolina (1907). As usual in local traditions, children were named after family members: Simone took his name from grandfather on father side, Leonardo from grandfather (and uncle) on mother side, Maddalena from grandmother on father side, Andreanna from grandmother on mother side, Giovanna from uncles both on father and mother side, only Dusolina had a name which does not appear on family tree.

Leonardo Bancher in Tuzla

2. A long time of absence

Bancher family left Primiero in 1911, in the Italian official documents and papers we have almost no trace of their existence until 1933. Then on February 19th 1933 an official document appears on Primiero Carabinieri desk: an Italian citizen from Siror has been arrested in Bosnia and charged for being a communist party member and agitator. Carabinieri are asked to make a report on his ties with Siror and to give this information to political authorities.

In a little less than 20 years Leonardo who left as a 12 years old child of a mountain farmers and migrants family, respectful of the law and keen on religious activities, became a dangerous political agitator, founder of communist party in his hometown, active in propaganda among his fellow citizen, involving

in his activity also some of his family members. Many things have changed surely in his life.

At the same time many things changed in Primiero.

First: Primiero suffered enormously from First World War. The war has been a huge tragedy for all Europe, but it assumed a particular significance for regions placed at the border between conflicting countries. Not only most of young men were employed in the army suffering deaths, injuries and mental disease, but for three and a half year, the valley has been part of the frontline between Italy and the Empirical powers. Most of its population had been evacuated either to Italy or to the inner regions of Austrian empire, houses were bombed, burned, used for military purposes, emptied of all valuables. Military prisoners and civil refugees took sometimes years to come back to their home villages, when they got back they found destruction and poverty. Some decided to leave again and some did not come back at all.

Second: as a consequence of the war, Primiero does not belong anymore to the Austrian – Hungarian Empire. The empire dissolved in 1918 and Primiero became part of the Kingdom of Italy. An immediate consequence of this, is that Primiero was no longer a border region; the Italian – Austrian border is now much further north and there are no more custom duties to pay for people travelling in and out of the valley. Also all traditional political, trading, cultural ties with northern german-speaking countries are weakened, new relations with the southern latin world are being built.

Third: since the early twenties, Italy has progressively seen the rise of Fascism as dominant force of the political and social system. In 1933 Fascism is the ruling ideology in Italy with no space for dissent. All other political parties are forbidden and a special attention is given to communists. Being a communist in Italy at that time would have immediate consequences, from police monitoring and reporting, to imprisonment or worse.

For this reasons the information that a citizen from Siror has been caught in Bosnia with charges of being an active and relevant member of Communist Party received a serious and comprehensive treatment by police authorities.

3. Contacts with Italy: war and peace time

Coming back to Leonardo, we have very few evidence and news of his life during his stay in Bosnia. According to police and military records kept in Italian archives here is what we know or we can assume.

Leonardo was enlisted in the Austrian – Hungarian army in a Kaiserjaeger Regiment, i.e. mountain troops, recruited especially in the Tirol region. So even though living in Bosnia he was still considered, for military purposes, as a Tirolean recruit. He served for a few months, from april 1918 to November 1918.

In Italian documents we have no details of his service but we can suppose he followed the same route of his regiment, which was almos certainly the 3rg Kaiserjaeger Regiment, which included most of the young recruits from Primiero. The 3rd Kaiserjaeger Regiment was divided in 4 battalions, being Leonardo with most probability enrolled in 3rd or 4th.

The 3rd Kaiserjaeger regiment was located, since February 1918 on the mountain front between Italy and Austria, near Folgaria. We can assume that Leonardo, after some basic instruction, spent there his few months on the frontline. On November 4th, the day of the armistice between Austria and Italy, the Kaiserjaeger regiment was captured by Italians and its members successively released.

We found a copy of the release certificate for Leonardo, which records him as a Kaiserjaeger regiment member (does not specify which one of the existing four regiments) as a Simple Soldier. Furhter inquiries are needed to get more information on his military service during the war, which are being asked at Austrian military archives.

4. Arrest and controls by Italian government

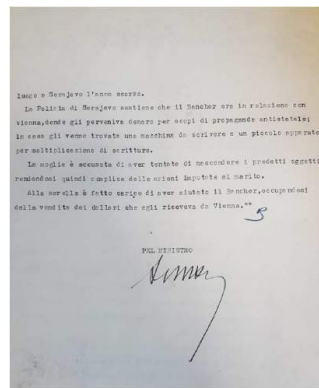
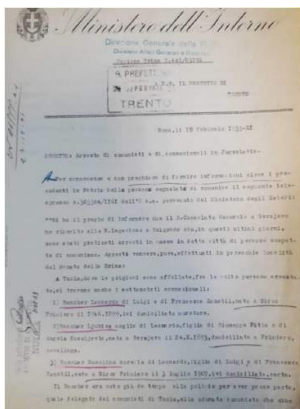
The news of the arrest were sent by Italian General Consulate in Sarajevo to the ministry of Interior Affairs, and after that to the police authorities in Trento on February 19th 1933.

Central police offices inform the local “Prefetto” with the following note:

“We inform that the Royal General Consulate in Sarajevo reports to the Royal Legacy in Belgrade that in the last days mass arrest of people suspect of communism were executed in the city. Arrest were also made in other cities of the Drina Banate. In Tuzla, where prisons are crowded, among the many arrested there are also the following fellow citizens:

- *Bancher Leonardo, son of Luigi⁴ and Francesca Zanetil⁵, born in Siror-Primiero on 19/09/1899, housed in Primiero, mason;*
- *Bancher Ljubica, wife of Leonardo, daughter of Giuseppe Pitic and Angela Kosuljevic, born in Sarajevo 24/10/1893, housed in Primiero, housewife;*
- *Bancher Dusolina, sister of Leonardo, daughter of Luigi and Francesca Zanetil, born in Siror-Primiero, on 3/7/1907, housed in Primiero, tailor.*

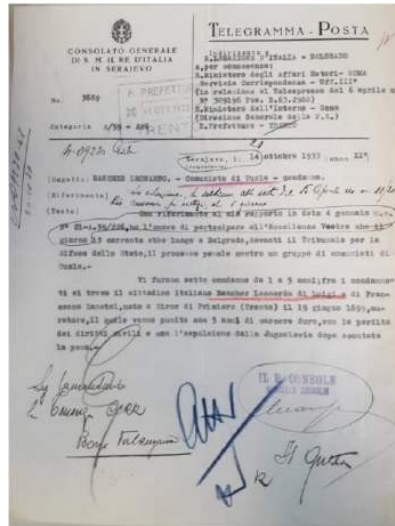
Bancher was already known to the police because he attended, as a delegate of Tuzla communists, to the communist gathering held in Sarajevo last year. Sarajevo police reports that Bancher had a connection in Vienna, where he got money for anti-state propaganda; in his house was found a typewriter and a little tool to make multiple copies. Wife is charged for trying to hide those objects, being therefore partner in crime with her husband. The sister is accused of helping Bancher taking care of the sale of Dollars he received from Vienna.”

Letter from Italian General Consulate in Sarajevo

⁴ Note that, as in the birth certificate of Leonardo, also in this document only the second name of Domenico Luigi Bancher is used.

⁵ Instead of “Zanetil”.

Letter from Ministry of internal affairs

After receiving this note a folder was opened in Rome by central police offices to keep track of Leonardo's activities. Fascist government had a very comprehensive system of control for people which did not accept enthusiastically its principles and its activities. Local police took reports of all people which could become troublesome in some way. Being a member of a political party other than the Fascist was for sure considered suspect, all parties were forbidden and Communist Party was particularly under control.

Leonardo, as he was living abroad had two folders with his name, one is held in local archives in Trento, the other one is in Rome, at the central archives of the state. Only documents from the first were used for this paper.

About every year a note was issued by central offices in Rome, asking to Sarajevo consulate and to local police in Trento if there were any news to report about Leonardo. First report by Carabinieri in Primiero is the most interesting even though does not give any news. It says Leonardo left Primiero in 1911 and never came back, his family behaved normally and before leaving they were very keen on religious practices, Dusolina came back to Primiero for some months in 1929 due to some unspecified health issues and there is nothing to report about her behavior, no one knows about his political activity in Primiero, people say Bancher family should own some land in Bosnia. Following reports only confirm the first one.

The report has a picture attached, which is a copy of a picture given to the Carabinieri by a mother's brother, probably meaning that at least Francesca Zanetel kept contacts with her home family, writing letters and sending pictures to her brothers.

Pictures attached to the police report

Reports from Sarajevo Consulate also do not add much to what we know, there is a notice of trial when Leonardo was sentenced to 5 years in hard prison, loss of civil rights and expulsion from Yugoslavia at the end of punishment. There is also a note to the frontier guards, which orders them – in case Leonardo or his family members tried to enter Italy – to search them and then to let them enter the country.

DATA		DESCRIZIONE
1935	Aprile 24	1935-1
1935	Aprile 24	1935-2
1935	Aprile 24	1935-3
1935	Aprile 24	1935-4
1935	Aprile 24	1935-5
1935	Aprile 24	1935-6
1935	Aprile 24	1935-7
1935	Aprile 24	1935-8
1935	Aprile 24	1935-9
1935	Aprile 24	1935-10
1935	Aprile 24	1935-11
1935	Aprile 24	1935-12
1935	Aprile 24	1935-13
1935	Aprile 24	1935-14
1935	Aprile 24	1935-15
1935	Aprile 24	1935-16
1935	Aprile 24	1935-17
1935	Aprile 24	1935-18
1935	Aprile 24	1935-19
1935	Aprile 24	1935-20
1935	Aprile 24	1935-21
1935	Aprile 24	1935-22
1935	Aprile 24	1935-23
1935	Aprile 24	1935-24
1935	Aprile 24	1935-25
1935	Aprile 24	1935-26
1935	Aprile 24	1935-27
1935	Aprile 24	1935-28
1935	Aprile 24	1935-29
1935	Aprile 24	1935-30

Notice of death of Leonardo reached Italy quite fast, and on 1936 the folder was simply closed with the notice "Radiato 1936". In 1940 some unaware officer asked again to report about Leonardo's situation, of course he was just informed that the subject was dead in prison in 1936.

Police reports on Leonardo Bancher activities by 1936.

5. Conclusions and further investigations

The story of Leonardo Bancher is mostly unknown in Trentino and there are few chances to find original news about his political activity. The present paper is mostly based on news taken by birth archives for Bancher family news and on the folder about Leonardo Bancher at the State Archive of the Province of Trento. Further investigations could be made at the Austrian military archives to get deeper news about military service and some residents of Siror could keep (probably unaware) some memories, pictures or letters of the Bancher family. Also the Central State Archives in Rome keep a folder on Leonardo which could be worth to see.

Associazione Trentini nel mondo, which collects stories and preserves memories of people from Trentino who migrated abroad, published a long article on Leonardo Bancher and his family on number 2-2020 of its magazine "Trentini nel mondo", two short stories inspired by the Bancher's stories are included in the project "Storytelling Machine" which aims to increase awareness of the achievements of Trentini abroad among people living in Trentino.

References

1. Aldo Bertoluzza et.al. (1998), "Guida ai cognomi del Trentino", Società Iniziative Editoriali, Trento
2. Ottone Brentari, (1890), "Guida del Trentino vol.II", anastatic reprint 1971 by SIRAB, Bologna
3. State Archive of the Province of Trento, documents
4. Trentini nel mondo (2020), mensile no. 2-2020.

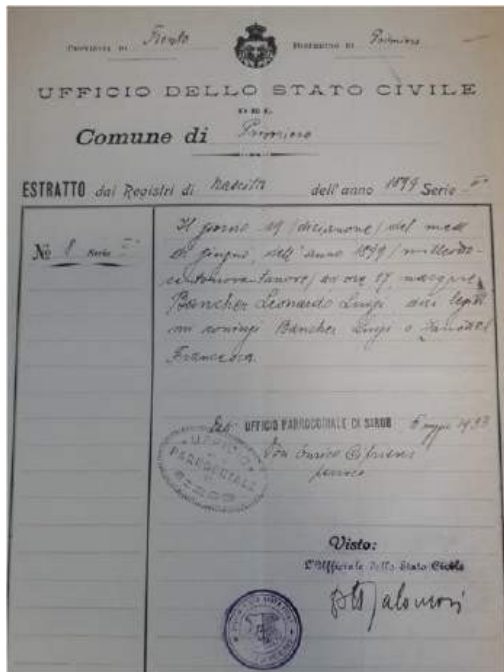
Francesco Bocchetti

Direktor Associazione Trentini nel Mondo o.n.l.u.s. Trento, Italy

PRIMIERO - MJESTO PORIJEKLA LEONARDA BANCHERA

1. Davna vremena u Primieru

Leonardo Bancher je rođen u Siroru - Primiero 19. juna 1899. godine od roditelja Domenico Luigi Bancher¹ i Francesca Zanetel. Bancher je jedno od tipičnih prezimena u Primieru, a znači "prodavač hljeba", a i prezime Zanetel je prilično uobičajeno na prostorima Primiera a nastalo je modifikacijom imena Gianni (Zan) što odgovara engleskom imenu John, a na BH jeziku Ivan ili Jovan².

Dokument o mjestu rođenja Leonarda Banchera

¹ U krsnom / rodnom listu samo je navedeno drugo ime "Luigi".

² Aldo Bertoluzza et.al. (1998), "Guida ai cognomi del Trentino", Società Iniziative Editoriali, Trento.

U to vrijeme Siror je bio alpsko selo u Primiero dolini sa manje od 1000 stanovnika. Primiero je bio vrlo zabačena alpska dolina sa malo veza sa vanjskim svijetom. Nije bilo željeznice, pa su putnici pješčili planinskim stazama da bi došli do mjesta Primera. Pored toga, glavni putevi koji su vodili do najbliže željezničke stanice su bili međunarodni putevi gdje je bio neophodan prelazak granice.

Razglednica Sirora iz 1909.

Primiero je u stvari, od 1866. godine kad je Austrija izgubila Veneto koji je pripao Italiji, bio na južnoj granici Austro-Ugarske Monarhije, a nekoliko kilometara od Sirora je bio granični prelaz sa striktnom kontrolom i tarifom (carinom) za prelaz svake osobe, grla stoke ili prenosa robe. Prisutnost graničnog prelaza je bio značajna prepreka za ionako siromašnu ekonomiju doline.

Italijansko - Austrijska granica

Većina stanovnika Primera su bili stočari - farmeri. U stvari, dolina je imala dugu tradiciju rudarenja, jer su još od srednjeg stoljeća u obližnjim planinama kopane rude srebra, bakra i željeza. Posebno je srebro imalo dominantnu ulogu u lokalnoj ekonomiji, ali je od 16. stoljeća prihod od rudarenja počeo opadati zbog tri razloga - lokalnih i regionalnih konflikata, zbog pada cijene srebra kad je zlato iz Amerike počelo stizati u Europu i zbog osiromašenja ležišta ruda metala koje su već iskopane. Nakon 1866. godine svi rudnici su zatvoreni.

Teren i klima regije nisu pogodni za bavljenje profitabilnom poljoprivredom. Proizvodnja je limitirana velikom nadmorskom visinom i samo manji broj žitarica je mogao omogućiti zadovoljavajuću zaradu, a raž, ječam, zob, krompir i repa su bili najčešće uzgajane kulture. Najveće površine tla su ostavljene za pašnjake za krave, koze i ovce radi proizvodnje mlijeka i sira i to uglavnom za potrebe obitelji i lokalnu potrošnju.

Proizvodnja sira u katunima

U današnjem vremenu, Primiero je glavna turistička destinacija, sa nekoliko vrlo poznatih planinskih vrhova Dolomita i sa popularnim skijalištem San Martino di Castrozza, ali krajem 19. stoljeća turizam je bio tek u inicijalnoj fazi razvoja. Mali je broj elitnih turista iz sjevernijih država kao što su Njemačka ili Velika Britanija dolazio u regiju, pa su izgrađeni prvi hoteli, ali turizam i dalje nije bio dovoljan izvor zarade za normalan život stanovnika doline (kojih je u to vrijeme bilo oko 10.000).

Vrlo česta pojava u Siroru, Primieru i regiji Alpa, bila je migracija stanovnika bilo privremena ili konačna. U knjizi pod nazivom "Guida del Trentino" autora Ottone Brentari, koja je prvi put publikovana 1890. godine, navodi se procjena da je oko 800 osoba, uglavnom mladih muškaraca, napuštalo dolinu tokom dugih zimskih mjeseci da bi radili u različitim industrijama u drugim dijelovima Austro-Ugarske Monarhije, Italije ili drugih europskih država. Na osnovu istog izvora, od 1877. godine do 1890. godine, dolinu je zauvijek napustilo oko 1500 stanovnika koji su emigrirali u Ameriku. Privremene migracije su omogućavale zaposlenja u građevinskoj industriji, javnim radovima kao što je gradnja puteva i željeznica i drugih javnih objekata što je u to vrijeme bio snažan poticaj razvoju društva.³ Većina muškaraca iz Primiera radili su dva sezonska posla: tokom ljetne sezone bili su farmeri, a zimi građevinski radnici. Obično su se radnici preseljavali u manjim grupama u kojima su bili stanovnici iz istog sela ili doline, a koji nisu bili rodbinski vezani. Migrirale su i manje grupe u kojima su članovi bili rodbinski

³ Ottone Brentari, (1890), "Guida del Trentino vol. II", anastatic reprint 1971 dy SIRAB, Bologna.

povezani. Putovali su svake godine na iste destinacije gdje su ponekad uspostavljali dugoročne veze sa lokalnim stanovništvom i njihovom kulturom.

U tom kontekstu obitelj Bancher je donijela odluku da migrira u Bosnu. Vjerovatno je Domenico već imao iskustva u povremenim migracijama kao građevinski radnik, a možda je isto iskustvo imao njegov najstariji sin Simone koji je u vrijeme odlaska iz Sirora imao 19 godine. Bio im je poznat kontekst života u Tuzli što je dovelo do odluke da Domenica sa suprugom i djecom doseli u Tuzlu.

Prema registru rođenih u Italiji, obitelj Bancher su činili supružnici Francesca Zanetel (rođena 1864. godine) i Domenico Luigi (rođen 1864.) i njihova djeca Simone Guerino (1892.), Leonardo Luigi Severino (1899.), Maria Maddalena (1900.), Andreanna Lucia (1901.), Giovanna (1904.) i Luigia Dusolina (1907.). Kako je u lokalnoj tradiciji, djeca su dobijala imena po imenima predaka, pa je tako Simone dobio ime po djedu sa očeve strane, Leonardo po djedu i stricu sa majčine strane, Maddalena po baki sa očeve strane, Andreanna po baki sa majčine strane, Giovanna po stricu na obje strane - i po očevoj i po majčinoj strani, a jedino je Dusolina imala ime koje se ne pojavljuje u obiteljskom stablu.

Leonardo Bancher u Tuzli

2. Dugo vrijeme odsutnosti

Obitelj Bancher napustila je Primiero 1911. godine, i od tog vremena u zvaničnim italijanskim dokumentima skoro da i nema tragova o njihovoj prisutnosti u Primieru, sve do 1933. godine. Zvanični dokument u Primieru pojavio se 19.2.1933. godine u kojem je policijski zapis: jedan državljanin Italije iz Sirora je uhapšen u Bosni i optužen da je član i agitator Komunističke partije. Od karabinjera - policije se tražio izvještaj o njegovim vezama sa Sirorom i da se o tome izvijeste političke vlasti.

Za nešto manje od 20 godina Leonardo koji je otišao kao 12 godišnji sin "planinskog" farmera i migrantske obitelji koja je poštovala zakone i bila aktivna u religijskim običajima, je postao opasan politički agitator, osnivač komunističke

partije u svom gradu, aktivan u širenju propagande među stanovnicima, a u te aktivnosti su bili uključeni i neki od članova njegove obitelji. Mnogo toga se zasigurno promijenjeno u njegovom životu.

Istovremeno, mnogo toga se promijenilo i u Primieru.

Prvo: Primiero je pretrpio mnogo posljedica uslijed Prvog svjetskog rata. Rat je bio ogromna tragedija za cijelu Europu, ali je to posebno bilo izraženo u pograničnim regijama zaraćenih država. Ne samo da je veliki broj regrutovanih mladih muškaraca poginuo u ratnim dešavanjima, mnogo je bilo ranjenih i mentalno uništenih osoba, nego je tri i pol godine dolina bila praktično dio linije fronta između Sila Antante sa Italijom i Središnjih sila (Austro-Ugarska, Njemačko carstvo i Osmansko carstvo). Većina stanovništva regije je evakuisana ili u Italiju ili u druge dijelove Austrijske imperije, kuće su bombardovane, spaljene ili korištene za vojne potrebe i opljačkane. Ratnim zarobljenicima i izbjeglicama civilima bilo je potrebno više godina da se vrate u svoja sela, a po povratku su zatekli razorena naselja i siromaštvo. Neki stanovnici su odlučili da ne ostaju, a neki se nisu uopće ni vraćali u svoje porušene domove.

Drugo: jedna od posljedica rata je da Primiero nije više pripadao Austro-Ugarskoj Monarhiji. Imperija se raspala 1918. godine i Primiero je postao dio Kraljevine Italije. Kao primarna posljedica takvog stanja, Primiero više nije bio u pograničnoj regiji; italijansko - austrijska granica je bila mnogo sjevernije, tako da nije bilo potrebe za plaćanjem carine prilikom putovanja mještana iz doline u druge dijelove regije. Također, sve tradicionalno političke, trgovinske i kulturne veze sa sjevernim državama njemačkog govornog područja su značajno smanjene, a novi odnosi sa južnim - latinskim područjima su počeli da se izgrađuju.

Treće: od ranih dvadesetih godina, u Italiji je progresivno rastao fašistički pokret kao dominantna sila političkog i socijalnog sistema. U 1933. godini fašizam je postao vladajuća ideologija u Italiji gdje više nije bilo mjesta za disidente. Sve druge političke partije su zabranjene, a posebna pažnja je usmjerena prema komunistima. Biti komunistu u Italiji u to vrijeme značilo je podnošenje konsekvenci bez odlaganja, od policijskog praćenja i izvještavanja do zatvaranja ili još težih kazni.

Zbog navedenih razloga, informacija da je jedan stanovnik Sirora bio uhapšen u Bosni sa optužbom da je bio aktivan i važan član Komunističke partije, primljena je vrlo ozbiljno i sveobuhvatno od strane policijskih vlasti.

3. Kontakti sa Italijom: ratno i mirnodopsko vrijeme

U kontekstu Leonarda Banчера, italijanske vlasti su imale malo dokaza ili vijesti o njegovom boravku u Bosni. Na osnovu policijskih i vojnih izvještaja koji se čuvaju u italijanskim arhivama, navodi se šta je poznato i šta se može podrazumijevati.

Leonardo je regrutovan u austro-ugarsku vojsku u Kaiserjaeger regimentu, tj. u planinarsku jedinicu koja je osnovana prvenstveno od vojnika tirolske regije. Iako je živio u Bosni, bio je kao Tirolac obuhvaćen mobilizacijom za vojne svrhe. Služio je vojsku nekoliko mjeseci, od aprila 1918. godine do novembra 1918. godine.

U italijanskim dokumentima nema detalja o njegovom služenju vojnog roka ali se može pretpostaviti da je slijedio ratni put svoje regimente, a prilično pouzdano se zna da je to bila 3. Kaiserjaeger regimenta u koju su regrutovani većinom mladići iz Primiera. Jedinica 3. Kaiserjaeger regimenta je imala 4 bataljona, a Leonardo je vjerovatno bio u 3. ili 4. bataljonu. Jedinica 3. Kaiserjaeger regimenta je od februara 1918. godine bila locirana na planinskim dijelovima fronta između Italije i Austrije, blizu Folgaria. Pretpostavlja se da je Leonardo nakon osnovne obuke, tamo proveo nekoliko mjeseci na liniji fronta. Na dan primirja između Italije i Austrije, 4.11. Kaiserjaeger regimenta je zarobljena od strane Italijana, a vojnici Italijani u regimenti su oslobođeni.

Pronađena je kopija potvrde o Leonardovom oslobađanju u kojoj se navodi da je pripadnik Kaiserjaeger regimente (ne navodeći u kojem je od četiri bataljona bio vojnik) i da je bio klasičan vojnik - pješadinac. Da bi se utvrdio Leonardov vojni angažman, potrebna su dodatna istraživanja, a informacije u tom pogledu su već tražene od Austrijskog vojnog arhiva.

4. Praćenje hapšenja i kontrole koje je radila italijanska vlada

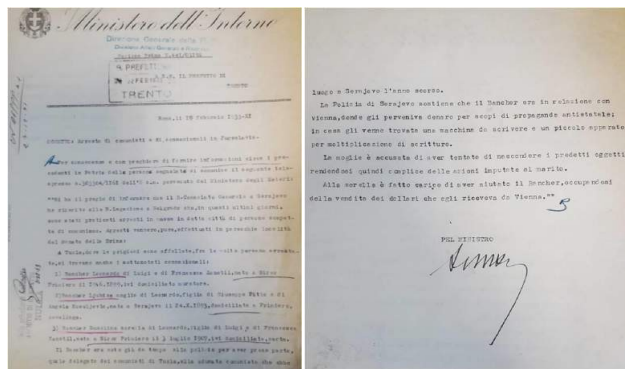
Vijest o Leonardovom hapšenju poslao je 19.2.1933. godine Italijanski generalni

konzulat u Sarajevo Ministarstvu unutrašnjih poslova Italije, a kasnije nadležnoj policijskoj službi u Trentu. Centralna policijska stanica je informisala lokalne stanice "Prefetto" porukom sljedećeg sadržaja:

"Informișemo vas da Kraljevski generalni konzulat u Sarajevu izvijestio Kraljevski ured - ambasadu u Beogradu da je u gradu (Sarajevo) posljednjih nekoliko dana došlo do masovnog hapšenja osoba osumnjičenih za komunistiĉko djelovanje. Hapšenja su se dešavala i u drugim gradovima Drinske banovine. U Tuzli, gdje su zatvori pretrpani zatvorenicima, među uhapšenima su i sljedeći građani:

- *Bancher Leonardo, sin Luigi⁴ i Francesca Zaneti⁵, rođen u Siror-Primiero 19.9.1899. godine, nadležan u Primiero, zidarski radnik.*
- *Bancher Ljubica, supruga Leonarda, kćerka Giuseppe Pitića i Angela Kožuljević, rođena u Sarajevu 24.10.1893, nadležna u Primiero, domaćica.*

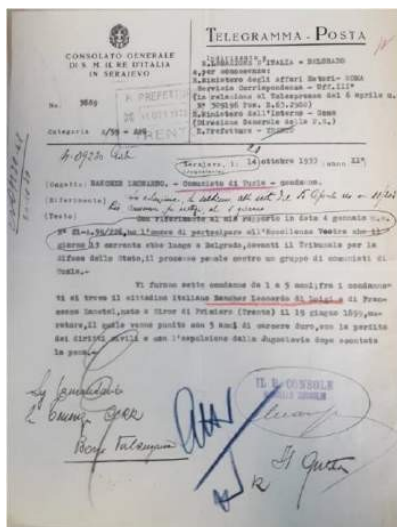
Bancher je od ranije poznat policiji jer je kao delegat tuzlanskih komunista učestvovao na sastanku komunista u Sarajevu prošle godine. Sarajevska policija je izvijestila da je Bancher imao vezu u Beču, gdje je dobio novac za anti-državnu propagandu; u njegovoj kući je pronađena pisaća mašina i mali alat za izradu kopija. Supruga je optužena za pokušaj sakrivanja navedenih stvari jer je bila Leonardov partner u činjenju kriminalnog djela. Sestra je optužena da je pomagala Bancheru prodavajući valutu dolare koje je on primio iz Beča."

Pismo Italijanskog generalnog konzulata u Sarajevu 19.2.1933.

⁴ Napomena, kao što je u Leonardovom krsnom / rodnom listu, tako je i u ovom dokumentu, korišteno samo drugo ime Domenico Luigi Bancher.

⁵ Umjesto "Zanetel."

Pismo Ministarstva unutrašnjih poslova 14.10.1933.

Nakon primitka ove informacije, u Centralnoj policijskoj stanici u Rimu je otvoren dosije kako bi se pratile Leonardove aktivnosti. Fašistička vlada je imala vrlo striktnu kontrolu osoba koje nisu prihvatale principe i aktivnosti vlade. Lokalne policijske službe su izvještavale o svim osobama koje bi, na neki način, mogle biti problematične. Biti član bilo koje političke partije osim fašističke značilo je biti pod sumnjom. Sve partije su zabranjene, a pod posebnom kontrolom su bili članovi Komunističke partije.

S obzirom da je živio u inostranstvu, Leonardo je imao dva dosijea na dva mjesta - jedan dosije se nalazi u lokalnom arhivu u Trentu, a drugi u Rimu u državnom centralnom arhivu. Za ovaj rad korišteni su samo dokumenti iz lokalnog arhiva u Trentu. Skoro svake godine upitom iz centralnog ureda u Rimu tražena je informacija od konzulata u Sarajevu i lokalne policije u Trentu da li imaju za izvijestiti neke novosti o Leonardu. Prvi izvještaj karabinjera iz Primiera je izuzetno zanimljiv iako ne donosi neku novost. Navodi se da je Leonardo napustio Primiero 1911. godine i nikad se nije vratio, da se njegova obitelj ponašala normalno i da su prije odlaska iz Italije pratili religiozne obrede, da se Dusolina vratila u Primiero 1929. godine na nekoliko mjeseci radi nepreciziranih zdravstvenih razloga, i da se nema izvijestiti ništa o njenom ponašanju, da niko u Primieru ne zna za njegove (Leonardove) političke aktivnosti, da se govori da obitelj Bancher ima svoju zemlju u Bosni. Naredni izvještaji su samo potvrđivali navode iz prvog izvještaja.

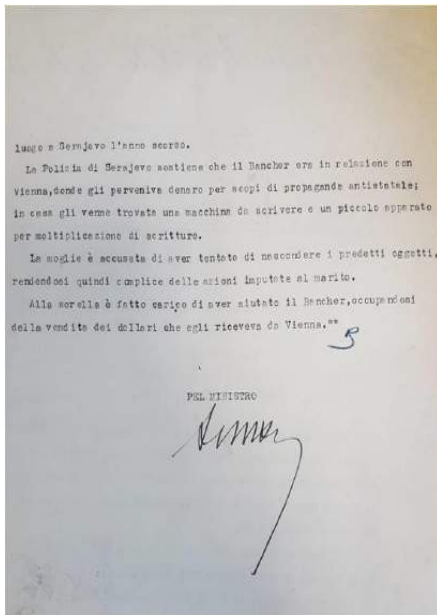
Uz izvještaj bila je zakačena i fotografija koja je kopija fotografije koju je karabinjerima dao majčin brat, što znači da je barem Francesca Zanetel održavala kontakt sa svojom obitelji u domovini pišući pisma i šaljući fotografije svom bratu.

Fotografija zakačena u policijskom izvještaju

Izvještaji iz sarajevskog konzulata ne donose novih podataka, osim što se navodi da je bilo suđenje na kojem je Leonardo osuđen na 5 godina teške robjije, gubitak građanskih prava i izgon iz Jugoslavije nakon odsluženja zatvorske kazne. Takođe se navodi i naredba graničnim službama da u slučaju da Leonardo ili član njegove obitelji pokuša da uđe u Italiju, isti moraju biti pretrešeni pa tek onda da im se dozvoli ulazak u zemlju.

Obavijest o smrti Leonarda je stigla u Italiju prilično brzo, a u dosijeku za 1936. godinu napisano je "Radiato 1936" - isključen / preminuo. Godine 1940. jedan neupućeni službenik je ponovo tražio izvještaj o Leonardovoj situaciji, a naravno da je bio informisan da je "subjekt" umro u zatvoru 1936. godine.

Policijski izvještaji o aktivnostima Leonardu Bancheru do 1936.

5. Zaključci i dalja istraživanja

Priča o Leonardu Bancheru je uglavnom nepoznata u Trentinu, a mala je vjerovatnoća da se pronađu originalni dokumenti o njegovim političkim aktivnostima. Ovaj članak je uglavnom zasnovan na informacijama prikupljenim u arhivama koje donose podatke o rođenju članova obitelji Bancher, kao i na dosijeima Leonarda Banchera koji se nalaze u Državnom arhivu provincije u Trentu. Dalja istraživanja bi mogla biti usmjerena na Austrijski vojni arhiv da bi se dobili precizniji podaci o vojnoj službi, a i neki od stanovnika Sirora možda čuvaju sjećanja (vjerovatno nesvjesno), fotografije ili pisma o obitelji Bancher. Također, Centralni državni arhiv u Rimu ima Leonardov dosije koji bi vrijedilo pregledati.

Asocijacija Trentini nel mondo, koje prikuplja priče i čuva sjećanja osoba iz Trenta koje su migrirale u inostranstvo, objavila je dugačak članak o Leonardu Bancheru i njegovoj obitelji u broju 2-2020 magazina "Trentini nel mondo", dvije kratke priče inspirisane Bancherovim pričama su uključene u projekat "Storytelling Machine" čiji cilj je povećati svjesnost stanovnika koji žive u Trentinu o postignućima Trentinjana u inostranstvu.

Literatura

1. Aldo Bertoluzza et.al. (1998), "Guida ai cognomi del Trentino", Società Iniziative Editoriali, Trento
2. Ottone Brentari, (1890), "Guida del Trentino vol. II", anastatic reprint 1971 dy SIRAB, Bologna
3. Arhivska građa Državnog arhiva provincije u Trentu, dokumenti
4. Trentini nel mondo (2020), magazin br. 2-2020.

Dr. sc. Kadrija Hodžić, redovni profesor
Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli

LEONARDO BANKER: BORBA ZA MULTIKULTURALNI OBRAZAC SOCIJALNE PRAVDE

1. Uvod: Leonardo Banker u tuzlanskom modelu zajedništva

Ime talijanskog imigranta Leonarda Bankera¹, njegov kratki i burni život koji je trajao samo 37 godina, od kojih je posljednje četiri godine zbog svojih ljevičarskih ideja proveo u tamnici u kojoj je i skončao svoj život, duboko je i neizbrisivo utkan u kulturni i politički obrazac življenja grada Tuzle.² Taj i takav koncept tuzlanskog otvorenog društva traje više od 120 godina, atribuiran je multikulturalnošću, a začet je u krugu radničkih i sindikalnih aktivista u prvim decenijama 20. stoljeća. Banker je bio jedan od najprivrženijih ideoloških sljedbenika i saradnika Mitra Trifunovića Uče, začetnika i predvodnika radničkog i socijalističkog pokreta Tuzle i Bosne i Hercegovine, i člana najvišeg rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) u 20-ih godinama 20. stoljeća. Od njega je Banker u potpunosti „preuzeo“ nepokolebljivu revolucionarnu oštrinu i ljubav prema radnom čovjeku.

Multikulturalnost o kojoj govorimo približava se svom idealno-tipskom određenju i označava koegzistenciju različitih tipova kultura koja nadilazi partikularnost i uskost nacionalno konstituiranih kultura. Dok su nacionaliteti i konfesije kao fundamentalni identifikacijski faktori nacionalnih i kulturno-civilizacijskih posebnosti nosili česte sukobljenosti na Balkanu, u Tuzli su nosili socijabilnost. Socijabilnost je nicala s jedne strane, u specifičnim historijskim okolnostima propadanja otomanske imperije, a s druge austrougarskim prisustvom u Bosni i Hercegovini (prelomna godina smjene dva carstva je 1878. godina). Sretna je okolnost da su zadržane vrednote otomanskog sistema mileta, koji se smatraju

¹ Banker je transkripcija od italijanskog prezimena Bancher.

² O Leonardu Bankeru je malo pisano. Ozbiljniji prilog napisao je Lekić, B. (1979: 490-520).

primjerom pred-modernog religijskog pluralizma (Sachedina, A., 2001), spojene sa vrednotama austro-ugarskog držanja liberalizma iznad nacionalizma, gdje je odsustvo nacionalizma dugovalo činjenici da je Austrija bila carevinska organizacija vladavine nad brojnim narodima, a ne zemlja, pa je biti Austrijanac značilo nemati nacionalna osjećanja (Percival Taylor, A., 1990).

Za Leonarda, kao i gotovo čitavu imigrantsku talijansku zajednicu od kraja 19. stoljeća možemo s pravom ustvrditi da je paradigma multinacionalne i multikonfesionalne naravi Tuzle, dakako i Bosne i Hercegovine, ali prvenstveno Tuzle 20-ih i 30-ih godina prošlog stoljeća. Naravi kojoj je temelje postavila Bankerova generacija upornih boraca za socijalnu pravdu i ravnopravnost naroda u Bosni i Hercegovini.

Austro-ugarsko prisajedinjenje Bosne i Hercegovine (1878-1918) preoblikovalo je bosansko društvo u „kulturni i politički prostor Evrope“. Imperijalno poticani industrijski razvoj i time prouzrokovana „mješavina naroda“ u Tuzli odrazio se na razvijanje obrisa onoga što danas označavamo kao otvoreno društvo. U kontekstu ovakvog razvoja Tuzle unapređivana je njena urbanizacija i njena prilagodljivost useljavanju velikog broja stranaca kao stručnih radnika, naročito u rudarstvu, šumarstvu i građevinarstvu, ali i kao nosilaca administrativno-upravne i vojne strukture koje je Austro-Ugarska uspostavljala u Tuzli i Bosni i Hercegovini kao cjelini. Zahvaljujući industrijskom razvoju i otvorenosti grada za strane useljenike razvijala se posebna sociokulturna osobenost tuzlanskog društva, pa je Tuzla s modernom historijom među prvim bosansko-hercegovačkim gradovima startala sa mentalitetom socijabilnosti i integriranosti nacionalnih zajednica u koherentnu tuzlansku zajednicu. To će, uz dotadašnju pluriformnu tradiciju bosanskog društva, bez obzira na teškoće političke zategnutosti inicirane uglavnom geostrateškim interesima nacionalnih identiteta susjednih zemalja, doprinijeti da se ne samo znatno ublaže nacionalne i vjerske netrpeljivosti svojstvene tom vremenu na balkanskom prostoru, nego i omogući da raznolike društvene zajednice (islamske, katoličke, pravoslavne i židovske provenijencije) održe u Bosni i Hercegovini tradicijski uspostavljen kontekst međusobnog povjerenja i pouzdanja.

Tuzla je paradigmatičan primjer takve mogućnosti, koja i posreduje pojavu ličnosti kao što je Leonardo Banker, kao što Leonardo Banker svojom ljevičarskom opredjeljenošću posreduje tuzlanski suživot ljudi različitih kultura.

2. Postojbina i razlozi emigriranja Italijana u BiH

Bankeri, kao i desetine talijanskih porodica iz Tirola svoju prisutnost Bosni i Hercegovini duguju historijskoj nužnosti, koja počinje sa otvaranjem "talijanskog pitanja" 60-ih godina 19. stoljeća. Nakon austro-pruskog rata, uz Napoleonovo posredovanje, Italiji je Bečkim mirovnim ugovorom 1866. godine priključena oblast Venecija (Veneto) koja je do tada pripadala Austriji (Tirol je, zapravo, u 19. stoljeću svrstavan u ustrojstva nekoliko država). Gotovo istovremeno, Bosna i Hercegovini je u sklopu "istočnog pitanja" kao kompenzacija aneksirana Austro-Ugarskoj 1878. godine.

Postojeća socijalno-ekonomska situacija priključene oblasti Venecija bila je više nego očajna, što je u najvećoj mjeri utjecalo na pojavu emigracije u provinciji Trento. Zbog postojanja ekonomske krize u Venecijanskoj Republici i istovremenog ekonomskog progressa u terezijanskoj Austriji migracioni fenomen je u drugim krajevima, kao u Friulanu, uzeo maha još u drugoj polovini 18. stoljeća. Kretanja su bila usmjerena od italijanske pokrajine Friuli ka Austriji (u Beč je do polovine 18. stoljeća pristiglo pet hiljada izbjeglica iz Friulija), zatim ka Trstu (u to vrijeme Trst je bio slobodna luka) i u Istru (Gianfranco, E., 2002: 28). Prelaskom cijele regije pod Austro-Ugarsku vlast, 1797. godine, povećava se broj emigranata iz Friulija u zemlje austro-ugarskog carstva, a nastaviće i u narednom stoljeću. Emigracija postaje masovni fenomen oko 1880. godine. Kako ističe Valussi fenomen emigracije je bio tipičan za tranzicioni tip ekonomije: ljetna emigracija je bila neophodna za opstanak ruralne ekonomije (Valussi, 1974).

Područje Trentina je 1830-ih i 1840-ih godina bilježilo ekonomski napredak zasnovan na proizvodnji svile, kadife, papira, te obradi kože i drveta, a bila je razvijena i poljoprivreda, naročito vinogradarstvo i stočarstvo, pa su Trentini sredinom 19. stoljeća bili u povoljnijoj ekonomskoj situaciji od Friulija. Međutim, u drugoj polovini 19. stoljeća nastupa preokret. Trentino je suočeno s brojnim ekonomskim nedaćama – pojavila se bolest vinove loze „ksiloksera“ koja je deklasirala vinogradarstvo, zatim uslijed sušenja čahure svilene bube dolazi do značajnog pada u proizvodnji svile, a uz to, tržište svile sve više su preuzimali proizvođači sa Istoka. Opstanku Trentina je prijetila još i politička situacija utvrđivanja novih granica između Regije Trentino-Alto Adiđe i Regije Lombardija 1859. godine, a 1867. i u odnosu sa Regijom Veneto-Venecija Đulija. U podjeli

teritorija, Regija Trentino-Alto Adiđe se našla u sastavu Italije, a kao pogranična oblast trpila je u sukobu austougarskih i italijanskih interesa.

Uspostavljanjem novih granica i uvođenjem visokih carina od strane austro-ugarskih vlasti u oblasti izvoza i uvoza roba ograničena je razmjenu između ovih regija. To je u Regiji Trentino imalo za posljedicu uništavanje i prestanak s radom velikog broja preduzeća, naročito u sektorima kože i papira. Poljoprivreda je, također, bila pogođena zatvaranjem granica. Takve teškoće su opterećivale budžete općina Trentina, koje su sve teže finansirale svoje potrebe. Konačno, Trentino su zadesile katastrofalne poplave 1882. godine, što je uništilo ljetinu i vinograde, bili su oštećeni putevi, mostovi i željezničke pruge.

Postojeća situacija bila je više nego očajna, što je pokrenulo pojavu velikih emigracija u Regiji. Koncem 19. stoljeća preko Atlantika emigriralo je preko 20.000 Italijana, pa se u nekim općinama kao što su Valsugana i Val Cison broj stanovnika smanjio za preko 70%. Pored iznesenih, kako političkih tako i ekonomskih problema, i tadašnji proglas austro-ugarske vlasti da primaju svoje bivše državljane uticao je da se mnogi stanovnici Trentina odluče za dolazak u Bosnu i Hercegovinu.

U Trentinu i Fruilanu fenomen migracija doživljava ekspanziju između 1887. i 1899. godine, kada više ne emigriraju samo oni najsiromašniji, nego i oni imućniji, a broj iseljenika se povećava do 1911. Vrhunac emigracija se bilježi 1914. godine (Giancarlo, *Storia dell'emigrazione regionale*, www.ammer-fvg.prg).

Raspoloživi podaci govore da je najveći broj Italijana, koji su naselili područje Bosne i Hercegovine došao iz regije Trentino, koja se graničila sa pokrajinom Tirol u Austro-Ugarskoj. Najviše trentinskih doseljenika u Bosnu i Hercegovinu završilo je Štivoru kod Prnjavora i Mahovljanima kod Banja Luke (Peroto, 1990). Manji dio trentinskih porodica stigao je u Tuzlu, a jedna od prispjelih porodica je i Banker.

3. Italijani u radničkom pokretu kao faktor etničke kohezije Tuzle na početku 20. stoljeća

Povijesni korijeni etničke kohezije i multikulture življenja u Tuzli, u čijem je modernom konstituisanju učestvovao Leonardo Banker, zadiru u kraj 19. i

početak 20. stoljeća.

U tom vremenu, snažan obol socijalnoj i političkoj koherentnosti Tuzle daje inkorporiranost imigrantskih zajednica, među njima i Italijana, posredovanih austrougarskim prisustvom u Bosni i Hercegovini. S obzirom na obilje prirodnog bogatstva (dominantno uglja i soli) kao primarnih inputa za razvoj industrije, Tuzla postaje s jedne strane, jedan od najvažnijih resursnih faktora austrougarske ekonomske politike u Bosni i Hercegovini, a s druge, dobija poseban geostrateški značaj kao najistureniji grad na granici Austro-Ugarske prema Srbiji. Uslijed pomanjkanja domaće stručne radne snage, u Tuzlu se od 1879. do 1910. godine naselilo 4.049 stranih radnika. Broj stanovnika se više nego udvostručio, a doseljenici su 1910. činili oko jednu trećinu tuzlanskog stanovništva (Klapić, 2002: 150 i 156).

Pod stranim radnicima podrazumijevali su se radnici s ukupnog prostora Austro-Ugarske monarhije, dakle, Austrijanci, Ugari i Česi, te radnici iz ostalih dijelova Monarhije, odnosno današnje slovenačke i hrvatske države (na cijeni su bili naročito rudari iz Hrasnika, Idrije i Šemnica), kao i iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine gdje se stanovništvo bavilo rudarenjem i prije okupacije (rudarski radnici iz Srebrenice, Prijedora, Sanskog Mosta i Starog Majdana). Shodno tome, u Tuzli je u to doba funkcioniralo jedno od najrazvijenijih tržišta rada na prostoru Austro-Ugarske monarhije. Tražnja za stranim radnicima se konstantno povećavala, a s vremenom su domaći radnici s nižim nadnicama i marljivošću ozbiljno konkurirali Austrijancima, Ugarima i Česima (Hadžibegović, 1979: 20). Tada se u Tuzli govorilo više od deset jezika, i to: bosanski, srpski i hrvatski, njemački, češki, mađarski, slovenački, španski, slovački, rusinski i italijanski. Uz radnike iz Monarhije, u 70-im i 80-im godinama 19. stoljeća u tuzlansku sredinu dolaze još dvije značajne imigrantske zajednice. Jedni su Italijani, pokrenuti specifičnim historijskim pomjeranjem iz oblasti Trentino, drugi su Jevreji Aškenazi njemačkog, poljskog i rumunskog porijekla. Kao tolerantna sredina Bosna i Hercegovina je već od 16. stoljeća bila privlačna za Jevreje Sefarde, koji su emigrirali iz Španije, a najviše ih se tada doselilo u Sarajevo. Jedna manja grupa Aškenaza je bila prisutna u Tuzli susjednom gradu Bijeljini, gdje su od 1867. godine imali svoj hram i konfesionalnu osnovnu školu – Meldar. Do uništenja u Holokaustu, Jevrejska zajednica u Sarajevu je bila centar očuvanja tradicije i kulture Sefarda na Balkanu.

Prisutnost Italijana na bosanskohercegovačkom tlu zahvaljuje kontekstu „talijanskog pitanja“ u čijem su povijesnom vrtlogu pokrenute migracije velikih skupina Trentina u Bosnu i Hercegovinu, najviše u Mahovljane kod Banjaluke, Štivor kod Prnjavora, od kojih je jedan dio našao svoje odredište i Tuzli. Prvi masovni dolazak u Tuzlu ostvarilo je dvadesetak porodica 1888. godine, čiji su članovi mahom radili kao graditeljski radnici kod građevinskih poduzetnika Cordignano i Candotti u Tuzli, Italijana porijeklom. Dvadeset godina kasnije u Tuzlu doseljava i porodica Banker. O razlozima dolaska ovih porodica Leonida Banker-Ćatić, kćerka Leonardovog brata Simonea, piše sljedeće:

Bio je to većinom siromašan svijet i ovamo se doseljavao tražeći bolje uslove života. Kod Bankerovih je kažu, bilo malo drugačije, oni su bili, reklo bi se, srednje imućni, imali zemlje, držali kafanu, ali je moj djed (Luidi – K.H.) bio nemiran duh pa je sve to prodao, pokrenuo porodicu i došao u Tuzlu, kupio posjed i kuću u Solini. U porodici Banker bilo je tada šestero djece – dva sina Šimun (Šimo) i Leonard (Nardin), i četiri kćeri, Duždina, Andrijana, Đovana i Magdalena (Banker-Ćatić, 1987: 595).

Talijanski imigranti nisu formirali svoje nacionalno udruženje i okupljali su se u tadašnjim radničkim udruženjima. Naročito će članovi porodica Banker i Mott biti u povijesnom značenju uključeni u radnički i socijalistički pokret, koji je glavni konstituens etničke kohezije Tuzle u prvim decenijama 20. stoljeća.

Zahvaljujući industrijskom razvoju i otvorenosti grada za strane useljenike razvijala se i posebna tradicija radničkog pokreta, ne i bez izvjesnog uticaja austrijskih socijaldemokrata, koji su se već s otvaranjem krize „istočnog pitanja“ (1875-1878) zalagali za odbacivanje nacionalnog i religijskog pristupa „istočnoj krizi.“³ Austrougarska Socijaldemokratska partija značajno podržava cjelovitost Bosne i Hercegovine i principijelno poručuje izjavom da će oni „uz pomoć

³ Stavovi organa Socijalističke partije Austrije, lista „Gleichheit“ na čijim stranicama možemo pratiti gotovo cijeli tok krize, su direktno doprinijeli da se ova kriza ne pretvori u sukob krišćanstva protiv islama („Gleichheit“, Nr. 28, 8. juli 1876). List izražava simpatije prema potlačenima i izrabljivanima bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost. List razumije odbojnost kršćanskog stanovništva protiv Osmanske feudalne imperije, „ali osuđuje pojavu kada se ona pretvara u mržnju protiv turskog naroda.“ Dakle, austrougarska Socijaldemokratska partija je potpuno odbojna prema nacionalnim naboju ustanika koji su najčešće poticali nacionalnim apetitima susjednih država. „Mi smo internacionalni i osuđujemo nacionalni princip, jer on otuđuje narode jedne od drugih... i ponižava ih kao oruđa dinastičkih i klasnih interesa“ („Gleichheit“, Nr. 44, 4. novembar 1876). Navedeno prema Redžić (1982: 22-23).

njemačkih i slavenskih drugova i ubuduće ostati neprijatelji turskog sultana i ruskog cara, ali pravi iskreni prijatelji svih naroda koje oni tlače, bili to kršćani ili muslimani.“ Stavovi socijaldemokrata, koji su živo pratili razvoj krize istočnog pitanja bili su najviše zainteresirani u pogledu učešća vlade Austro-Ugarske u njihovom raspletu (Redžić, 1980: 49). Čineći ideološku potku radničkog pokreta, ovi i slični stavovi koje možemo pratiti i kroz sadržaje lista „Arbeiterfreund“, značajno doprinose kompaktnosti radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini.

Radnički pokret u Tuzli, razvijan od samog početka austro-ugarskog prisustva, značajno je oblikovan upravo pod uticajem ovakvih stavova. Razvijali su ga tuzlanski rudari, i to, što je opet tuzlanska specifičnost, zajedno s doseljenim stranim radnicima, što svjedoči ranu i uspješnu inkorporiranost doseljenika u tuzlansko društvo. Na najvišim funkcijama radničkog sindikalnog pokreta uz domaće aktiviste (Mitar Trifunović Učo, Mahmut Altumbabić, Jozo Čabraja, Mehmed Odošić, Ago Bakalović, Akif Šeremet, Ivan Marković Irac, Milan Gavrić i Pašaga Mandžić), rame uz rame sudjeluje i značajan broj doseljenih radnika, od kojih su najistaknutiji: Leonardo Banker i Rafael Rafo Mott (Italija), Franjo Rausher (Austrija), Đuro Đaković (Hrvatska), Drago i Karlo Železnik, Amalija i Andrija Lebeničnik (Slovenija) i Franjo Rezač (Češka) (Hodžić, 2008: 58).

Italijani Trentini su se najranije uključili u tuzlanski radnički pokret. Njihov dolazak u Tuzlu značajno je unaprijedio život starosjedilaca na nekoliko nivoa (Hodžić, 2008: 60-61).

S iskustvima građenja javnih i privatnih objekata u svojoj postojbini, doseljeni Trentini prvi su vrhunski zidari koji su osim vještine zidanja, vještine klesanja kamena i proizvodnje opeke donijeli i nove stilove građenja kuća u kojima se ugrađuje potkrovlje, ulazni i stambeni dio. Trentini su, također, u Tuzlu donijeli umijeće zidanja dimnjaka, što se prije više od jednog stoljeća smatralo pravim arhitektonskim čudom. Povjeravane su im gradnje i rekonstrukcije mnogih od administrativnih i javnih do vjerskih nastambi, među kojima: dvospratna Velika Gimnazija sa ornamentom željeznom ogradom i Okružna pošta (bile smještene kod današnjeg Skvera, srušene), impozantna Katolička crkva u blizini gradskog trga, uključivši i crkve u drugim mjestima (u Brčkom i Usori, kao i dogradnja samostana u Plehanu), Trgovačka akademija (danas Elektrotehnički fakultet), dvospratna Zgrada srpskog fonda, kao i niz trgovinskih objekata na Kapiji. Od

privatnih nastambi - kuća za vlastite potrebe i za privatne potrebe uticajnih ličnosti tog vremena od strane talijanskih zidara izgrađene su: Gambergerova kuća, zgrada „Čik“, kuće porodica Cordignano i Candotti, i druge), u čijoj su ugradnji korišteni novi materijali za građenje – puna opeka, falcovani crijep, beton, a umjesto dotadašnjih ćerpiča ceremide (Knežiček, 2013: 135-148).

Zbog svega toga su trentinski zidari bili jako cijenjeni i traženi u gradu Tuzli, a povjerenje koje su tako stekli kontekstualizirali su uključivanjem u sindikalni i socijalistički pokret, koji su predvodili braća Banker, Leonardo i Simone, kao i Augustin-Gusti Mott.

Osim toga, Trentini su u lokalnu kulturu implementirali svoje običaje i tradiciju pjevanja i sviranja, te kuhanja i kolektivnog druženja na otvorenom prostoru (teferiči na livadama i u dvorištima). 1920-ih godina činili su većinu u gradskom tamburaškom sastavu „Bajazzano“ (u sastavu četiri Italijana, dva Čeha i jedan Bosanac), koji je u tuzlanskoj kino-dvorani svirao tokom prikazivanja nijemih filmova. Na poticaj Mitra Trifunovića Uče, Leonardo Banker i Augustin Mott su poslije Prvog svjetskog rata bili i osnivači radničko-sportskog društva „Gorki“, kasnije "Sloboda“, u kojem su osnovali dvije sekciju – dramsku je vodio Leonardo Banker, a muzičku August Mott. Italijani su bili uključeni i u rad dobrovoljnog vatrogasnog društva, nalazili su se i među osnivačima alpinističke grupe (Rafael Rafo Mott i Candotti).

I pored snažnih uticaja Orijenta od kojeg su usvojili ono što smatrali pozitivnim, Trentini su zadržali dobar dio svojih navika, uključujući očuvanje tradicionalnih imena, te zajedničko pomaganje u nevoljama, u skupljanju novca da se napravi crkva, škola ili zajednički podigne vinograd i unaprijede kućna gazdinstva (primjer porodica Banker i Mott u mjestu Solina kod Tuzle).

Dakle, italijanska manjinska zajednica ne samo da je dobro prihvaćena u gradu Tuzli, nego su i Tuzlaci svoje historijske interese i multikulturalne vrijednosti povezali sa prijateljskim narodom Italije. Generacije imigrantskih Trentina od kraja 19. i početka 20. stoljeća našli su u Tuzli svoje trajno boravište, i ostavili svojim potomcima, danas građanima Tuzle, da afirmiraju svoje porijeklo, daju doprinos bogaćenju multikulturalnosti grada Tuzle i Bosne i Hercegovine. Prijateljske odnose bosansko-hercegovačkih i italijanskog naroda dugujemo upravo ovim talijanskim emigrantima. Podsjećamo da od svih veza koje ima sa

inostranstvom, grad Tuzla danas razvija najveće kulturološke pa i ekonomske povezanosti upravo sa Italijom. Sa Bolonjom ima bratimljenje, a o posebnom interesu italijanske kulturne javnosti za dešavanja u Bosni govori i činjenica da je najveća bosanska i svjetska usmena balada "Hasanaginica", nastala između 1646-1649. godine, prepričavana s koljena na koljeno, sačuvana od zaborava zahvaljujući italijanskom putopiscu etnografu Albertu Fortisu, koji ju je na talijanski jezik preveo 1774. godine, a koju su zatim sa talijanskog na svoje jezike prevodili W. Goethe, W. Scott, A. Puškin, A. Mickiewich i mnogi drugi.

4. Ljevičarski aktivitet Leonarda Bankera kao posredovanje kulture zajedništva

Rođen u mjestu Siror-Primiero 1899. godine, Leonardo zvani Nardi je sa roditeljima došao u Tuzlu 1911. godine. Isticao se svojim zidarskim i graditeljskim umijećem, koje je naslijedio iz tradicije svoje porodice, a Tuzli je završio građevinski zanat,⁴ pa je, uz to zahvaljujući i svojoj sposobnosti brzog savladavanje lokalnog jezika, za kratko vrijeme bio prihvaćen u tada osnaženom sindikalnom pokretu Tuzle.

Njegov stariji brat Simone (Simone Guerino, rođen 1892., u Tuzli su ga zvali Šimun, Šimo) već je od ranije bio uključen u sindikalne organizacije. Simone se za vrijeme Prvog svjetskog rata (1914-1918), mobilisan od strane austro-ugarske vojske, našao na ruskom frontu, gdje je bio zarobljen, a zatim je prešao u redove Crvene armije. Učestvovao je u Oktobarskoj revoluciji 1917. godine, u kojoj biva ranjen. Poslije sedam godina ratovanja vratio se u Tuzlu sa bogatim revolucionarnim iskustvom koje je, uprkos progonu policije, prenosio na tuzlanske radnike i svoju braću.

Dok je Simone bio na frontu, mobilisan je i Leonardo, sa svojih 16 godina, i također upućen na istočni front (služio u Kaiserjäger regimenti), gdje je došao u dodir sa širokim frontom ljevičarskih ideja. U to vrijeme je među raznorodnom etničkom sastavu austrougarske vojske dopirao uticaj austromarksizma, kojeg su predvodili socijaldemokrati O. Bauer, K. Rener, M. i F. Adler i drugi. Sasvim je osnovano pretpostaviti da je mladi buntovnik Leonardo Banker revnosno

⁴ Osnovni biografski podaci o Leonardu Bankeru se daju prema: Lekić (1979: 490-520).

prihvaćao ove socijalnoliberalne ideje, kojima su zagovarane socioekonomske reforme i poboljšanje položaja radnika, zdravstvena skrb, izgradnja domova i obrazovni sistem dostupan radnicima. Ideje austrijske socijaldemokracije su mu bile bliske i prije započinjanja Prvog svjetskog rata, jer su doprinosile stvaranju i razvijanju bosanskohercegovačkog radničkog pokreta.

Ovu tezu potkrepljuje činjenica da se Leonardo po povratku u Tuzlu priključio Socijaldemokratskoj stranci Bosne i Hercegovine koja je u potpunosti preuzimala austromarksističku ideologiju.

Lijevo čvrsto ideološki opredijeljen, Leonardo se nakon rata i povratka u Tuzlu potpuno predao interesima radništva Tuzle. Odmah mu je povjereno vođenje snažne podružnice građevinara. Sa nepunih 20 godina postao je jedan od rukovodilaca sindikata građevinskih radnika i član Mjesnog sindikalnog rukovodstva, u kojem je prednjačio u širenju sindikalne borbe i dizanju štrajkova za poboljšanje materijalnih uslova života radnika. Bliskost sa komunističkom ideologijom učvršćuju mu Mitar Trifunović Učo i brat Simone (Simone se u to vrijeme kao pripadnik Crvene armije vratio iz SSSR-a).

Supruga Ljubica (rođena 1893.) mu je bila ne samo životni saputnik nego i dosljedni sljedbenik njegove borbe za radnička prava, u koju su bili uključeni svi članovi njegove porodice, ponajviše brat Simone i sestra Dužolina (Luigia Dusolina, rođena 1893).

U netom formiranoj Kraljevini SHS, krajem 1918. godine, u Beogradu se nekoliko mjeseci kasnije, aprila 1919. godine, osniva Socijalistička radnička partija Jugoslavije ujedinjenih lijevih socijaldemokrata, nekih anarhističkih i drugih grupa u stranku opredjeljenju za klasnu borbu i uspostavu diktature proleterijata. Leonarda će u partiju učlaniti Mitar Trifunović Učo. U sukobljenosti unutar ljevičarskih ideja između socijaldemokrata i komunista, Leonardo Banker staje na stranu komunističkog krila.

Zastupajući ideju zajedničkog življenja u gradu Tuzla, Leonardo je doprinio ideji uspostavljanja multinacionalnog Radničkog sportskog društva "Gorki - Sloboda", nakon čijeg se osnivanja 1919. godine nalazio u njegovom rukovodstvu. U okviru ovog društva Leonardo je formirao dramsku i muzičku sekciju, a sam je igrao u nekim kazališnim komadima na radničkim priredbama i prvomajskim

proslavama. Uz porodicu Banker, socijalističke ideje prihvatili su i predvodili i drugi pripadnici talijanske zajednice u Tuzli, poglavito August i Rafael Rafo Mott. Kako su ljevičari imali značajnog udjela u radu kluba, Sud u Tuzli, kome je smetao i sam naziv „Gorki“, zabranio je rad kluba pod nazivom „Gorki“. Građanski slojevi koji nisu podržavali nacionalna kulturna i sportska društva osnovali su 1927. godine Radničko-kulturno-sportsko društvo „Sloboda“ (radilo se o svojevrsnom prerastanju „Gorkog“ u „Slobodu“) u kojoj su do 1932. dominirali socijaldemokrati, a poslije su, zahvaljujući braći Banker, braći Mott i Pašagi Mandžiću, najveći uticaj imali komunisti.

Ekonomsko-socijalne posljedice rata, opće siromaštvo, rezultirale su brojnim radničkim prosvjedima u cijeloj Bosni i Hercegovini, koja je ušla u sastav novostvorene Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS) krajem 1918. godine. Nezadovoljstva su kulminirala štrajkom rudara u Tuzli u decembru 1920. – poznatom kao Husinska buna. Kako su komunisti bili umiješani u organizaciju štrajka, Leonardo Banker drži govore o opravdanosti štrajka i podstiče husinske rudare na pobunu. Kao član organizacije „Crvene pomoći“, koju je osnovao Mitar Trifunović Učo za potrebe humanitarnog pomaganja ugroženih radničkih porodica, Leonardo sa drugim komunističkim aktivistima materijalno pomaže rudare tako što organizira pomoć njihovim porodicama na Husinu, a kasnije im hranu dotura u zatvor (Lekić, 1982: 101-102). Komunisti su nedugo potom, a nakon neuspješnog atentata na princa Aleksandra, ubili ministra unutrašnjih poslova Draškovića, kojeg su držali odgovornim za antikomunističko zakonodavstvo u zemlji. Nakon toga je, temeljem “Obznane” u decembru 1920. i Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi u ljeto 1921, definitivno zabranjen rad KPJ (Madžar, 1984) pa je Leonardo svoju političku aktivnost prenio u ilegalu.

U ilegalnim uslovima Leonardo još zdušnije prihvata borbu za socijalističku revoluciju i radikalni preobražaj kapitalizma. Uz Mitra Trifunovića Uču kao svog ideološkog učitelja, Leonardo Banker je tada među najaktivnijim tuzlanskim komunistima. U uslovima zabrane djelovanja, aktivnost Komunističke partije se svela na prikriveno djelovanje unutar sindikalnog pokreta, pa Leonardo preuzima i vodi tuzlansku organizaciju “crvenih sindikata”, kao i organizaciju „Crvene pomoći“ (u kojoj je Leonardo vršio dužnost rukovodioca i blagajnika) sve do hapšenja 1932. godine. Sa Trifunovićem osniva prokomunističku organizaciju Nezavisnih sindikata 1922. godine u kojima je predvodio

podružnicu građevinara, sve do zabrane rada 1929. godine (Odobašić, 1979: 392).

Nakon nekoliko godina, pred kraj 20-ih godina, oživljena je aktivnost tuzlanskih komunista tokom prve polovine 1928. godine, prvo kroz podružnice rudarskih radnika, a potom i konstituisanje Mjesnog komiteta KPJ za Tuzlu u čiji sastav je ušao Leonardo Banker. Prva aktivnost novoizabranog Mjesnog komiteta je prvomajska proslava iste godine na kojoj su članovi Komiteta uz govore komunističkog sadržaja i kritike režima, nosili slike Lenjina, Marksa i Engelsa. U junu je održana Konferencija KPJ za tuzlansku oblast, i to u kući Leonarda i Šime Bankera u tuzlanskom naselju Solina. Skoro čitavu deceniju je kuća braće Banker bila na raspolaganju sindikalnoj i komunističkoj organizaciji u gradu. U kući je čest gost bio Mitar Trifunović Učo sa kojim je Leonardo dogovarao sindikalne i partijske aktivnosti, a u ovoj kući su boravili u vrijeme svojih boravaka u Tuzli najistaknutiji jugoslavenski komunisti Blagoje Parović i Đuro Đaković, kao i drugi značajni jugoslovenski revolucionari: Jakov Zorga, Julije Varesko, Miroslav Pintar i drugi. Postoje svjedočenje da su u kući Bankerovih odsjedali i komunisti koji su dolazili sa robije (slao ih je Pašaga Mandžić), a da se početkom okupacije 1941. godine ovdje skrivala Antonija Henjel supruga Pašage Mandžića za kojom su fašisti raspisali potjernicu (Banker-Ćatić, 1987: 595-596).

U jesen 1928. godine Leonardo Banker je ispred tuzlanskih komunista učesnik Pokrajinske konferencija KPJ u Sarajevu, podržavši Otvoreno pismo Kominterne u kojem se „osuđuje frakcijska borba“ i „pasivno držanje Centralnog komiteta KPJ prema Bosni“ (Grbelja, 1979: 328-329).

Svojim revolucionarnim zahtjevima za prevrat kapitalističkog društva KPJ postaje glavna prijetnja Kraljevini SHS, koja u diktatorskom zanosu (Šestojanuarska diktatura kralja Aleksandra) 1929. godine ukida političko djelovanje svih stranaka, a Komunističku partiju ponovo potpuno zabranjuje. Nastaje progon komunista, tuzlanska partijska ćelija je provaljena a njeni aktivisti pohapšeni, što se dešava i drugim gradovima Kraljevine. Ukupna aktivnost KPJ se gotovo umrtvljuje, a vođstvo bježi u inostranstvo. U takvim uslovima, a nakon višegodišnjeg prikrivenog djelovanja u sindikatima i radničko-sportskim društvima, Leonardo Banker pokušava da ilegalno obnovi partijsku organizaciju u Tuzli. Međutim, zbog straha koji je zavladao od proganjanja i hapšenja komunista bilo je teško naći saradnike za ovu ideju, saradnju odbija čak i Mašo

Altumbabić, jedan od prethodnih sekretara Mjesnog komiteta. Banker se zbog toga povezuje s mlađim komunistima sa kojima 1930. godine obnavlja partijske organizacije u Tuzli, Brčkom i Bijeljini.

U tom vremenu, u Tuzlu dolaze mlađi, odlučni komunisti – iz Pariza se 1929. vraća Milan Gavrić, a iz vojske 1931. Ivan Marković i Pašaga Mandžić. Banker ih okuplja i zajedno formiraju privremeni Okružni komitet KPJ za Tuzlansku oblast 1931, a povjerenje za vođenje Mjesnog komiteta KPJ za Tuzlu dobija Pašaga Mandžić, dok Banker usmjerava rad Okružnog i mjesnog komiteta. Tada „počinje period najplodnijeg revolucionarnog rada Leonarda Bankera, u kome se on afirmiše kao jedan od najistaknutijih komunista tuzlanske oblasti pa i čitave Bosne i Hercegovine“ (Lekić, 1979: 496). U svojim sjećanjima, jedan od najznačajnijih bosanskih i jugoslavenskih komunista Cvijetin Mijatović (dugogodišnji član Predsjedništva i predsjednik SFRJ 1980-1981) opisao je Leonarda Bankera kao tada najiskusnijeg i najaktivnijeg tuzlanskog revolucionara, „vrlo obrazovanog i načitanog“ koji je „mnogo doprinio radu na obnavljanju organizacije KPJ u Tuzli, pa i u tuzlanskom okrugu“ (Mijatović, 1979: 474 i 478). Leonardova supruga Ljubica, koja je u članstvu KPJ od 1922. godine, također, je živo uključena u partijski rad, od rasturanja komunističkih letaka do putovanja u Sarajevo.

Dakle, u periodu 1929-1932. godine Leonardo Banker postaje najistureniji tuzlanski komunist i u najvećoj ilegali zastupa tuzlanske komuniste na partijskim konferencijama u Bosni i Hercegovini, držeći i vezu sa vođstvom KPJ u egzilu u Beču. Tokom 1932. Banker učestvuje na raspravama KPJ u Sarajevu. Prvo na aprilskom savjetovanju gdje sa vodećim bosanskim komunistima učestvuje u donošenju zaključka o potrebi formiranja Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, a potom početkom oktobra na Pokrajinskoj konferenciji na kojoj zastupa tuzlanske komuniste.

Banker, Marković, Gavrić i Mandžić pokreću i kao članovi redakcije vode ilegalni list “Fabrike i njive.” U tri izašla broja ovog lista oni tematiziraju teške uslove ekonomsko-socijalnog života radnika i seljaka proizašle iz Velike ekonomske krize (čije se posljedice: velika nezaposlenost, opadanje nadnica, represirane cijena poljoprivrednih proizvoda), a u političkom kontekstu agituju za svrgavanje vladajućeg režima i promoviraju ideje socijalističke revolucije.

Tuzlanska partijska organizacija čiju okružnu koordinaciju vodi Leonardo Banker, a Mjesni komitet Pašaga Mandžić, isticana je 1931-1932. godine u više priloga organa Centralnog komiteta KPJ "Proleter" "kao jedna od najuzornijih u cijeloj zemlji" sa preporukama da se i druge partijske organizacije ugledaju na nju (Gavrić, 1974: 166). Tadašnji vođa KPJ Petko Miletić i čelnik Balkanskog biroa Kominterne Georgi Dimitrov uzdisali su tuzlansku organizaciju kao jedinstven primjer djelovanja u cijelom komunističkom svijetu (Omerdić, M., 1990: 100-101). Leonardo Banker drži veze sa komunistima u drugim bosanskim gradovima (Sarajevu, Brčkom, Doboju, Gračanici i drugima), a i dalje održava vezu sa rukovodstvom KPJ u Beču.

U agitovanju za zaštitu radnika i poticanju štrajkova Leonardo Banker je neumoran. Tokom 1931. i 1932. godine predvodi partijske akcije rasturanja letaka protiv monarhije i posljedica Velike ekonomske krize započete 1929. godine. Među tim akcijama ističe se njegovo danonoćno i snažno podupiranje štrajka rudara u ugljenokopima na Majevidici. Koautor je letka Odbora Crvenih sindikata, kojeg rastura tuzlanska partijska organizacija. U vođstvu i jednih i drugih je upravo Leonardo Banker. Letak pokazuje da su tuzlanski komunisti idejno i teorijski osposobljeni za aktivno - revolucionarno predvođenje radništva, te da su pod doktrinarnim uticajem Marxovog *Komunističkog manifesta*. Iako rukovodstvo KPJ tada nije odobravalo pozive na oružano razračunavanje sa režimom, Leonardo Banker i njegovi tuzlanski drugovi to upravo čine. U letku, izdatom 18. novembra 1932. godine, između ostalog, se navodi:

Odbor crvenih sindikata u Tuzli pozdravlja vašu borbu, u kojoj ste pokazali proletersku odlučnost i solidarnost boreći se za vaš ljudski ostanak. Rudari! Vi više nesmijete trpjeti skrštenih ruku to strahovito izrabljivanje i pljačku! Dosta su vaše krivi nasivali Tomljenović, Ključenko, Danon i ostala banda nezasitih pijavica. U ovoj zemlji sile i kundaka radnička klasa robuje, jer su joj oduzeta sva ljudska prava i slobode... Sa svih strana radništvo i seljaštvo stupa u borbu. Vaši drugovi rudari, iz Senjskog rudnika, Resave, Ravne rijeke, Kaknja itd. povelili su, isto kao vi, borbu za bolji život, koja je istovremeno borba za slobodu, borbu koja zariva u srce krvave diktature.

*Istrajte u vašoj borbi! Vi nemate šta izgubiti, vi samo možete pobjediti! (...)
Vaša svakodnevna borba mora se voditi organizovano i solidarno sa*

radnicima drugih preduzeća, kao i sa besposlenim.

*Stupajte u Crvene sindikate! Organizujte na vašem preduzeću ilegalnu sindikalnu grupu, koja će stajati sa nama u najtješnjoj vezi, i preko nas sa cjelokupnim, u ilegalnim Crvenim sindikatima organizovanim radništvom.*⁵

U letku se još navode zahtjevi sa potpisivanje kolektivnog ugovora sa poslodavcima u kojima se traži sedmosatni radni dan, povišenje nadnica, plaćanje po satu i isplatu svake subote, izgradnju radničkih stanova, ukidanje globa, zavođenje sigurnosnih i higijenskih radnih uslova, te legaliziranje kontrolnih odbora radnika za praćenje kolektivnih ugovora. Letak je izazvao pravu pometnju u vlasti. Letak zorno pokazuje odlučnost Crvenih sindikata i Komunističke partije u Tuzli da istraju na revoluciji i radničkom internacionalizmu. Koliko je Sresko načelstvo u Tuzli ozbiljno reagovalo na ovaj letak, ocjenivši ga visokom opasnošću po državno uređenje pokazuje angažovanje žandarmerijske čete da sa zadatkom da "sredi situaciju."

Revolucionarna aktivnost Leonarda Bankera nije mogla proći nezapaženo, naročito poslije rasturanja ovog letka, kada se za vođama i agitatorima otvara potjera. Bankera policija od ranije uhodi, često mu pretresaju kuću, presreće članove njegove porodice. Nakon što su pohapšeni svi rasturači letaka, mjesec dana kasnije uhapšen je i Leonardo Banker. Hapse ga 21. decembra 1932. godine. Uz Bankera, uhapšeno je preko 60 komunista i simpatizera KPJ (Mandžić, 1960: 98). Uhapšeni su i Leonardov brat Simone i supruga Ljubica, izvršen je po ko zna koji put pretres njihove kuće u mjestu Solina kraj Tuzle, gdje su na tavanu pronađeni pisaača mašina, dva pištolja, nekoliko primjeraka listova „Fabrika i njiva“ i „Proleter“, te drugi kompromitirajući materijal (komunistička štampa) (Lekić, 1979: 503).

Kao „opasni komunista“, kako ga je policija označila, Leonardo je gotovo mjesec dana bio zatvoren u tuzlanskom zatvoru Štok, gdje je bio podvrgnut batinama pri ispitivanju. Povrede su bili toliko teške da ih Leonardo nikada više nije sanirao.⁶ Tako povrijeđenog, nakon devet mjeseci tokom kojih je provođen

⁵ Navedeno prema: Grbelja (1973).

⁶ Lekić (1979: 503) opisuje mučenje Leonarda Bankera na sljedeći način: „Prema uhapšenim komunistima policija je primijenila specijalne metode inkvizitorskog mučenja. Bankera su isprebijali policijskim palicama, oborili su ga na zemlju i dugo gazili. Kada je Banker pao u nesvijest, policajci su na njega sipali vodu da bi ga osvijestili i da bi ga ponovo mogli tući i saslušavati. Tražeći "potpuno priznanje čitave antidržavne djelatnosti", tuzlanska se policija, uz

istražni postupak u zatvoru tuzlanskog Okružnog suda, odveden je u Beograd, gdje mu je suđeno pred sudom za zaštitu države. Za „propagandu komunizma, terorizam i ilegalno prigrablivanje vlasti“ osuđen je na 5 godina robije u Sremskoj Mitrovici i na protjerivanje iz Kraljevine Jugoslavije u rodno mjesto u Italiji (Mandžić, 1960: 99).

Sa Leonardom Bankerom su uhapšeni tada najistureniji tuzlanski komunisti: Ivan Marković Irac, Pašaga Mandžić, Milan Gavrić, Albin i Tomas Lebeničnik, Haim Pinto i Huso i Emin Paočić. Za ublažavanje privremenog prekida revolucionarne aktivnosti u Tuzli i „zavladalog straha i mrtvila“ (Cimeša, 1979: 455) pobrinula se grupa mlađih omladinskih aktivista među kojima i Leonardova kćerka Vesna Banker.

Leonardo Banker je kaznu izdržavao u Sremskoj Mitrovici, jednom od najozloglašenijih kazamata Kraljevine Jugoslavije. Zanesen revolucionarnim radikalizmom pripadao je „lijevoj frakciji“ unutar KPJ, koju je predvodio član Politbiroa i rival Josipa Broza Tita za generalnog sekretara CK KPJ Petko Miletić. Nasuprot „desnoj frakciji“ koju su vodili Moša Pijade i Andrija Hembrang, na čijoj je strani bio i Josip Broz Tito, Miletić se zalagao za „herojski komunizam“ i forsirao je neprekidnu akciju komunista-robijaša u radikalnom otporu protiv tamničke uprave, koja se završavala provođenjem brutalnih mjera tamničke uprave pod kojima mnogi robijaši nisu izdržali. Moša Pijade je nastojao da se osuđenim komunistima humanizira položaj robijanja kako bi očuvali zdravlje i održali organiziranje ideološko-političkog rada na robiji.⁷ U svom odlučnom komunističkom zanosu Leonardo je kao politički osuđenik prednjačio u grupi komunista-robijaša koja je izražavala radikalni otpor tamničkoj upravi (izražen u neposluhu, nepriznavanju suda, štrajkovima glađu i sl.). Tamnička uprava je uzvraćala brutalnim mjerama torture, zatvaranja u samice bez svjetla, pod kojim

instruktažu policajaca iz specijalne sarajevske političke policije, tom prilikom "proslavila" i jednim svojim "izumom" za mučenje komunista. Leonardu Bankeru su naredili da sjedne. Vezali su mu ruke i naredili da ih prebaci preko koljena. Između ruku i koljena proturili su veliku gvozdenu šipku i onda su je zajedno sa hapšenikom podigli i postavili na dva usporedna ormara. Tako je Banker ostao da visi sa glavom nadolje. Ovaj policijski izum zvan "ringišpil" omogućavao je sadistima da mogu udarati Bankera po svakom dijelu tijela. Nakon nekoliko dana mučenja Bankerovo tijelo je potpuno izubijano i deformisano. Koža je bila potpuno crna i puna ožiljaka. Od tih rana u tuzlanskom zatvoru Banker se nije nikad oporavio. Mučenje je trajalo 11 dana.“

⁷ Tito je tada stao na stranu Moša Pijade i javno osudio Petka Miletića i njegovu grupu (Broz, 1982: 21).

oslabljeno Leonardovo tijelo, već izmučeno, nije izdržalo.

U rijetkoj prepisci sa obitelji - a pisanje mu je bilo zabranjeno dok je boravio u samicama, čak se i za dostavljenu mu fotografiju obitelji morao izboriti štrajkom gladi – vidljiva je njegova bol i brigu za njima; u jednom od posljednjih pisama koje je pisao nakon operacije u Gradskoj bolnici stajalo je: „*kada sam došao sebi, prva moja misao odletjela je k Vama, kroz bezsane noći stalno sam s Vama*“ (Lekić, 1979: 51). Umro je početkom maja 1936, od posljedica gladi i mučenja i sahranjen 12. maja u Beogradu.

Leonardovo hrabro nošenje u tamnici i njegova smrt postaje simbolom beskompromisnog komunističkog otpora režimu, pa inicijativom tuzlanskih komunista Ivana Markovića Irca, Pašage Mandžića i drugih, komunisti-robijaši upućuju pismo njegovoj supruzi, istovremeno i cjelokupnoj svjetskoj javnosti u kojem se skreće pažnja na teške uslove i zlostavljanja komunista na robiji. Pismo je privremeno pomirilo partijske frakcije, pa je potpisano od strane 136 robijaša-komunista. Među potpisnicima su najviši jugoslovenski komunisti: Petko Miletić, Moša Pijade, Otokar Keršovani, Boris i Sergije Krajger, Oskar Davičo, Đuro Pucar, Drago Krndija i drugi, uključujući i njegove tuzlanske drugove: Pašagu Mandžića, Ivana Markovića Irca, Albina Lebeničnik i druge. Njegova potresna smrt izazvala je proteste u Beogradu i Zagrebu.

Na Novom groblju u Beogradu, Leonardu je podignuto Spomen-obilježje 17. septembra 1957. godine, na godišnjicu oslobođenja Tuzle 1944. godine. Na grobu je nadahnuto govorio njegov partijski saborac Pašaga Mandžić, tadašnji predsjednik Odbora Tuzlanskog sreza.⁸

⁸ Pisana bilješka autora na osnovu razgovora sa Bahrijom Zlatom Ibrišimović, unukom Leonarda Bankera, od 8.3.2020.

Spomen obilježje Leonardu Bankeru - otkriva spomenik Pašaga Mandžić

Odmah nakon Leonardove smrti, njegova porodica, supruga Ljubica i djeca Vesna, Bruno i Rinaldo osuđeni su na izgnanstvo. Da se ne bi vratili u rodno mjesto u Italiju gdje su vladali fašisti, Ljubica sa djecom uz puno peripetija bježi iz Tuzle i nastanjuju se u Francuskoj, u Parizu, 1938. godine. Očevu ideološku privrženost antifašizmu u potpunosti slijedi njegov sin Bruno, koji s okupacijom Francuske postaje pripadnik francuskog Pokreta otpora, a na strani Pokreta su i njegova majka, brat i sestra. Bruno je hrabro poginuo u borbama za oslobođenje mjesta Sevra na kraj Pariza 1944. godine. Za vrijeme prvog oslobođenja Tuzle 1943. godine Leonardova sestra Dužolina je bila odbornik u Gradskom odboru novouspostavljene komunističke vlasti.

U Narodnooslobodilačkoj borbi poginuo je i Simone Bancher kao borac Tuzlanskog odreda, u decembru 1943. godine a njegova kćerka Leonida se kao pripadnica komunističke omladine (u SKOJ je primljena krajem 1942), također, pridružila partizanima 1943. godine. Porodica Bancher time zaokružuje obol svom revolucionarnom angažmanu i trajno biva utkana u revolucionarnu tradiciju Tuzle i Bosne i Hercegovine u cjelini.

5. Zaključak

Leonardo Banker je jedna od najmarkantnijih ličnosti sindikalne i socijalističke historije Tuzle 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća. Čitav njegov kratki i burni život utkan je u borbu za kulturni i politički obrazac življenja grada Tuzle. Banker je sa grupom svojih talijanskih sunarodnjaka uspostavljao model zajedništva građana u borbi za ostvarivanje prava koja im pripadaju. Taj i takav koncept tuzlanskog otvorenog društva traje više od 120 godina, atribuiran je multikulturalnošću, a začet je u krugu radničkih i sindikalnih aktivista u prvim decenijama 20. stoljeća, među kojima je Leonardo Banker, pod uticajem Mitra Trifunovića Uče, imao jednu od ključnih uloga.

Leonardo Banker potiče iz imigrantske porodice koja je splotom historijskih okolnosti došla iz italijanske regije Trentino na početku 20. stoljeća. Trentino je u drugoj polovini 19. stoljeća bio zahvaćen preklapanjem političkih interesa Italije i Austro-Ugarske, uz to zahvaćen prirodnim nedaćama koje su mnogim porodicama činile život nesnošljivim, pa je emigracija bila jedino rješenje preživljavanja. Na ponudu austrijskog cara Franza Josepha unesrećenim porodicama da se nasele u Bosnu, porodica Banker se sa nekoliko drugih trentinskih porodica doselila u Bosnu, tačnije grad Tuzlu.

Trentinski migranti se kreću između kulture zemlje porijekla i kulture novog okruženja, a tuzlansko okruženje određeno povoljnim prožimanjem tradicijskim vrednotama religijskog pluralizma sa vrednotama austro-ugarskog držanja liberalizma iznad nacionalizma, čini mogućom integraciju različitih kulturnih zajednica, s naglaskom na povezanost integracijom etničkih manjina u većinsku populaciju zemlje domaćina.

U takvom socijalnom kontekstu porodica Leonarda Bankera, uz porodicu Mott se u povijesnom značenju uključuje u radnički i socijalistički pokret, koji je glavni konstituens etničke kohezije Tuzle u prvim decenijama 20. stoljeća. Leonardo Banker se tako našao u središtu potaknutog razumijevanje među kulturama i međusobnoj koegzistenciji raznih etničkih skupina.

Borbeni aktivizam za radnička prava, socijalnu jednakost i ljevičarska opredijeljenost u njegovom kratkom životu koji je trajao samo 37 godina, od kojih je posljednje četiri godine proveo na robiji, je impozantan: predvodio je radničke

sindikalne i kulturne organizacije, stajao iza povijesne „Husinske bune“ u Tuzli 1920. godine, organizirao i predvodio „crvene sindikate“, predvodio tuzlanske komuniste i zastupao tuzlansku regiju na konferencijama Komunističke parije Bosne i Hercegovine 1929-1932. godine. Za dvadesetak godina svog boravišta u Tuzli (vrijeme od dolaska u Tuzlu 1911. do kobnog hapšenja 1932), uključujući i vrijeme koje je trebao kao imigrant da savlada domaći jezik, stekao je ogroman autoritet i ugled u promoviranju zajedništva i odbrani interesa socijalnih i ekonomskih interesa širokih narodnih i radničkih masa.

Uhapšen je krajem 1932. godine i osuđen na kaznu robije od pet godina. Kaznu je izdržavao u zloglasnom kazamatu u Sremskoj Mitrovici, gdje je od iscrpljenosti i zatvorskog mučenja umro sredinom 1936. godini. Na pismo javnosti, koje potpisuju tada najugledniji jugoslovenski ljevičari, u Beogradu i Zagrebu organizovane su demonstracije povodom smrti Leonarda Bankera.

Pojava slobodoljubive ličnosti Leonarda Bankera doprinijeće da se 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća ne samo znatno ublaže nacionalne i vjerske netrpeljivosti svojstvene tom vremenu na balkanskom prostoru, nego i omogući da raznolike društvene zajednice održe u Bosni i Hercegovini tradicijski uspostavljen kontekst međusobnog povjerenja i pouzdanja. Tuzla je paradigmatičan primjer takve mogućnosti, koja i posreduje pojavu ličnosti kao što Leonardo Banker svojom ljevičarskom opredjeljenošću posreduje tuzlanski suživot ljudi različitih kultura. Ime Leonarda Bankera će ostati trajno utisnuto u ideale nacionalne tolerancije i angažovanosti za prava potlačenih slojeva, koje i danas baštinimo u političkom obrascu življenja grada Tuzle.

Obiteljska fotografija - Leonardo Bancher sa suprugom Ljubicom i djecom Brunom, Rinaldom i Vesnom

Literatura

1. Banker, Leonida-Ćatić, *U savezničkoj bolnici u Italiji*, edicija „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“, knjiga treća, Odbor za ediciju „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“ i „Univerzal“, Tuzla, 1987.
2. Bertuzzi, Giancarlo, *Storia dell'emigrazione regionale*, www.ammer-fvg.prg.
3. Broz, Josip Tito, *Na čelu Partije*, Zbornik sjećanja, “Zagreb 1941-1945”, knjiga 1, Gradska konferencija SSRNH i drugi, Zagreb, 1982.
4. Cimeša, Dragiša, *Đačko doba Ivana Markovića Irca*, edicija „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“, knjiga prva, „Grafičar“, Tuzla, 1979.
5. Gavrić, Milan, *Tuzlanska gimnazija i radnički pokret (1907-1937)*, u: monografija „Gimnazija Tuzla 1899-1974“, Tuzla, 1974.
6. Grbelja, Tonći, *Pokreti rudarskih radnika ugljenokopa “Montanika” na Majevidi (1932-1941)*, Tuzla, 1973. Dostupno na: <http://muzejibtuzla.podkonac.org/wp-content/uploads/sites/7/2014/10/07-1973-Ton%C4%8Di-Grbelja>. (pristupljeno 12.02.2020).
7. Ellero, Gianfranco, *For pal mont (per il mondo), a cura di Miorini Armando e Coledani Gianni*, Edizioni Università della terza età dello spillinberghese, Spillinbergo, 2002.
8. Hadžibegović, Ilijas, *Razvoj radničkog pokreta u Tuzli za vrijeme austro-ugarske vladavine (1878-1918)*, edicija „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“, knjiga prva, „Grafičar“, Tuzla, 1979.
9. Hodžić, Kadrija, *Uticaj austrougarskog prisustva na socio-kulturološke karakteristike BiH i posebno „tuzlanskog društva“*, „Bosanski jezik“, Tuzla, 2008, broj 5.
10. Klapić, Muharem, *Tuzla kao razvojni centar Sjeveroistočne Bosne*, Ekonomski institut Tuzla, Tuzla, 2002.
11. Knežiček, Tihomir, *Graditeljska ostavština Italijana Cordignano i Candotti u Tuzli*, „Baština Sjeveroistočne Bosne“, Tuzla, 2013.
12. Lekić, Bogoljub, *Leonardo Bancker*, edicija „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“, knjiga prva, „Grafičar“, Tuzla, 1979.
13. Lekić, Bogoljub, *Neki aspekti tumačenja događaja u Tuzli za vrijeme Husinske bune*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne“, Tuzla, 1982.
14. Madžar, Božo (ur.), *Generalni štrajk rudara Bosne i Hercegovine i husinska buna 1920*, Građa, Univerzal/Regionalni istorijski arhiv, Tuzla, 1984.

15. Mandžić, Pašaga, *Obnavljanje i aktivnost partijske organizacije u Tuzli*, u: Zbornik sjećanja aktivista jugoslovenskog radničkog pokreta 1929-1935, Beograd, 1960.
16. Mijatović, Cvijetin, *O revolucionarnom radničkom pokretu u Tuzli od 1929 do 1937. godine*, edicija „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“, knjiga prva, „Grafičar“, Tuzla, 1979.
17. Odobašić, Hasan, *Sjećanja na sindikalni rad u Tuzli*, edicija „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“, knjiga prva, „Grafičar“, Tuzla, 1979.
18. Omerdić, Mehmed, *Sukob sa monarhodiktaturom i razvoj narodnofrontovske politike 1929-1936*, u: Prilozi za istoriju KPJ/SKJ Tuzla, Tuzla, 1990.
19. Perotto, Paolo, *Radici pointine. Dalla Bosnia i Trentini di Aprilia Ardea Pemezia*, Angelo Capriotti Editore, 1990.
20. Redžić, Enver, *Jugoslavenska misao i socijalizam*, „Svjetlost“, Sarajevo, 1982.
21. Redžić, Enver, *Tradicija i socijalizam*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1980.
22. Sachedina, Abdulaziz Abdulhusein, *The Islamic Roots of Democratic Pluralism*, Oxford University Press, 2001.
23. Taylor, Alan Percival, *Habsburška Monarhija 1809-1918. Povijest Austrijskog carstva i Austro-Ugarske*, Zagreb, 1990.
24. Tomić, Đorđe, Stojaković Krunoslav, *Iz povijesti jugoslavenske ljevice od početka 19 stoljeća do izbijanja Drugog svjetskog rata. Skica poglavlja koje nedostaje*, Rosa Luxembur Stiftung, Perspektive, 2013, broj 7.
25. Valussi, *Il movimento migratorio*, Enciclopedia Monografica del Friuli Venezia Giulia, 1974.

Frédéric Spagnoli

Maître de conférences en études italiennes / Associate Professor in Italian Studies

Directeur du département d'Italien / Head of the Italian Dpt Responsable Relations Internationales / Head of International Relations UFR SLHS / Faculty of Humanities and Social Sciences

Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité (ISTA) Université de Franche-Comté, France

SUR LES TRACES DU RÉSISTANT BRUNO BANCHER DE TUZLA À SEVRAN EN PASSANT PAR LE TARENTIN

Le 1er septembre 2019, lors du 75ème anniversaire de la Libération de Sevrans, une ville d'environ 50 000 habitants au nord de Paris, l'une des commémorations a eu lieu devant la plaque en l'honneur de Bruno Bancher, mort le 27 août 1944 lors des combats entre Francs-Tireurs Partisans (FTP) et armée allemande¹. Cette plaque commémorative qui fait partie intégrante de l'histoire de Sevrans a été intégrée dans un parcours QRpedia, un projet unique en France qui valorise le patrimoine de cette ville en impliquant ses habitants².

Sevrans et Paris

Sevrans 1er
septembre
2019.

¹ <https://www.ville-sevrans.fr/actualites/75-eme-anniversaire-de-la-liberation-de-sevrans> consulté le 23/04/2020 ; <https://www.ville-sevrans.fr/actualites/75eme-anniversaire-de-la-liberation-de-sevrans-0109> consulté le 23/04/2020

² <https://www.ville-sevrans.fr/services-loisirs/apprendre-et-echanger/qrpedia-sevrans> consulté le 24/04/2020

Lorsque l'on s'y intéresse de plus près, on se rend compte que l'histoire de Bruno Bancher constitue une des nombreuses tesselles de la mosaïque de l'histoire des nombreux étrangers et qui se sont battus pour la France dans la Résistance, de l'Affiche Rouge à bien d'autres beaucoup moins connus (Joutard, Marcot, 1992; Milza, Peschanski, 1994). En effet, lorsque la Seconde Guerre mondiale éclate, la France est l'un des principaux pays d'immigration au monde. La longue tradition d'accueil des réfugiés et exilés politiques et les grands besoins de main d'œuvre attirent un grand nombre de migrants d'autant plus que certains pays comme les Etats-Unis et ceux d'Amérique du Sud ont quelque peu fermés leurs portes. En 1927, Paris est la ville qui compte le plus de *fuorusciti*, c'est-à-dire d'antifascistes italiens pourchassés par le régime fasciste. Au recensement de 1931, sur trois millions d'étrangers, près d'un million sont Italiens (*L'immigration italienne en France dans les années 20*, 1988; Bechelloni, Dreyfus, Milza, 1992). L'histoire de Bruno Bancher s'intègre dans ce cadre général où s'entremêlent immigration politique et immigration économique.

Bruno Bancher

En complétant le peu de sources existantes en France et en Italie (Leonetti Carena, 1966 : 118 ; Cucek, 2020 : 20-23) avec les documents transmis par la famille de Bruno Bancher et les recherches effectuées en Bosnie-Herzégovine par l'association des Italiens "Rino Zandonai" de Tuzla (Knežiček, Hodžić, 2010: 1-59, 60-65; Knežiček, 2019: 8-16,32-35), il est possible de reconstruire, en partie tout du moins, son histoire.

1. Les origines de Bruno Bancher

Bruno est né à Tuzla le 6 octobre 1923, d'un père italien, Leonardo Bancher, et d'une mère yougoslave, Ljubica Jerkić. La famille Bancher est originaire de Siror dans la vallée du Primiero, dans le Trentin, au nord-est de l'Italie, une des terres irrédentes restées austro-hongroises jusqu'en 1919. Elle arrive à Tuzla en 1911

suisant ainsi d'autres migrants trentins arrivés à Tuzla dès 1880. Depuis les années 1870, les conditions de vie difficiles des vallées alpines du Trentin ont poussé des milliers de Trentins à émigrer à la recherche de terres plus facilement cultivables. Outre le continent américain, la Bosnie- Herzégovine a été, dès 1878 et le début de la domination austro-hongroise, une des destinations des paysans trentins. C'est ainsi que les Bancher sont arrivés à Tuzla, à l'époque une ville industrielle et minière en pleine expansion. Cette émigration est facilitée par le fait que le Trentin, terre irrédente, comme la Bosnie-Herzégovine, fait partie de l'Empire austro-hongrois. Prisonnier envoyé en Russie au cours de la Première Guerre mondiale, Leonardo Bancher adhère aux idées communistes et devient à son retour à Tuzla l'un des principaux acteurs de la section de Tuzla en participant à différentes structures dont le conseil d'administration de l'équipe de football de la ville, le FK Gorki qui deviendra en 1927 FK Sloboda. Il est ainsi, avec d'autres, à l'origine de la tradition antifasciste et internationale de Tuzla qui est encore présente et valorisée aujourd'hui dans la ville³ et qui, pendant la guerre des années 90, a, en grande partie, empêché les conflits ethniques de s'envenimer (Armakolas, 2017).

Lorsqu'en 1920, le prince- héritier et régent du royaume des Serbes, Croates et Slovènes, le futur roi Alexandr eler fait interdire les activités du parti communiste, Leonardo poursuit ses activités dans l'illégalité. En décembre 1932, il est arrêté et est condamné, après tortures et interrogatoires, à 5 ans de prison, au bout desquels, à la sortie de Leonardo, la famille doit quitter la Yougoslavie pour l'Italie. L'Italie est alors fasciste et il est bien évidemment très dangereux pour des militants communistes d'y aller. En 1936, Leonardo meurt à l'hôpital de Belgrade après avoir été emprisonné pendant dans la prison de Sremska Mitrovica mais sa famille est toujours menacée par une expulsion vers l'Italie. Grâce à l'aide du réseau du Secours Rouge International, Ljubica et ses enfants, Bruno, Rinaldo dit "Braco" (le "petit") et Vesna, sont envoyés en France à l'occasion de l'Exposition universelle de 1937 à Paris dédiée aux "Arts et techniques appliquées à la vie moderne". Ils passent alors par la Slovénie et Ljubljana, ce qui explique pourquoi certaines sources sur l'histoire.

³ <http://grad.tuzla.ba/tuzla/antifasisticka-tradicija/> consulté le 24 avril 2020.

de Bruno Bancher, notamment le récit d'André Harlay (Harlay, 1994: 35-36), le font naître dans la capitale slovène.

2. La ville de Sevrans dans la Ceinture Rouge

Une fois arrivée en France, la famille s'installe à Sevrans qui est à l'époque une petite ville de 10 147 habitants⁴ par laquelle passent la voie ferrée et le canal de l'Ourcq et qui font de la ville une des portes de Paris vers le Nord et le Nord-est. On y trouve différentes industries comme la Poudrière nationale et les laboratoires Nobel, les usines Westinghouse et les usines Kodak qui attirent une main d'œuvre qualifiée. Sevrans est une ville ouvrière qui fait partie de la fameuse "Ceinture rouge", les villes situées autour de Paris et dirigées par des communistes. Sevrans constitue donc une terre d'accueil privilégiée pour des militants communistes en exil et l'on peut penser que la famille Bancher y a été bien accueillie. En 1937, le maire communiste de Sevrans s'appelle Louis Fernet et lorsqu'il meurt en 1939 c'est Gaston Buisnière qui prend sa place. En juillet 1940, ce maire lui-aussi communiste est déchu de ses responsabilités par le régime de Vichy et entre en résistance créant ainsi un groupe à Sevrans qui sera particulièrement actif tout au long de la Seconde Guerre Mondiale (Blésy, 1989). Les résistants de Sevrans profitent de la Poudrerie pour voler à la barbe des Allemands le matériel nécessaire à leurs attaques. Monique Houssin décrit ainsi ces années (Houssin, 2000 : 197) :

Au fil des mois, des actions de résistance se mettent en place: sabotages des lignes téléphoniques, arrêt de travail aux usines Westinghouse, fabrication clandestine de grenades artisanales à l'usine de la poudrerie, destruction d'un sémaphore en gare de Sevrans. Progressivement la Résistance renforce ses capacités de lutte contre l'occupant.

Nombreux sont les Sevranaises et les Sevransais qui d'une façon ou d'une autre résistent. Michel Prin, ancien adjoint au maire de Sevrans, conseiller général et syndicaliste à l'usine Kodak, se souvient d'un entretien réalisé en 1974 à trois anciens résistants communistes Louis Le Maner, Suzanne Buisnière, la veuve de Gaston Buisnière, et Lucien Geneux⁵:

Les communistes de Sevrans ont payé un lourd tribut. De nombreux camarades ont été emprisonnés. La plupart des élus communistes ont été envoyés aux camps de la mort et ne sont jamais revenus, comme Jean

⁴ <https://archives.seinesaintdenis.fr/ark:/naan/a011552558619TyHGVO/437061858e> consulté le 24 avril 2020.

⁵ <https://archives-municipales.ville-sevrans.fr/Histoire-s-locale-s/p67/Michel-Prin-parcours-politique-et-syndical-d-un-ancien-de-chez-Kodak> consulté le 23 avril 2020.

Cayet, Gaston Lévy, Georges Denancé, Maurice Métais, André Mortureux, André Rousseau et Charles Véron. Lucien Gelot, 17 ans, engagé dans les FFI, suivit le Colonel Fabien et tomba en Alsace. Bruno Banker, 20 ans, poursuivant les Allemands avec un groupe de FTP, est tombé tout proche du pont du canal. Lucien Sportiss, instituteur à Sevrans, est tombé au maquis dans la région de Lyon. Jean Hemmen, l'oncle de Denise Albert et de Paulette Descoins, officier de la brigade internationale en Espagne, fusillé ...

En ce qui concerne le cas plus particulier de Bruno Bancher, le récit d'André Harlay nous permet d'apprendre que Ljubica, la mère de Bruno, travaillait comme femme de ménage et qu'ils habitaient au-dessus du café "Le Balto" sur la place du Marché, une place qui, petit clin d'œil de Clio, deviendra après la guerre la place Gaston Buisnière. Selon lui, l'appartement leur avait été trouvé par des amis garibaldiens et il précise que toute la famille est communiste (Harlay: 36). Selon un autre témoignage, celui de Madame Astruc, Bruno travaillait à la ferme de Moncelleux et vient ensuite s'installer à cet endroit où elle habitait et il a fait ensuite venir sa mère et son frère (Ranouil, 2004: 44).

Sevrans 1939. La Place du Marché où la famille Bancher habitait.

3. Bruno Bancher dans la Résistance

Au début 1944, Bruno qui a appris le métier de maçon est réquisitionné pour le Service de Travail Obligatoire pour la construction du mur de l'Atlantique. Il

réussit à s'échapper et rejoint Saint-Germain-en-Laye où il se cacha pendant plus de deux mois pour ne pas créer de problèmes à sa famille restée à Sevrans. Comme André Harlay raconte ainsi :

La haine qu'il portait au nazisme lui permit de s'échapper très rapidement. Revenir à Sevrans était prendre beaucoup de risques, la guerre étant loin d'être terminée.

Après le débarquement du 6 juin 1944, les Alliés progressent vite et fin août ils sont aux portes de Paris. Bruno rejoint Sevrans le 20 août 1944 et participe aux combats de libération de Sevrans. Il s'engage alors dans les FTP Garibaldiens, dans la 143ème section de la compagnie Robespierre⁶. En plus des attaques ciblées et des actions de sabotages qui ont lieu depuis plusieurs mois, les combats débutent véritablement le jeudi 24 août et s'intensifient le vendredi 25 août, jour de la reddition du général Von Cholitz au général Leclerc à Paris. Le numéro spécial des *Mémoires d'Hier et d'Aujourd'hui* de Sevrans consacrée à la libération, les sites "Anonymes, Justes et persécutés durant la période nazie" et du Musée National de la Résistance en ligne⁷ racontent les combats et nous informent avec détails de la journée du 27 août quand les Alliés entrent dans Sevrans et appuient les FFI mais les combats sont particulièrement durs. En ce qui concerne Bruno Bancher :

Vers dix-huit heures trente, une mitrailleuse allemande contrôle à nouveau la rue d'Aulnay depuis l'angle de la rue des Ecoles. Un groupe de Sevransais qui occupe la mairie est délogé sans violence par des soldats allemands, mais, alors qu'il se dirige vers la rue Michelet, Auguste Crétier, vice-président du Comité local de Libération, est tué par un mitrailleur terré dans une des tranchées que la Défense passive avait aménagée sur la place des Ecoles. Le reste du groupe qui comprend André Crétier, André Dupré, le maire Georges Saint-Aubin, Gilbert Yérétan, et un Belge raflé alors qu'il allait chercher du lait sur la place, est emmené vers la gare, menacé d'exécution, puis relâché, sans bien comprendre pourquoi, à l'entrée du souterrain.

Quelques instants plus tard, au même endroit, un des soldats allemands est touché par Bruno Bancher, qui tire du pont du chemin de fer.

⁶ <https://maitron.fr/spip.php?article215865> consulté le 23 avril 2020.

⁷ <http://www.ajpn.org/commune-Sevrans-en-1939-1945-93071.html> consulté le 23 avril 2020 et http://www.museedelaresistanceenligne.org/musee/mediatheque/mediatheque.php?r_texte=bancher%20sevrans&r_Tri=1 consulté le 5 mai 2020.

La bataille fait rage au centre de Sevrans, les Allemands se replient par le souterrain de la gare vers la Marine et le parc des Sœurs.

Les FTP harcèlent un détachement qui tente de faire sauter le pont du canal. Bruno Bancher est mortellement blessé au bord du canal par un groupe qui se replie de la plaine de Kodak vers la Marine. Il réussit à traverser la route, ses camarades Garibaldiens le conduisent au dispensaire, où l'on manque de moyens face à la gravité de sa blessure. Des troupes américaines venues de Livry atteignent vers vingt et une heures trente la route de Vaujours. Les alliés occupent les deux-tiers sud-ouest de la commune et la nuit tombante stabilise le front pour quelques heures sur la rue de la Marne.

La population laisse éclater sa joie et fête les alliés, on hisse les drapeaux tricolores et chante La Marseillaise malgré la proximité de la présence ennemie.

Dans d'autres numéros de la revue *Mémoires d'Hier et d'Aujourd'hui*, nous trouvons différentes informations sur Bruno Bancher. Madame Astruc se souvient bien de la mort de Bruno (Ranouil : 44) :

Et Bruno Bancher ! C'est ce jour-là qu'il a été blessé mortellement. Il avait vingt ans [...] Bruno ! Qu'il était gentil ce garçon-là, je l'adorais. Un jour il y eu une alerte, j'étais dans une encoignure de l'escalier, il m'a demandé ce que je faisais là. J'avais peur. Alors il a pris mon petit garçon dans ses bras et jusque à la fin de l'alerte est resté avec nous comme ça. J'ai eu du chagrin à sa mort et j'en ai encore. Chaque fois que je vais au cimetière je vais sur sa tombe. Ça s'est passé le dimanche. Il faisait partie des Garibaldiens. Il se trouvait à la descente du pont du canal et je crois qu'il a été grièvement blessé par des allemands installés dans l'immeuble du libraire en face qui lui ont tiré dessus au cours d'une fusillade. Il paraît qu'il avait les intestins massacrés. [...] il paraît, qu'il hurlait c'était affreux.

Et elle se souvient également que

En 1981 fut transcrit tant à la mairie d'Aulnay-sous-Bois où il est décédé qu'à la mairie de Sevrans où il était toujours domicilié, un jugement rendu par le Tribunal de Grande Instance de Bobigny le 2 avril même année indiquant notamment que: le 29 août 1944, à Aulnay-sous-Bois, 11, rue de la République est décédé BANCHER Bruno, né le 6 octobre 1924 à Tuzla (Yougoslavie) de Bancher et Jerkie LUBIDJIA, domicilié à Sevrans, 3 rue

d'Aulnay. Bruno avait donc survécu deux jours à ses blessures.

Claude Gasnier dans l'équipe de la Croix Rouge au moment de la Libération de Sevrans et présent au dispensaire où l'on avait amené Bruno est resté longtemps marqué (Mougin, Gasnier, 2004 : 36):

Un autre fait qui m'a marqué profondément : en allant au dispensaire, en pleine nuit, on venait de ramener Bruno BANCKER grièvement blessé (vraisemblablement perforation des intestins). Quelle vision : un pauvre corps étendu sur un lit d'examen: des gémissements, une odeur de sang, de sueur et de matières fécales qui se mêlaient à celle des lampes à pétrole (il n'y avait plus d'électricité) il fut transporté à la Clinique DIGEON d'Aulnay où malheureusement il décéda.

Bernard Denancé, résistant, se souvient dans son journal de la mort de Bruno (Denancé, 2005 : 41) :

Cette nouvelle inattendue nous remplit tous de tristesse. Pauvre Bruno ! C'est le premier de nos camarades tombé pour la libération de la France : Yougoslave, il s'était engagé dans nos rangs pour venger son père que les boches assassinèrent et aussi par amour de notre pays. Bravo Bruno !

NdA Leonardo Bancher n'a pas été tué par des Allemands mais est mort avant la Seconde Guerre mondiale

La ville est définitivement libérée le 30 août 1944 et le 31 août des funérailles sont organisées pour Bruno Bancher et les autres victimes civiles et militaires des combats.

Cortège à l'occasion des funérailles de Bruno Bancher

Pour sa bravoure, Bruno Bancher a été décoré à titre posthume de la Croix de Guerre pour faits de résistance⁸. En plus de la plaque commémorative, une avenue de Sevrans porte aujourd'hui son nom et sa mémoire est honorée chaque année.

La tombe de Bruno Bancher à Sevrans

4. Bruno Bancher, un pont entre Tuzla et Sevrans

Ces quelques lignes sur l'histoire de Bruno Bancher mériteraient d'être complétées par des recherches en archives à Sevrans, à Bobigny, à Saint-Denis et à Vincennes ainsi que par d'autres publications et éventuellement d'autres témoignages écrits et oraux. Elle permet néanmoins de jeter des ponts entre deux villes à la tradition communiste et antifasciste fortes, Sevrans et Tuzla, et il serait sans doute intéressant de développer les relations entre les deux villes. Cette histoire s'inscrit également dans les multiples liens qui unissent depuis des décennies la Bosnie-Herzégovine et la France comme l'avait déjà souligné Fadil Ekmečić dans son livre *Bosna u Francuskoj: od najstarijih dana do 1994* dans lequel il cite Bruno Bancher (Ekmečić, 1994 : 26, 84, 197). Pour conclure et en guise d'hommage à Bruno, je me permettrais de reprendre les paroles de Rinaldo Bancher lors d'une visite à Sevrans en septembre 1969 et citées par Gilles Boudin (Boudin, 2007 : 20) :

⁸ https://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/arkotheque/client/mdh/base_resistant/s/detail_fiche.php?ref=2664369&debut=0 consulté le 23/04/2020. Il serait intéressant de consulter les archives du Service historique de la Défense où les informations sur Bruno Bancher se trouvent à la cote Vincennes GR 16 P 30404.

Au nom de ma mère et de moi-même, je suis heureux de constater que les victimes des combats pour la liberté ne sont pas oubliées. Je remercie la commune de Sevrans d'avoir conservé ce souvenir des victimes du fascisme et je prie la communauté de ne cesser de parler de ces victimes aux jeunes de Sevrans qu'ils sachent combien est chère la paix et qu'il convient de la défendre contre tous ceux qui voudraient provoquer une nouvelle tragédie. Merci.

Aujourd'hui, plus de 50 ans après ce témoignage et plus de 76 ans après la mort de Bruno, ne serait-ce pas une belle façon d'honorer sa mémoire et de préparer l'avenir que de créer une université d'été "Bruno Bancher" réunissant des jeunes de Sevrans, de Tuzla et de toute l'Europe autour de la liberté, de la paix et de l'antifascisme?

Carte d'identité de la Garde Patriotique de Rinaldo Bancher

5. Remerciements

Je tiens à remercier les personnes qui m'ont aidé à la publication de cet article dans les actes du colloque dédié à Leonardo Bancher:

- Douchka Anderson qui m'a aidé à traduire et adapter l'article en bosnien;
- Tihomir Knežiček, président de l'association des Italiens de Tuzla Cercle Trentin "Rino Zandonai" pour m'avoir invité le 8 mars dernier à la journée sur Leonardo Bancher organisée à Tuzla ;
- Zoran Bancher, neveu de Bruno Bancher, qui m'a transmis de précieuses informations et photographies ;
- Alain Diné, président de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans pour son aide dans mes recherches.

Bibliographie

1. Bechelloni A., Dreyfus M., Milza P. (dir.), L'intégration italienne en France: un siècle de présence dans trois régions françaises (1880- 1980), Bruxelles, éditions Complexe, 1995.
2. Blésy L., La Résistance à Sevrans, Sevrans, Ville de Sevrans, Association nationale des anciens combattants de la Résistance (Comité de Sevrans), 1989.
3. Boudin G., "Noms de résistants, noms de rues", Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans, n° 16 octobre 2007, 20.
4. Cucek E., "Leonardo e Bruno Bancher padre e figlio, due figure da ricordare nella storia del Trentino e della Bosnia", Trentini nel mondo, Trento, anno 63, n.2, 2020, 20-23.
5. Denancé B., "Août 1944, les combats de Sevrans" Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans, n° 14 octobre 2005, 41.
6. Ekmečić F., Bosna u Francuskoj: od najstarijih dana do 1994, Paris, Librairie Ekmecic, 1994, 26, 84, 197.
7. Harlay A., "Souvenirs de Bruno Bancher" Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans, n° 3 octobre 1994, 35-36.
8. Houssin M., Résistantes et résistants de Seine-Saint-Denis : un nom,
9. une rue, une histoire, Paris, Les Editions de l'Atelier, 2004, 197.
10. Joutard P., Marcot F. (dir.), Les étrangers dans la Résistance en France, Besançon, Musée de la Résistance et de la Déportation, 1992.
11. Knežiček T., Hodžić K., Stoljeće Italijana u Tuzli, Tuzla, Infograf, 2010, 1-59 et 60-65.
12. Knežiček T., Italijani u Tuzli 1880-2019, Tuzla, Centar za kulturu, 2019, 8-16 et 32-35.
13. Leonetti Carena P., Gli Italiani del maquis, Milano, Cino del Duca, 1966, 118.
14. L'immigration italienne en France dans les années 20, Actes du colloque, Paris, 15-17 octobre 1987, Paris, Ed. CEDEI, 1988.
15. Milza P., Peschanski D. (dir.), Exils et migration: Italiens et Espagnols en France 1938-1946, Paris, L'Harmattan, 1998.
16. Mougin D., Gasnier C., "La Croix Rouge et la Libération", Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans,

n° 13 octobre 2004, p. 36.

17. Ranouil C., "Souvenirs d'exode, souvenirs de libération, Deux Sevranaises, Madame Caron et Madame Astruc, se souviennent", Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans, n° 13 octobre 2004, 44-45.

Webographie

1. <http://www.ajpn.org/commune-Sevrans-en-1939-1945-93071.html> consulté le 23 avril 2020
2. <https://archives-municipales.ville-sevrans.fr/Histoire-s-locales-s/p67/Michel-Prin-parcours-politique-et-syndical-d-un-ancien-de-chez-Kodak> consulté le 23/04/2020.
3. <https://archives.seinesaintdenis.fr/ark:/naan/a011552558619TyHGVO/437061858e> consulté le 24 avril 2020
4. <http://grad.tuzla.ba/tuzla/antifasisticka-tradicija/> consulté le 24 avril 2020.
5. <https://maitron.fr/spip.php?article215865> consulté le 23/04/2020
6. https://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/arkotheque/client/mdh/base_resistants/detail_fiche.php?ref=2664369&debut=0 consulté le 23/04/2020.
7. http://www.museedelaresistanceenligne.org/musee/mediatheque/media_theque.php?r_texte=bancher%20sevrans&r_Tri=1 consulté le 5 mai 2020.
8. <https://www.ville-sevrans.fr/actualites/75-eme-anniversaire-de-la-liberation-de-sevrans> consulté le 23/04/2020
9. <https://www.ville-sevrans.fr/actualites/75eme-anniversaire-de-la-liberation-de-sevrans-0109> consulté le 23/04/2020
10. <https://www.ville-sevrans.fr/services-loisirs/apprendre-et-echanger/qrpedia-sevrans> consulté le 24/04/2020

Frédéric Spagnoli

Maître de conférences en études italiennes / Associate Professor in Italian Studies

Directeur du département d'Italien / Head of the Italian Dpt Responsable Relations Internationales / Head of International Relations UFR SLHS / Faculty of Humanities and Social Sciences

Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité (ISTA) Université de Franche-Comté, France

STOPAMA BORCA FRANCUSKOG POKRETA OTPORA BRUNE BANCHERA - IZ TUZLE U SEVRAN PREKO TRENTA

Prvog septembra 2019. godine, tokom 75. godišnjice oslobođenja Sevrana, grada sa oko 50000 stanovnika sjeverno od Pariza, održana je komemoracija ispred ploče posvećene Brunu Bancheru, koji je poginuo 29.8.1944. godine tokom borbi između partizanskih jedinica otpora (FTP) i njemačke vojske¹. Ova komemorativna ploča (na kojoj je datum pogibije 28.8.1944. godine), koja je sastavni dio historije Sevrana, je dio projekta QRpedia, jedinstvenog u Francuskoj, projekta koji promovise baštinu ovog grada uključivanjem njegovih stanovnika².

Sevrans i Pariz

*Sevrans
1. septembar
2019.*

¹ <https://www.ville-sevrans.fr/actualites/75-eme-anniversaire-de-la-liberation-de-sevrans> consulté le 23/04/2020; <https://www.ville-sevrans.fr/actualites/75eme-anniversaire-de-la-liberation-de-sevrans-0109>, consultovano 23.4.2020.

² <https://www.ville-sevrans.fr/services-loisirs/apprendre-et-echanger/qrpedia-sevrans>, consultovano 24.4.2020.

Priča o Bruni Bancheru predstavlja jednu od mnogih priča u mozaiku istorije mnogih stranaca koji su se borili za Francusku, za vrijeme Drugog svjetskog rata - od "Crvenog plakata" do mnogih drugih manje poznatih (Joutard, Marcot, 1992; Milza, Peschanski, 1994). Kada je izbio Drugi svjetski rat, Francuska je bila jedna od glavnih imigracionih zemalja u svijetu. Duga tradicija dočeka političkih izbjeglica i prognanika i velika potreba za radnom snagom privlače veliki broj migranata, tim više što su neke zemlje poput SAD i Južne Amerike donekle zatvorile svoja vrata. Pariz je 1927. godine bio grad sa najviše *fuorusciti*, odnosno italijanskih antifašista koje je progonio fašistički režim u Italiji (L'immigration italienne en France dans les années 20, 1988 ; Bechelloni, Dreyfus, Milza, 1992). Prema popisu stanovništva iz 1931. godine, od tri miliona stranaca, skoro milion su bili Italijani (Leonetti Carena, 1966: 118; Cucek, 2020: 20-23). Priča o Bruni Bancheru uklapa se u ovaj opšti okvir u kome se prepliću politička i ekonomska imigracija.

Bruno Bancher

Dopunjavanjem tih skromnih postojećih izvora informacija iz Francuske i Italije dokumentima koje su poslali rođaci Brune Banchera i istraživanjima koje je u Bosni i Hercegovini sproveo udruženje Italijana "Rino Zandonai" iz Tuzle (Knežiček, Hodžić, 2010: 1-59, 60- 65; Knežiček, 2019: 8-16,32-35), moguće je rekonstruisati, barem dio istorije za koju se vezuje ime Brune Banchera.

1. Porijeklo Brune Banchera

Bruno je rođen u Tuzli 6.10.1923. godine od oca Italijana Leonarda Banchera i majke Jugoslavenke Ljubice Jerkić. Porodica Bancher porijeklo je iz Sirora iz doline Primiero, u pokrajini Trentino na sjeveroistoku Italije, jedno od područja Italije koja su ostala pod austrougarskom upravom do 1919. godine. U Tuzlu su

stigli 1911. godine, prateći ostale trentinske migrante koji su počeli dolaziti u Tuzlu 1880. godine. Počev od 1870. godine, teški životni uslovi u alpskih im dolinama Trentina naveli su hiljade Trentinjana da se isele u potrazi za lakšom obradivom zemljom. Uz američki kontinent, Bosna i Hercegovina je od 1878. godine i od početka austrougarske dominacije bila jedno od odredišta trentinskih seljaka i zanatlija. Tako su Bankeri stigli u Tuzlu, tada veoma napredan industrijski i rudarski grad. Ovu emigraciju olakšava činjenica da je Trentino, poput Bosne i Hercegovine, bio dio Austro-Ugarske imperije. Regrut poslan u Rusiju tokom Prvog svjetskog rata, Leonardo Bancher, prihvata komunističke ideje i postaje po povratku u Tuzlu jedan od glavnih aktera tuzlanske sekcije komunista učestvujući u različitim strukturama, uključujući i upravni odbor gradskog fudbalskog kluba "Gorki" koji je 1927. godine postao FK "Sloboda". Tako je, zajedno sa drugima, postao aktivista antifašističke i međunarodne tradicije Tuzle³ koja je i danas prisutna i cijenjena u gradu i koja je tokom rata 90-ih u velikoj mjeri spriječila da se etnički sukobi pogoršaju (Armakolas, 2017).

Kada je 1920. godine prestolonasljednik i regent Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, budući kralj Aleksandar I zabranio aktivnosti komunističke partije, Leonardo svoje aktivnosti nastavlja u ilegali. U decembru 1932. uhapšen je i osuđen, nakon mučenja i ispitivanja, na pet godina zatvora i izgon obitelji iz države u Italiju nakon izdržavanja zatvorske kazne. Iako je Leonardo umro prije isteka kazne tj. 1936. godine u bolnici u Beogradu, gdje je došao iz zatvora u Sremskoj Mitrovici, vlasti nisu promijenile odluku da Leonardova supruga Ljubica sa djecom budu prognani iz Jugoslaviju u Italiju. Italija je već bila pod fašističkim režimom i za komuniste je tamo bilo očigledno veoma opasno. Zahvaljujući organizaciji "Crvene pomoći" koja pomaže komunistima u nevolji, Ljubica i njena djeca, Bruno, Rinaldo poznat kao "Braco" i Vesna, poslani su u Francusku povodom Svjetske izložbe u Parizu 1937. godine, na temu "Umjetnost i tehnika koja se primjenjuje u savremenom životu". Na putu iz Tuzle prolaze kroz Sloveniju i Ljubljanu, što objašnjava zašto se u nekim literaturnim - web izvorima, posebno autora Andre Harlay, nalazi (pogrešan) podatak da je Bruno rođen u glavnom gradu Slovenije.

³ <http://grad.tuzla.ba/tuzla/antifasisticka-tradicija/> konsultovano 24.4.2020.

2. Sevranski pojas

Nakon što je porodica stigla u Francusku, nastanila se u mjestu Sevranski, koji je u to vrijeme bio mali grad sa 10.147 stanovnika⁴ kroz koji prolaze željeznica i kanal Ourcq koji su grad učinili jednim od vrata Pariza prema sjeveru i sjeveroistoku. U Sevranskom su bile prisutne različite industrije poput Nacionalne fabrike eksploziva, Nobelove laboratorije, fabrike Vestinghouse i fabrike Kodak koje su privlačile kvalifikovane radnike. Sevranski je tad bio radnički grad i sastavni dio čuvenog "Crvenog pojasa" gradova smještenih oko Pariza kojima su tada upravljali komunisti. Stoga Sevranski predstavlja povlašteno utočište za komuniste u egzilu i vjerovatno da je porodica Bancher tamo bila dobro primljena. Godine 1937. gradonačelnik Sevranski Louis Fernet je bio komunist, a kad je umro 1939. godine, njega je zamijenio Gaston Buissiere. U julu 1940. godine, gradonačelnik komunist Buissiere, bio je uklonjen sa funkcije od strane režima Vichy i pridružio se pokretu otpora, stvarajući tako u Sevranskom grupu koja je bila naročito aktivna tokom Drugog svjetskog rata (Blézy, 1989). Borci pokreta otpora Sevranski iskoristili su oružje iz lokalnog spremišta oružja pa su tako pred nosom Nijemcima odnijeli opremu potrebnu za njihova borbena dejstva. Monique Hoissin opisuje te godine (Hoissin, 2000 : 197):

Mjesec po mjesec sprovedene su akcije otpora: sabotaza telefonskih linija, obustava rada u fabrikama Vestinghouse, tajna izrada domaćih granata u fabrici eksploziva, uništavanje semafora na stanici Sevranski. Postepeno, otpor jača svoje kapacitete za borbu protiv okupatora.

Mnogo je žena i muškaraca Sevranski koji se na ovaj ili onaj način opiru njemačkoj okupaciji. Michel Prin, bivši zamjenik gradonačelnika Sevranski, generalni savjetnik i sindikalista fabrike Kodak, sjeća se jednog intervjua realizovanog 1974. godine sa trojicom bivših boraca pokreta otpora Louis Le Maner, Suzanne Buissiere - udovica Gastona Buissierea i Lucien Geneuk⁵:

Komunisti Sevranski platili su visoku cijenu. Mnogi drugovi su bili zatvoreni. Većina izabranih komunist poslana je u logore smrti i nikad se nisu vratili, poput Jean Caiet-a, Gaston Levi-a, Georges Denancea, Mauricea Metaisa, Andrea Mortureuka, Andrea Rousseaua i Charlesa Verona.

⁴ <https://archives.seinesaintdenis.fr/ark:/naan/a011552558619TyHGVO/437061858e>
konsultovano 24.4.2020.

⁵ <https://archives-municipales.ville-sevranski.fr/Histoire-s-locale-s/p67/Michel-Prin-parcours-politique-et-syndical-d-un-ancien-de-chez-Kodak>, konsultovano 23.4.2020.

Lucien Gelot, sa svojih 17 godina, angažovan u FFI-ju (Francuski pokret otpora), pratio je pukovnika Fabiena i poginuo je u Alzasu. Bruno Banker (star 20 godina), progonivši Nijemce sa grupom FTP (Francuski partizansko - snajperski vod), pao je ranjen sa mosta u kanal. Lucien Sportiss, učitelj u Sevranu, poginuo je u regiji Liona. Jean Hemmen, ujak Denise Albert i Paulette Descoins, oficir međunarodne brigade u Španiji, ubijen ...

O konkretnom slučaju Brune Banchera, priča Andre Harlaya omogućava nam da saznamo da je Ljubica, Brunina majka, radila kao čistačica i da su živjeli iznad kafića "Le Balto" na trgu Place du Marché, mjestu koje će, poslije rata postati Place Gaston Buissiere. Chlio kaže da su im stan našli Garibaldijci i on precizira da je cijela porodica bila komunistička (Harlay: 36). Prema jednom drugom svjedočenju gospođe Astruc, Bruno je radio na farmi Moncelleux, a zatim se doselio u njeno mjesto. Nakon što se uselio, doveo je majku i brata (Ranouil, 2004: 44).

Sevrans 1939. - Trg Marché gdje su stanovali Bancheri

3. Bruno Bancher u francuskom pokretu otpora

Početakom 1944. godine Bruno, koji je naučio zidarski zanat, natjeran je na radnu obavezu na izgradnji Atlanskog zida. Uspio je da pobjegne i pridružio se Saint-Germain-en-Laie gdje se krio više od dva mjeseca kako ne bi stvarao probleme porodici koja je ostala u Sevranu. Kao što Andre Harlay kaže:

Mržnja koju je imao prema nacizmu omogućila mu je da pobjegne vrlo brzo. Riskirao je povratak u Sevrana, jer ratu daleko da je bio kraj.

Nakon iskrcavanja u Normandiji 6. juna 1944. godine, saveznici su brzo napredovali i krajem augusta bili su na vratima Pariza. Bruno se pridružio partizanima Sevrana 20. augusta 1944. godine gdje je učestvovao u oslobodilačkim borbama za Sevrana. Potom se pridružio Garibaldijskom FTP-u, u 143. dijelu jedinice Robespierre⁶. Osim ciljanih napada i sabotažerskih akcija koje su trajale nekoliko mjeseci, borbe zapravo počinju u četvrtak 24. augusta i intenziviraju se u petak 25. augusta, dan predaje generala Von Choltza generalu Leclercu u Parizu. Dva izvora navode dešavanja 25. augusta 1944. godine. Prvi je specijalno izdanje knjige *Memoari jučerašnjeg i današnjeg Sevrana* u dijelu oslobađanja grada "Anonimni, pravedni i progonjeni tokom nacističkog perioda", a drugi izvor je stranica Nacionalnog muzeja otpora⁷ gdje se opisuju detalji teške borbe 27. augusta kada su saveznici ušli u Sevrana i podržali FFI. O Brunu Bancheru navode se sljedeće informacije:

Oko 18:30 popodne, njemački mitraljez je opet kontrolisao ulicu Aulnai iz ugla ulice des Ecoles. Skupina boraca iz Sevrana koji su zauzimali gradsku općinu izbacili su njemačke vojnike bez borbe. Dok se kretao prema ulici Michelet, Auguste Cretier, potpredsjednik Lokalnog oslobodilačkog odbora, je ubijen vatrom iz mitraljeza skrivenog u rovu - kojeg je pasivna odbrana izgradila na trgu Place des Ecoles. Ostatak grupe, u koju su uključeni Andre Cretier, Andre Dupre, gradonačelnik Georges Saint-Aubin, Gilbert Leretan, i jedan Belgijanac - koji je uhvaćen dok je pokušao da uzme mlijeko na trgu, odvedeni su u stanicu. Priječeno im je smrću, a zatim su pušteni, iako nije bio jasan razlog njihovog puštanja.

Trenutak kasnije, na istoj lokaciji, jednog od njemačkih vojnika ubio je Bruno Bancher, koji je pucao sa željezničkog mosta.

Bitka se vodila u centru Sevrana, a Nijemci su se povukli kroz podzemnu stanicu prema Mornarici i Parku des Soeurs.

Borci FTP angažovali su jedan odred koji je pokušao minirati most na kanalu. Bruno Bancher je bio smrtno ranjen na ivici kanala od strane grupe

⁶ <https://maitron.fr/spip.php?article215865> konsultovano 23.4.2020.

⁷ <http://www.ajpn.org/commune-Sevrana-en-1939-1945-93071.html> konsultovano 23. april 2020. et http://www.museedelaresistanceenligne.org/musee/mediatheque/mediatheque.php?r_texte=bancher%20sevrana&r_Tri=1 konsultovano 5. maj 2020.

Njemaca koja se kretala s ravnice Kodak prema Mornarici. Bruno je uspio da pređe cestu, a njegovi drugovi Garibaldijci su ga odveli u ambulantu, gdje nije bilo instrumenata za sanaciju njegove teške povrede.

Američke trupe iz Livrija stigle su do puta Vaujours oko 21:30. Saveznici su zauzeli dvije trećine komune Sevrans na jugozapadu a kako je pala noć na ulici de la Marne stabilizovao se front i zaustavljene borbe na nekoliko sati.

Stanovništvo je pokazalo svoju radost i slavilo dolazak saveznika, a jedan građanin je podigao trobojnu zastavu i pjevao La Marseillaise - Marseljezu uprkos blizini Njemaca.

U drugim izdanjima revije *Mémoires d’Hier et d’Aujourd’hui*, pronalazimo različite informacije o Brunu Bancheru. Gospođa Astruc se dobro sjeća smrti Brune Banchera (Ranouil : 44):

Bruno Bancher! Tog dana je smrtno povrijeđen. Imao je dvadeset godina [...] Bruno! Kako je taj momak bio drag, obožavala sam ga. Jednog dana došlo je do uzbune, ja sam bila na uglu stepenica i pitao me šta radim tu. Bila sam uplašena. Onda je uzeo mog mališana u naručje i do kraja uzbune ostao s nama. Bila sam tužna kad je umro i još uvijek sam tužna. Kad god odem na groblje idem na njegov grob. Dogodilo se to u nedjelju. Bio je jedan od Garibaldijaca. Bio je na dnu mosta preko kanala i mislim da su ga Njemci ozbiljno ranili u pucnjava iz zgrade gdje je bila knjižara. Tvrdi se da mu je stomak sav bio raznesen. [...] Izgleda da je vrištao, da je to bilo grozno čuti.

Nastavlja sjećanje riječima:

Godine 1981. upisan je kako u gradsku općinu Aulnai-sous-Bois, gdje je umro, kao i u općinu Sevrans, gdje je još uvijek imao prebivalište. Nakon presude koju je 2. aprila iste godine donio Visoki sud u Bobigniju, u kojoj je naznačeno da je umro 29. augusta 1944., u Aulnai-sous-Bois, u ulici de la Republique, broj 11, BANCHER Bruno, rođen 6. oktobra 1924. (treba 1923). u Tuzli (Jugoslavija) od Bancher Leonarda i Jerkić Ljubice, sa sjedištem u Sevransu, u ulici Aulnai 3. Ovaj podataka ukazuje da je Bruno živio još dva dana nakon ranjavanja, tj. da je umro 29.8.1944. godine.

Claude Gasnier iz ekipe Crvenog krsta u vrijeme oslobađanja Sevra, bio je prisutan u ambulanti gdje je Bruno doveden, a svoja sjećanja je opisao na slijedeći način (Mougin, Gasnier, 2004 : 36):

Još jedna stvar koja mi se duboko urezala u sjećanje je kada smo mi, iz Crvenog krsta, usred noći otišli u ambulantu, a upravo su donijeli Brunu Banchera vrlo ozbiljno ranjenog (vjerojatno ozljede crijeva). Kako je to bio težak prizor: jadno tijelo koje leži na bolničkom krevetu, jecanje, miris krvi, znoja i izmeta koji se pomiješao sa mirisom kerozinskih lampi (više nije bilo struje). Onda je prebačen u kliniku Digeon u Aulnau gdje je nažalost umro.

Borac Bernard Denance se u svom dnevniku sjeća pogibije Brune Banchera (Denancé, 2005 : 41):

*Ova neočekivana vijest sve nas je ispunila tugom. Jadni Bruno! On je prvi od naših drugova koji su pali za oslobađanje Francuske: Jugosloven, pridružio se našim redovima kako bi osvetio svog oca, koga su Nijemci ubili, a takođe iz ljubavi prema našoj državi. Bravo Bruno! **Napomena autora: Leonarda Banchera nisu ubili Nijemci, Leonardo je umro prije početka Drugog svjetskog rata.***

Grad je konačno oslobođen 30. augusta 1944. godine, a 31. augusta organizovana je sahrana Brune Banchera i ostalih civilnih i vojnih žrtava rata.

Sahrana Brune Banchera

Zbog svoje hrabrosti, Bruno Bancher je posthumno odlikovan medaljom Francuski ratni krst 1939-1945 kojom se odlikuju civilne i vojne žrtve rata u Francuskoj⁸. Pored spomen-ploče, u Sevranu jedna ulica sada nosi njegovo ime i svake mu se godine odaje počast.

Spomen obilježja Bruni Bancher u Sevranu

4. Bruno - poveznica Tuzle i Sevrana

Ovih nekoliko redova o istoriji Brune Banchera trebalo bi dopuniti arhivskim istraživanjima u Sevranu, Bobigniju, Saint-Denisu i Vincennesu, kao i drugim publikacijama i eventualno drugim pismenim i usmenim svjedočenjima. To omogućava izgradnju mostova između dva grada sa jakom komunističkom i antifašističkom tradicijom, Sevranom i Tuzlom, i nesumnjivo ima potrebe da se razviju bliski odnosi između ova dva grada. Ova priča je takođe dio višestrukih veza koje su decenijama ujedinjavale Bosnu i Hercegovinu i Francusku, kao što je Fadil Ekmečić već istakao u svojoj knjizi "Bosna u Francuskoj: od najstarijih dana do 1994." u kojoj navodi i ime Brune Banchera (Ekmečić, 1994: 26, 84, 197). Za kraj i kao počast Bruni, htio bih da se sjetim riječi Rinalda Banchera tokom posjete Sevranu u septembru 1969. godine, a citirao ga Gilles Boudin (Boudin, 2007 : 20):

⁸ https://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/arkotheque/client/mdh/base_resistants/detail_fiche.php?ref=2664369&debut=0 konsultovano 23.4.2020. Il serait intéressant de consulter les archives du Service historique de la Défense où les informations sur Bruno Bancher se trouvent à la cote Vincennes GR 16 P 30404.

U ime svoje majke i sebe, sa zadovoljstvom primećujem da žrtve borbe za slobodu nisu zaboravljene. Zahvaljujem gradu Sevranu što je sačuvao ovo sećanje na žrtve fašizma i molim zajednicu da ne prestaje da govori o tim žrtvama, mladim ljudima Sevrana, da bi svi građani znali koliko je mir važan i da se uvek mirom treba braniti protiv svih onih koji bi želeli da izazovu novu tragediju. Hvala.

Danas, više od 50 godina nakon ovog svjedočenja i više od 76 godina nakon smrti Brune Banchera, zar ne bi bio dobar način da se Bruno ne zaboravi tako što bi pripremili, u budućnosti, ljetni univerzitet "Bruno Bancher" koji bi okupljao mlade osobe iz Sevrana, Tuzle i cijele Europe oko tema slobode, mira i antifašizma?

Legitimacija pokreta otpora Rinalda Banchera

Zahvale

Zahvaljujem se pojedincima koji su pomogli da ovaj rad dobije mjesto u zborniku radova sa konferencije o Leonardu Bancheru:

- Douchki Andersonu što mi je pomogla u prevodu i adaptaciji ovog rada na bosanski jezik.
- Tihomiru Knežičeku, predsjedniku italijanskog udruženja iz Tuzle "Rino Zandonai", koji me pozvao na konferenciju 8. marta 2020. godine o Leonardu Bancheru koja je bila organizovana u Tuzli.
- Zoranu Bancheru, nećaku Brune Banchera koji mi je poslao dragocjene informacije i fotografije.
- Alainu Dineu, predsjedniku Društva za istoriju i život u Sevranu, na pomoći u mom istraživanju.

Bibliografija

1. Bechelloni A., Dreyfus M., Milza P. (dir.), L'intégration italienne en France : un siècle de présence dans trois régions françaises (1880-1980), Bruxelles, éditions Complexe, 1995.
2. Blésy L., La Résistance à Sevrans, Sevrans, Ville de Sevrans, [Association nationale des anciens combattants de la Résistance \(Comité de Sevrans\)](#), 1989.
3. Boudin G., „Noms de résistants, noms de rues“, Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans, n° 16 octobre 2007, 20.
4. Cucek E., „Leonardo e Bruno Bancher padre e figlio, due figure da ricordare nella storia del Trentino e della Bosnia“, Trentini nel mondo, Trento, anno 63, n.2, 2020, 20-23.
5. Denancé B., „Août 1944, les combats de Sevrans“ Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans, n° 14 octobre 2005, 41.
6. [Ekmečić F.](#), Bosna u Francuskoj: od najstarijih dana do 1994, Paris, Librairie [Ekmečić](#), 1994, 26, 84, 197.
7. Harlay A., „Souvenirs de Bruno Bancher“, Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans, n° 3 octobre 1994, 35-36.
8. Houssin M., Résistantes et résistants de Seine-Saint-Denis : un nom,
9. une rue, une histoire, Paris, Les Editions de l'Atelier, 2004, 197.
10. Joutard P., Marcot F. (dir.), Les étrangers dans la Résistance en France, Besançon, Musée de la Résistance et de la Déportation, 1992.
11. Knežiček T., Hodžić K., Stoljeće Italijana u Tuzli, Tuzla, Infograf, 2010, 1-59 et 60-65.
12. Knežiček T., Italijani u Tuzli 1880-2019, Tuzla, Centar za kulturu, 2019, 8-16 et 32-35.
13. Leonetti Carena P., Gli Italiani del maquis, Milano, Cino del Duca, 1966, 118.
14. L'immigration italienne en France dans les années 20, Actes du colloque, Paris, 15-17 octobre 1987, Paris, Ed. CEDEI, 1988.
15. Milza P., Peschanski D. (dir.), Exils et migration: Italiens et Espagnols en France 1938-1946, Paris, L'Harmattan, 1998.
16. Mougins D., Gasnier C., „La Croix Rouge et la Libération“, Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans, n° 13 octobre 2004, p. 36.
17. Ranouil C., „Souvenirs d'exode, souvenirs de libération, Deux Sevranaises, Madame Caron et Madame Astruc, se souviennent“, Mémoires d'hier et d'aujourd'hui, Journal de la Société de l'Histoire et de la Vie à Sevrans, n° 13 octobre 2004, 44-45.

Webografija

1. <http://www.ajpn.org/commune-Sevran-en-1939-1945-93071.html> consulté le 23 avril 2020
2. <https://archives-municipales.ville-sevran.fr/Histoire-s-locale-s/p67/Michel-Prin-parcours-politique-et-syndical-d-un-ancien-de-chez-Kodak> consulté le 23/04/2020.
3. <https://archives.seinesaintdenis.fr/ark:/naan/a011552558619TyHGVO/437061858e> consulté le 24 avril 2020
4. <http://grad.tuzla.ba/tuzla/antifasisticka-tradicija/> consulté le 24 avril 2020.
5. <https://maitron.fr/spip.php?article215865> consulté le 23/04/2020
6. https://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/arkotheque/cliente/nt/mdh/base_resistants/detail_fiche.php?ref=2664369&debut=0 consulté le 23/04/2020.
7. http://www.museedelaresistanceenligne.org/musee/mediatheque/media_theque.php?r_texte=bancher%20sevran&r_Tri=1 consulté le 5 mai 2020.
8. <https://www.ville-sevran.fr/actualites/75-eme-anniversaire-de-la-liberation-de-sevran> consulté le 23/04/2020
9. <https://www.ville-sevran.fr/actualites/75eme-anniversaire-de-la-liberation-de-sevran-0109> consulté le 23/04/2020
10. <https://www.ville-sevran.fr/services-loisirs/apprendre-et-echanger/grpedia-sevran> consulté le 24/04/2020

Zdravko Latal, penzionisani novinar

Udruženje građana italijanskog porijekla Sarajevo, Sarajevo

OBITELJSKI POGLED NA LEONARDO - NARDI - BANCHERA

Priča o Leonardu - Nardinu Bancher je priča o revolucionarnom, radničkom pokretu Tuzle sredinom 1930-tih godina, ali istovremeno to je i neraskidiva istorija onog dijela brojne napredne obitelji Bancher iz italijanske provincije Trento i mjesta Fiera di Primiero koja se 1911. godine odlučila iz ekonomskih razloga, kao i hiljade i hiljade Italijana, krenuti u svijet trbuhom za kruhom. Najvećim dijelom Bancheri, kao i brojne familije iz provincije Trento, krenule su u zemlje Južne Amerike, ali ne i mali broj put Bosne i Hercegovine, koja je tada, kao i najveći dio provincije Trento, bila u vlasti Austrougarske monarhije. Sjever Italije je u to vrijeme doživljavao ekonomski kolaps. Poplave su opustošile zemlju, zarazne bolesti su gotovo uništile poljoprivrednu proizvodnju, napose tekstilnu i drvnu industriju, a austrougarske vlasti nisu imale sredstava, ali ni posebnog interesa, da obnove provinciju, njenu poljoprivredu i industriju. To je bio osnovni razlog što je pater familije Domenico Luigi Bancher sa suprugom Francescom Zanattel i sa šestoro djece – Simonom, Leonardom, Magdalenom, Andreanom, Giovanom i Dusolinom, odlučio na tada dalek i neizvjestan put do Bosne, do Tuzle, grada sa već razvijenom industrijom i za to vrijeme naprednom poljoprivrednom proizvodnjom. O Domeniku su ostala sjećanja da je bio obrazovan i napredan čovjek, što je uspješno ta znanja prenosio i na svoju djecu. Luigij je od seoskog kneza Divkovića kupio oko deset duluma zemlje u Solini, nabavio je 11 štajerskih muznih krava i mlijekom snabdijevao gradsku bolnicu i viđenije tuzlanske porodice.

Kuća Bankerovih u Solini, Tuzla

Na padinama planine Konjuh Bancheri su imali oko 110 košnica pčela i medom su snabdijevali Tuzlu, a posebno Sarajevo i Beograd.

Leonardo Banker u svom pčelinjaku

Leonardo, Nardi Bancher, drugo dijete Domenika i Francesce, rođen je u komuni Siror 1899. godine koja je pripadala mjestu Fiera di Primiero, danas poznatom turističkom centru u kojem ljeti uglavnom kao turisti provode penzioneri iz velikih gradova, ali i bračni parovi sa malom djecom u bijegu od ljetnih vreline. Zimi Fieru 'okupiraju' skijaši i rekreativci koji upražnjavaju zimske sportove i rekreacije. Leonardo je u Tuzlu došao i radio kao stručan i iskusan građevinski radnik i poduzimač, a iz zaostalih starih i izbljedjelih fotografija vidi se da je radio i na probijanju tunela Vranduk.

Bankerovi na izgradnji tunela Vranduk

Sa suprugom Ljubicom Jerkić, rođenoj u Donjem Vakufu 1893. godine, vjenčao se 1919. godine i dobio troje djece, kćerku Vesnu rođenu u Tuzli 1920. godine, te dva sina Brunu rođenog 1923. i Rinalda rođenog 1927. godine, takođe u Tuzli. Nardi je u Tuzli bio i jedan od predvodnika u borbi radničke klase za svoja prava i organizator revolucionarnih aktivnosti radničkog pokreta zajedno sa Cvjetinom Mijatovićem, Pašagom Mandžićem i drugim viđenim Tuzlacima.

Nakon što je policija uspjela da sazna za rad predstavnika radničke klase i Komunistu Tuzle došlo je do masovnih hapšenja, a na suđenju Leonardo je osuđen na višegodišnju robiju i upućen u kaznionicu u Sremsku Mitrovicu. Nakon teških batinanja u zatvorima u Tuzli i Sremskoj Mitrovici, te štrajka glađu teško oboljelog Leonarda zatvorske vlasti uputile su u bolnicu u Beogradu gdje je ubrzo 1936. godine umro i gdje je i sahranjen. Time se priča o Leonardu, Nardinu Bancheru ne završava. Vlasti su njegovu porodicu, suprugu Ljubicu sa djecom protjerali u Italiju a završili su u Parizu. Stariji sin Bruno priključio se Francuskom pokretu otpora i prilikom borbi sa Nijemcima za oslobođenje Pariza 1944. godine je poginuo. Imao je samo 21 godinu života. Na tom trgu i danas stoji ploča sa natpisom "Oni su poginuli da bi Francuska živjela".

Leonardova kćerka Vesna uspjela je da se vrati iz Pariza u Tuzlu gdje se udala za Hasana Odošića, pod imenom Bahrija, inače jednog od učesnika radničkog pokreta i prisnog prijatelja obitelji Bancher. Vesna, Bahrija, umrla je u Tuzli aprila 1941. godine prilikom porođaja kćerke i to upravo u vrijeme bombardovanja Tuzle od njemačke avijacije. Suprug Hasan je djevojčici dao ime mame Bahrije. Rinaldo Bancher se kao i brat Bruno uključio u pokret otpora, vratio se u zemlju gdje je učestvovao u ključnim borbama za oslobođenje Jugoslavije. Prethodno u vojnoj bolnici u blizini Barija, gdje su bili izmješteni ranjeni partizani koji su savezničkim avionima prevoženi u Italiju, susreo se sa teško ranjenom prvom rodicom Leonidom Bancher, kćerkom najstarijeg brata Simona Banchera koji je kao partizan poginuo u borbama sa okupatorima u kanjonu rijeke Krivaje.

Mijo Franković, kulturni radnik Kolumnista tuzlalive portala, Tuzla

SPOMEN OBILJEŽJE LEONARDU BANKERU U BEOGRADU

Leonardo Banker zvani „Nardi“, predratni je revolucionar i komunista. Bio je građevinski radnik talijanskog porijekla, čiji su roditelji doselili u Tuzlu 1911. godine. Član Komunističke partije postao je 1919. godine, a bio je član Mjesnog komiteta KPJ Tuzla. Uz ime Nardija vezane su brojne akcije i djelovanje, mada u strogim i ilegalnim uslovima, posebno u vrijeme monarho- fašističke diktature 1929. godine. Radio je na osnivanju i bio prvi predsjednik Sekcije građevinskih radnika u Tuzli. Bio je blizak saradnik Mitra Trifunovića Uče i jedan od najiskusnijih komunista svoga vremena. Nardi je uhapšen u poznatoj provali u komunističke grupe krajem 1932. godine koje su bile rezultat izdaje komunista koji su bili zlostavljani od strane tadašnje policije. Najviše ga je teretio dokazni materijal koji je nađen u njegovoj kući prilikom pretresa policijskog pretresa. Leonardo Banker je kraće vrijeme proveo u istražnom zatvoru u Tuzli gdje je mučen i tjeran da prizna svoje djelovanje protiv države. Leonardo je bio odlučan da ne kaže ništa više od onog što je policija već znala i za šta je imala dokaze koji su nađeni u njegovoj kući u Solini. Osuđen je na pet godina robije, iz Tuzle prebačen prvo u zatvor u Beograd, a onda u kaznionicu u Sremsku Mitrovicu koja je bila poznata po tome što su u njoj uglavnom bili politički zatvorenici. Nardi je bio izložen stalnim torturama, pa je znatan dio vremena proveo u samicama. Kad su zatvorske vlasti uvidjele da je Nardi u zaista lošem zdravstvenom stanju, prebačen je u bolnicu u Beograd. Umro je 1936. godine u bolnici od posljedica štrajka glađu i zadobijenih rana i mučenja u kaznionici u Sremskoj Mitrovici. U Beogradu je i sahranjen.

Spomen-obilježje Leonarda Bankera je spomen-grobnica veličine 180 x 50 x 30 cm, sa spomen-pločom veličine 70 x 46 x 4 cm i prigodnim tekstom. Spomen-obilježje se nalazi u Beogradu, na Novom Gradskom groblju, preko puta spomenika „Oslobodiocima Beograda“, parcela 110, grobnica 57.

Spomen-obilježje je podignuto 17. septembra 1957. godine, na godišnjicu oslobođenja Tuzle 1944. godine. Grobnica je rekonstruisana 1986. godine u povodu evociranja njegove smrti prije 50 godina (1936.)

Autor uređenja grobnice i umjetničkog rješenja na grobnici je Fuad Čišić, dipl. ing. arhitekture iz Tuzle. Grobnicu su podigli i rekonstruisali SUBNOR Tuzle i Opština Tuzla. Zemljište je općedruštveno dobro sa kojim upravlja Komunalna RO „Pogrebne usluge“ Beograd, ulica Ruzveltova broj 50.

Reljefni tekst ispisan na umjetničkom rješenju grobnice na lijevoj strani glasi: „LEONARDO BANKER 1899 – 1936“ a iznad teksta je zvijezda petokraka. Na desnoj strani grobnice je ploča sa natpisom:

„ZIDARSKI RADNIK IZ TUZLE, PAO KAO ŽRTVA TERORA U MITROVAČKOJ KAZNIONICI“, ispod „GRAĐANI TUZLE“

U to vrijeme nikakav oblik aktivne zaštite lokaliteta nije regulisan. Spomen-obilježje održavaju potomci Leonarda Bankera.

Spomen-obilježje Leonardo Banker nakon rekonstrukcije 1986. i 2020.

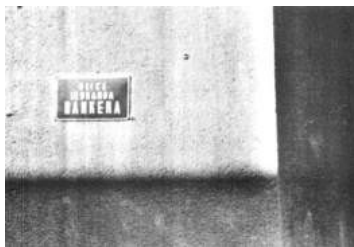
Sinan Alić, novinar i publicista Tuzla

NAZIVI TUZLANSKIH ULICA

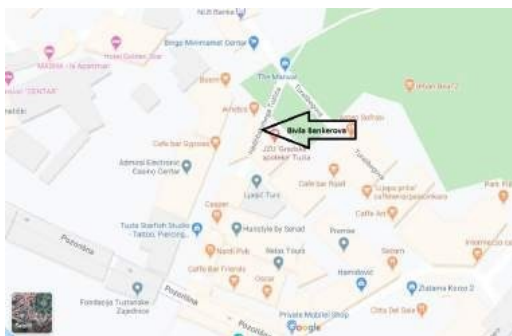
Meni je ova priča o Leonardu Bankeru samo šlagvort da nešto kažem o gradskoj politici kroz prizmu naziva ovdašnjih ulica i trgova. O tome sam nekoliko puta pisao i, evo, citiraću jedan odlomak iz moje knjige "Naprijed u srednji vijek".

"Imenovanje ulica je najmanje komunalna stvar. Riječ je o izuzetnoj kulturološkoj, historijskoj, sociološkoj, pedagoškoj, moralnoj, religijskoj, socijalnoj i svakoj drugoj skici sredine koja se prihvatila tog posla. Nesporazumi uvijek nastaju kada se on povjeri politički podobnim ljudima, a ne nekim drugim čije gradske vizure ne određuju partije, vjerske zajednice, ili u još gorem slučaju jednonacionalna čaršijska sijela".

Ja sam ovo napisao 2003. godine negdje oko trećeg kruga promjene naziva tuzlanskih ulica. Ako pogledamo šta imamo danas onda je više nego jasno da se gradska vlast nije pridržavala nikakvih kriterija. Moglo bi se kazati da su se ponašali kao slon u staklari. Za mene nije iznenađenje što je iz centra Tuzle "protjeran" Leonardo Banker. To je sasvim očekivan potez, jer je iz tog centra "protjeran" i Josip Broz pa se čini logičnim da je njegovo desno krilo, gledano od Kapije prema istoku, oličeno u ulici Leonarda Bankera bude zamijenjeno imenom Hadži Bakirbega Tuzlića. Zamislite tu situaciju: na Turalibegovu ulicu naslanja se ulica Leonarda Bankera. Ne ide, brate! Ja sam ubijeđen da malo ko do vas zna ko je Hadži Bakirbeg Tuzlić. Vjerujem da ne znate ništa ni o Turalibegu koji je potisnuo iz centra Josipa Broz. Za njega se zna da je u Tuzli za vrijeme turskog vakta podigao džamiju i hamam.

Natpis sa nazivom ulice Leonarda Bankera

Pozicija ulice Leonarda Bankera u centru Tuzle

Interesantno je da iz austrougarskog perioda nema ni jedna ličnosti uvijekvečena u nazivu ulice iako je poznato da upravo u to vrijeme Tuzla doživljava svoju evropeizaciju. Do nje je stigla željeznička pruga, otvorene su Fabrika soli i Špiritana. U grad je stigla i voda iz udaljenih Stupara. Pogotovo je po napretku neuporedivo Titovo vrijeme sa vremenom Osmanlija u Tuzli, ali šta da se radi?

Kada se analiziraju nazivi ulica i ustanova onda se slobodno može kazati da su iz Tuzle protjerani antifašisti. Univerziteti klinički centar više se ne zove po doktoru Mustafi Mujbegoviću, a Gradsko kulturno-umjetničko društvo ne nosi ime istaknutog prvaka tuzlanskog radništva Mitra Trifunovića Uče. Škole koje su se nazivale po istaknutim imenima antifašističkog pokreta dobile su nazive o naseljima u kojima se nalaze. Izbrisani su nazivi ulica koje su imenovane vojnim formacija NOP-a. Tako je, gledano iz istorijskog ugla, neko smatrao da je za Tuzlu bitniji Kloster od 17. septembra 1944. godine kada je grad konačno oslobođen u Dugom svjetskom ratu.

Ništa se ne događa slučajno jer su u komisijama, koje su bile zadužene za promjene naziva ulica sjedili unuci i sinovi oni koji su bili na pogrešnoj strani tokom Drugog svjetskog rata. Zato se moglo i dogoditi da u Tuzli svoju ulicu dobije Sead beg Kulović, vođa "Ponove" u ovom gradu, a riječ je o instituciji NDH koja je bila zadužena da raspolaže sa zaplijenjenom jevrejskom imovinom ili Muhamed Hadžiefendić, jedan od utemeljivača 13. SS divizije i kojeg je Ante Pavelić odlikovao Ordenom Kralja Zvonimira. Samo zahvaljujući velikom pritisku kojeg je u to vrijeme na gradsku socijaldemokratsku vlast izvršila redakcija lista "Fronta slobode" nazivi tih ulica su promijenjeni.

Zanimljivo da je jedan od kriterija, kojeg se nisu baš pridržavali, bio da se ulicama ne daju nazivi po partizanskim jedinicama iz NOP-a. Na drugoj strani dobili smo ulice nazvane po jedinicama iz posljednjeg rata 1992-1995. Zašto su stidimo naših oslobodilaca u Drugom svjetskom ratu. Ja nemam razuman odgovor. Kao što nemam razumno tumačenje da se jedna ulica nazove imenom tragično preminulog mladića na samom početku agresije na BiH. Koliko je takvih poginulo u odbrani Tuzle i BiH, ali nemaju svoje ulice.

Ovakvim, slobodno kažem, divljačkim i revizionističkim odnosom prema prošlosti Tuzla je u značajnoj mjeri redefinisala internacionalistički udio njene antifašističke borbe. U političkom narativu to se još uvijek drži, ali, evo, ako se analiziraju imena ulica, onda ćete vidjeti da se od toga odustalo.

Zbog svega toga predlažem organizatoru konferencije da u saradnji sa sličnim udruženjima pokrene inicijativu za temeljito preispitivanje politike imenovanja ulica i trgova, a sve sa ciljem da se retuširana internacionalna antifašistička prošlost ovog grada sačuva od zaborava.

Prof. dr. **Tihomir Knežiček**, rodovni profesor
Univerzitet u Tuzli, UGIP „Rino Zandonai“ Tuzla

BIBLIOGRAFSKA IDENTIFIKACIJA LEONARDA BANCHERA

Leonardo Bancher je rođen u Italiji u Siroru 19.6.1899. godine, ali je životni vijek proveo u Tuzli. Umro je u beogradskoj bolnici 11.5.1936. godine. U bibliografskim navodima Leonardo Bancher, ili Leonardo Banker kako često piše u literaturnim izvorima, uglavnom se opisuje u kontekstu njegovog revolucionarnog djelovanja, a znatno manje u kontekstu njegovog stručnog rada, a bio je građevinski radnik - zidar. Bibliografska identifikacija se odnosi na štampane materijale u knjigama, stručnim radovima i posterima kao i na elektronske izvore informacija.

1. Leonardo Bancher u štampanim izvorima informacija

Leonardo Bancher (Banker) je zidarski zanat je prvenstveno učio od svog oca Domenika Bancher. Kao građevinski radnik i nadzornik radova radio je na izgradnji stambenih i vjerskih objekata, na izgradnji tunela, puteva i mostova. Njegovo prisustvo u oblasti građevinarstva je zabilježeno na fotografijama i u manjem broju stručnih radova.

Stručni radovi u kojima se opisuje graditeljsko umijeće Leonarda Banchera su:

GRADITELJSKA OSTAVŠTINA ITALIJANA
CORDIGNANO I CANDOTTI U TUZLI, autor
Tihomir Knežiček, objavljen u Časopisu za baštinu,
kulturno- historijsko i prirodno naslijeđe Baština
sjeveroistočne Bosne broj 6, 2013., Tuzla 2013, str.
134-151.

Naslovnica časopis Baština

UTICAJ ITALIJANA NA IZGRADNJU I DRUŠTVENI RAZVOJ TUZLE, autor Tihomir Knežiček, Zbornik radova Udruženje građana italijanskog porijekla Sarajevo – 130 godina Italijana u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2013, str. 41-55 (BiH i italijanska verzija teksta).

Naslovnica Zbornika radova

U više izvora navodi se da su u gradnji novog samostana u Plehanu kod Dervente 1932. godine učestvovali majstori Candotti, Daldon i braća Bancher, što svjedoči fotografija napravljena u Plehanu kao podsjetnik na majstore koji su gradili samostana po nacrtu arhitekta Karla Pařika (Paržika).

Građevinski radnici, a među njima i Bankeri, prilikom gradnje samostana u Plehanu

Revolucionarno djelovanje Leonarda Banchera opisano je u više bibliografskih izvora. Bibliografski izvori su članci u knjigama ili posebni radovi - separati koji opisuju stanje radničkog pokreta u Tuzli i Bosni i Hercegovini početkom tridesetih godina 20. stoljeća.

U knjizi "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 1.", Tuzla 1979. Leonardo je pominjan u 8 radova.

Boboljub Lekić je detaljno i sistematično opisao životni i revolucionarni put Leonarda Banchera u radu "Leonardo Banker" (str. 490-520). Lekićev rad je najznačajniji za tumačenje života Leonarda Banchera, a opisane su posljedice koje je Bancher snosio zbog svoje revolucionare opredjeljenosti, citirana je presuda kojom je Leonardo Bancher osuđen na kaznu robije u trajanju od 5 godina i na protjerivanje iz Kraljevine Jugoslavije za svagda, po izdržavanju kazne. Jedan od posebno upečatljivih dijelova u radu je opis načina mučenja Banchera u tuzlanskom zatvoru Štok:

Prema uhapšenim komunistima policija je primijenila specijalne metode inkvizitorskog mučenja. Bankera su isprebijali policijskim palicama, oborili su ga na zemlju i dugo gazili. Kada je Banker pao u nesvijest, policajci su na njega sipali vodu da bi ga osvijestili i da bi ga ponovo mogli tući i saslušavati. Tražeći "potpuno priznanje čitave antidržavne djelatnosti", tuzlanska se policija, uz instruktažu policajaca iz specijalne sarajevske političke policije, tom prilikom "proslavila" i jednim svojim "izumom" za mučenje komunista. Leonardu Bankeru su naredili da sjedne. Vezali su mu ruke i naredili da ih prebaci preko koljena. Između ruku i koljena proturili su veliku gvozdenu šipku i onda su je zajedno sa hapšenikom podigli i postavili na dva usporedna ormara. Tako je Banker ostao da visi sa glavom nadolje. Ovaj policijski izum zvani "ringišpil" omogućavao je sadistima da mogu udarati Bankera po svakom dijelu tijela. Nakon nekoliko dana mučenja Bankerovo tijelo je potpuno izubijano i deformisano. Koža je bila potpuno crna i puna ožiljaka. Od tih rana u tuzlanskom zatvoru Banker se nije nikad oporavio. Mučenje je trajalo 11 dana.

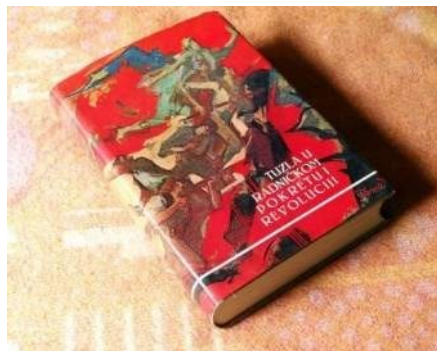
U analizi Lekićevog rada identifikovana je materijalna greška na str. 510. gdje Lekić navodi da su pojedini podaci preuzeti iz bilježnice Banchera koja je u posjedu Istorijske zbirke Muzeja istočne Bosne kao inventarni broj 75. Provjerom Lekićevih navoda u dokumentaciji Muzeja Istočne Bosne utvrđeno je da Muzej ne posjeduje bilježnicu Banchera, a pod inventarnim brojem 75 zaveden je drugi eksponat Muzeja, i nema naznaka da je bilo nekih prepravljanja inventarnih brojeva. Tokom istraživanja podataka o Leonardu Bancheru, uprava Muzeja Istočne Bosne Zato stanovišta je da Muzej ne posjeduje niti jedan eksponat u vezi Banchera. S druge strane, u Fronu Slobode od 7.4.1981. godine objavljen je članak "Kovčević za istoriju" o ostavštini Leonarda Bancher koju je Rinaldo Banker, sin Leonarda, predao u metalnoj kutiji Muzeju Istočne Bosne. Potvrda

prijema ostavštine je i danas u vlasništvu Zorana Banker, unuka Leonarda. Nedostatak predmeta koji su pripadali Leonardu Bancheru umanjuju identifikaciju detalja iz života Leonarda Banchera, što dalje ukazuje da bi bilo neophodno detaljnije pretražiti inventar Muzeja Istočne Bosne da bi se našla kutija sa ostavštinom Banchera.

Članak u Frontu slobode od 7.4.1981.

Lekić u svom radu, na str. 520 navodi za Ljubicu Banker, suprugu Leonarda "Za svoje zasluge primila je Orden legije časti." Provjerom navoda utvrđeno je da Ljubica Banker nije na spisku dobitnika Ordена legije časti, ali je Bruno Banker na spisku odlikovih francuskim Ratnim krstom 1939-1945.

Naslovnica edicije Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji

Rinaldo Banker, sin Leonarda je u knjizi "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, 1. tom" u radu "Neka se pomiješa krv radnika i seljaka" (str. 521- 523). opisao period kad je Leonardo ležao u bolnici u Beogradu neposredno prije smrti. Leonardo je iz zatvora u Sremskoj Mitrovici prebačen 2.5.1936. godine u bolnicu

u Beograd zbog ozbiljno narušenog zdravlja. U toj bolnici Leonardo je i preminuo 11.5.1936. godine, a sahranjen je sutradan na beogradskom groblju. Rinaldo je u radu napisao:

Ovoga puta robijaš je taj koji prekida tišinu "Znam prijatelju, da želiš znati ko će tvoju krv primiti. Kao što vidiš, otac sam troje djece, radnik sam i nisam ovdje zato što sam nekoga pokrao ili prevario već zato što sam se borio za bolji život radnika i seljaka, pa mi je drago što će se u mojim žilama pomiješati krv radnika i seljaka".

Citat ukazuje Bancherovo viđenje svrhe svoje borbe za prava radnika, čak i u situaciji kad mu je život zavisio od toga da li će primiti krv ili ne.

U istoj knjizi, "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 1.", ime Leonarda Bancher su pominjali i podatke navodili sljedeći autori: dr. Ibrahim Karabegović, Hasan Odobašić, Miroslav Pintar, Stanoje Nikolić, Draginja Cimeša, Cvijetin Mijatović, Abdulah Sarajlić, Dragoljub Lekić i Franjo Herljević. Autori su pominjali Leonarda Banchera uvijek u kontekstu njegovog revolucionarnog djelovanja i doprinosa u borbi za ostvarenje radničkih prava. Pojedini autori su lično poznavali Leonarda Banchera i saradivali s njim, tako da su mogli autentično dokumentovati svoje navode. To se prije svega odnosi na Hasana Odobašića, bliskog saradnika Banchera. Hasan Odobašić se vjenčao sa Vesnom Bancher kćerkom Leonarda Banchera, a bio je blizak saradnik Mitra Trifunovića Uče, Blagoje Parovića, veteran je radničkog pokreta i učesnik NOR-a od 1941. godine. Hasan Odobašić je umro u Tuzli 1987. godine.

U knjizi "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 2.", Tuzla 1984. Leonardo Bancher, kao ime, pominjan je u radovima koje su pisali Cvijetin Mijatović, Tomas Lebeničnik Maks, Rifat Karić i Moni Levi. Moni Levi u svom radu "O sanitetu 16. vojvođanske divizije" (str. 991-998) navodi Leonarda Banchera u kontekstu njegovog doprinosa u borbi radničkog pokreta:

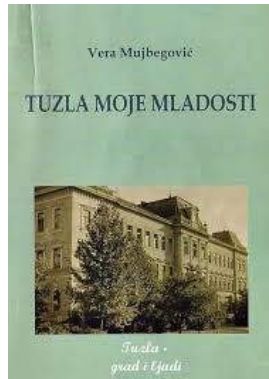
Tuzlanski radnici i rudari imali su za sobom veliku borbenu tradiciju. Partija i sindikat stajali su u Tuzli, tokom raznovrsnih borbi, na zavidnom mjestu. U njedrima tuzlanskog basena živjeli su i radili dugo vremena Mitar Trifunović Učo, Leonardo Banker, Ivan Marković Irac, Juro Kerošević, husinski rudar, i mnogi drugi poznati i nepoznati borci tuzlanskog radničkog pokreta.

Vera Mujbegović u svojoj knjizi "Tuzla moje mladosti" u poglavlju "U domu narodnog zdravlja", Beograd 2008, opisuje sjećanja na Leonarda Banchera i njegovu obitelj:

Sudbina ostalih saboraca duboko je potresla oca, jer su svi bez izuzetka osuđeni na višegodišnje robije. Naročito je bio potresen slučajem Leonarda Bankera, osnivača i sekretara KP organizacije u Tuzli. Ovaj lepi čovek, Italijan, otac troje dece, bio je pretučen već u tuzlanskom zatvoru, a zatim su se njegove muke nastavile u beogradskom zatvoru i u Mitrovici i konačno u Beogradu gde je podlegao od posledica batina i boravka u samici. Ovaj poslovično zdrav, lep čovek, zbog talijanskog državljanstva bio je naročito meta policije i njenih mučitelja, tim pre što je Banker imao odlično držanje, hrabrost i visoki moral svesnog borca. Ostali očevi drugovi dobili su od jedne do više godina: Ivan Marković, Pašaga Mandžić, Haim Pinto, Milan Gavrić, Tošo Vujasinović, braća Emin i Huso Paočić, braća Tomas i Albin Lebeničnik, pa Ahmed Kobić iz Brčkog, i drugi.

Posebno težak slučaj bila je tragedija porodice Banker. Najpre je Leonard Banker zvani Nardi, koji je 1919. došao iz Rusije i osnovao organizaciju KPJ u Tuzli – umro 1937. (pogrešna godina - treba 1936.), od posledica batina i teške bolesti na robiji. Posle toga, njegova porodica je morala da napusti zemlju, budući da je bio italijanski državljanin. Nije bilo dovoljno što su im oduzeli oca, već su sada kažnjavali ženu i decu. Iako je Ljubica, njegova žena, (rođ. Pitić), bila Jugoslovenka, morala je da krene s decom u izgnanstvo. Uz pomoć tuzlanskog advokata Ljubomira Peleša, umesto u Italiju gde bi bili izloženi fašističkom progonu, uputila ih je „Crvena pomoć“ u Francusku, u Pariz. Čerka Vesna i majka Ljubica radile su po kućama, a dvoje muške dece išlo je u školu i na zanat. U želji da se vrati u Tuzlu, Vesna se kasnije putem prepiske udala za mlađeg očevog druga Hasana Odošića i ubrzo posle toga umrla na porođaju, 1941. godine. Prelepa devojka, dvadesetogodišnja Vesna, otišla je mlada u grob, samo zato što je želela da se vrati u zavičaj. Moj otac je tim povodom galamio po kući (kad se vratio iz aprilskog rata), i na sav glas grdio je porodicu koja je pustila da Vesna umre na porođaju, a da je ne odvedu u bolnicu. Stariji sin Bruno bio je aktivan u francuskom Pokretu otpora i poginuo je kao borac prilikom oslobođenja Pariza, 1944. Za sinovljevu hrabrost Ljubica je odlikovana Ordenom Legije časti (pr. autora – netačna informacija,

Bruno je odlikovan Francuskim ratnim križem) i sa najmlađim sinom Bracom vratila se u zavičaj posle oslobođenja, 1945.

Naslovnica knjige Tuzla moje mladosti

Tihomir Knežiček i Kadrija Hodžić u knjizi "Stoljeće Italijana u Tuzli", Tuzla 2010. (str. 62-68), opisuju životni put Leonarda Banчера i njegove obitelji, kao i životne sudbine jednog broja članova obitelji Bancher, posebno obitelji koje žive u Tuzli.

Naslovnica knjige Stoljeće Italijana u Tuzli

Tihomir Knežiček u knjizi "Italijani u Tuzli 1880-2019", Tuzla 2019. (str. 32 - 56), opisuje životni put Leonarda Banчера i njegovu obitelj, potomke, kao i sve članove

obitelji Bancher koji su potomci Domenica Luigi Banчера i njegove supruga Francisce, rođena Zanatell. Bračni par Bancher je 1911. godine došao u Tuzlu sa petoro djece a naselili su se u naselju Solina. Jedno od petoro djece je Leonardo Bancher.

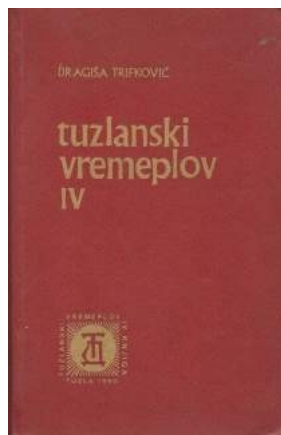

Naslovnica knjige Italijani u Tuzli 1880-2019

Dragiša Trifković opisuje Leonardo Bankera u "Tuzlanskom vremeplovu br. 1", Beograd 1981. (str. 177) u dijelu knjige "Žrtva diktature" u kojem navodi da je Bancher postao član KPJ 1919. godine, da je njegova kuća u Solini tokom čitavog niza godina, od 1920. do hapšenja, bila štab i centar partijskog rada i djelovanja tuzlanskih komunista i simpatizera. Navodi da je umro 11. maja 1936. godine od zadobijenih rana na robiji, a da je 160 robijaša potpisalo pismo upućeno njegovoj supruzi i poštenoj javnosti.

Naslovnica knjige Tuzlanski vremeplov 1

Dragiša Trifković pominje Leonardo Bankera u "Tuzlanskom vremeplovu br. 4", Tuzla 1990. (str. 64) u dijelu knjige "Radnički dom 1917-1922" u kojem navodi da je Leonardo Bancher jedan od osnivača Radničkog fudbalskog kluba "Gorki" koji je 1919. godine osnovan u prostorijama Radničkog doma koji je bio u neposrednoj blizini Skvera.

Naslovnica knjige Tuzlanski vremeplov 4

Urednik Samija Rizvanović u knjizi "Prilozi za istoriju KPJ SKJ Tuzla", Tuzla 1986, pominje Leonardo Banchera u više radova. Najznačajniji opis je u dijelu "Pooštravanje represivnih mjera nad komunistima i njihovim porodicama (str. 124-125) gdje se navode poznati podaci o stradanju Leonarda Bancher i način na koji je njegova supruga Ljubica sa djecom, uz pomoć Crvene pomoći, putovala za Francusku. U radu je navedeno:

Novac za put i boravak prvih dana u Parizu sakupljen je akcijom tuzlanskih komunista zahvaljujući organizaciji Narodne pomoći (Crvene pomoći). Ljubicu Bancher i njenu djecu prihvatili su u Francuskoj članovi rukovodstva KPJ, koje se u to vrijeme nalazilo tamo, prije svega, bili Rodoljub Čolaković i Prežihov Voranc.

Urednik Samija Rizvanović u istoj knjizi daje vrijedan opis Banchera u dijelu "Prikupljanje narodne pomoći i rat u Španiji" (str. 136) gdje se navodi:

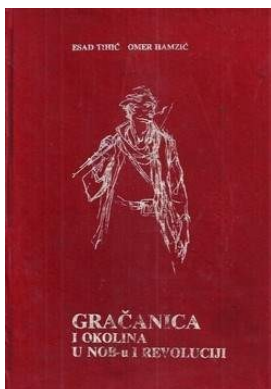
Organizacija narodne pomoći u Tuzli i njenoj okolini, u periodu od 1937. do 1941. godine, bila je masovno i višestruko korisna, a provodila se po ugledu na ranije periode, kada je na čelu Crvene pomoći stajao prekaljeni radnički tribun i komunistički borac Mitar Trifunović Učo, a potom Leonardo Banker i drugi komunistički aktivisti.

Naslovnica knjige Prilozi za istoriju KPJ SKJ Tuzla

Esad Tihić i Omer Hamzić u knjizi "Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji", Gračanica 1988. (str. 100) navode:

Kada je diktatura izgubila nešto u svojoj oštrini i kada su se komunisti pribrali od prvih iznenađenja (misli se na ukidanje Vidovdanskog ustava) nekoliko mladih komunista u Tuzli prišlo je obnovi partijske djelatnosti. Među njima su se isticali mladi radnici Ivan Marković (Irac), Pašaga Mandžić, Leonardo Bancher, braća Lebenički i student Milan Gavrić, koji je organizovao partijsku tehniku i uređivao list "Fabrika i njiva".

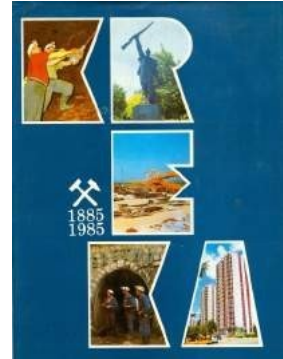

Napomena: Leonardo Bancher je pod pseudonimom objavljivao članke u ilegalnom političkom listu "Fabrika i njiva" koji je bio običan list papira, umnožavan na šapirografu. Izašla su samo tri broja i to početkom 1932. godine.

Naslovnica knjige Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji

Dr. Luka Đaković u knjizi "Sto godina rudnika lignita Kreka 1885 1985", Tuzla 1985, u poglavlju Rudnik uglja u Kreki u periodu između dva svjetska rata, 1918-1941. godine opisuje djelovanje Leonarda Bankera na strani 33. i 36.

*Naslovnica monografije Sto godina
rudnika lignita Kreka 1885 1985*

Mariarosa Sartorelli u knjizi "Ai confini dell'impero - L'emigrazione trentina in Bosnia 1878 - 1912, Trento 1995, u poglavlju 7 Da Primiero a Tuzla, u dijelu 3. Le conseguenze delle guerre (str. 134, 135), tekst na italijanskom, opisano je donošenje presude Leonardo Bancheru i ko su bili njegove kolege politički zatvorenici u kaznionici u Sremskoj Mitrovici.

Naslovnica knjige Ai confini dell'impero

Moni Finci je u svom radu "Pismo robijaša iz Sremske Mitrovice", objavljen u publikaciji Članci i grada za kulturnu istoriju istočne Bosne, knj. II, Tuzla 1958, (str. 145-148) sadrži tekst pisma koje su kolege Leonarda Banchera, nakon njegove smrti, uputili Leonardovoj supruzi Ljubici 28. maja 1936. godine. 17 dana nakon smrti u beogradskoj bolnici. Pored pisma Ljubici, članak opisuje i stanje u kaznionici Sremska Mitrovica, a i tok štrajka glađu u kaznionici. Pismo su svojeručno potpisala 136 robijaša. Pismo je poslato redovnom poštom koja je išla kroz cenzuru Uprave kaznionice, pa i Finci dijeli dilemu kako je pismo uopće i moglo proći cenzuru, a poznato je da je Ljubica primila pismo. Finci opisuje tehničku formu pisma gdje navodi.

Pismo je pisano mastilom na četiri lista obične računске hartije i nosi datum 28. maj 1936 i naslov: "Draga drugarice Ljubice", a upućeno je supruzi robijaša Leonarda Bankera koji je pao od posljedica teškog 14-stodnevnoг štrajka glađu - čuvenog štrajka koji je završio pobjedom komunistа.

Kaznionica u Sremskoj Mitrovici bila je potresena vijеšću o njegovoj tragičnoj smrti. Bila je sva na nogama. Robijaši su održali komemoraciju na kojoj je govorio Ognjen Prica, i njihov protest je tih dana odjekivao ulicama Beograda i Zagreba na demonstracijama. Na inicijativu robijaša, njegovih najbližih saradnika, drugova i učениka Ivana Markovića Irca i Pašage Mandžićа u ime svih robijaša Sremske Mitrovice napisano je i pismo njegovoj supruzi i drugarici — pismo upućeno ne samo njoj, nego, očigledno, i svoј poštenoj javnosti.

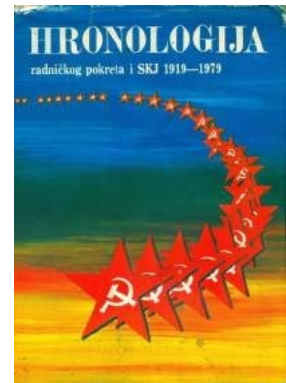
U sadržaju pisma vidljiv je poseban vid poštovanja prema borbi Leonarda Banchera za radnička prava i njegova odlučnost da ustraje u započetoј borbi, kao i reakcija njegovih drugova u kaznionici na vijest o smrti Leonardа.

Žarko D. Protić, Milan Vesović i Milan Matić u bibliografiji "Socijalistički i radnički pokret i komunistička partija Jugoslavije 1867-1941 - Bibliografije posebnih izdanja (1945- 1969), Institut za savremenu istoriju, Beograd 1972. (str. 790) navodi publikaciju "Pismo robijaša iz Sremske Mitrovice" autora Moni Finci koja je opisana u ovom radu.

Naslovnica bibliografije Socijalistički i radnički pokret i komunistička partija Jugoslavije 1867-1941

Stojan K. i Vuk V. u knjizi "Hronologija radničkog pokreta i SKJ 1919-179, Tom I 1919-1941", Beograd, 1980. za datum 21. august 1932. godine navodi da je održana Mjesna konferencija KPJ u Sarajevu kojoj je, između drugih, prisustvovao Leonard Banker.

Naslovnica bibliografije Hronologija radničkog pokreta i SKJ 1919-179

Ahmed H, Ibrahim K. i Ilija S. u monografiji "Mitar Trifunović Učo", Institut za istoriju Sarajevo i IGTR "Univerzal" OOUR Izdavačka djelatnost Tuzla, Tuzla, 1983. (str. 331) pominju Leonarda Bankera u sjećanju koje je opisao Mehmedalija Hukić.

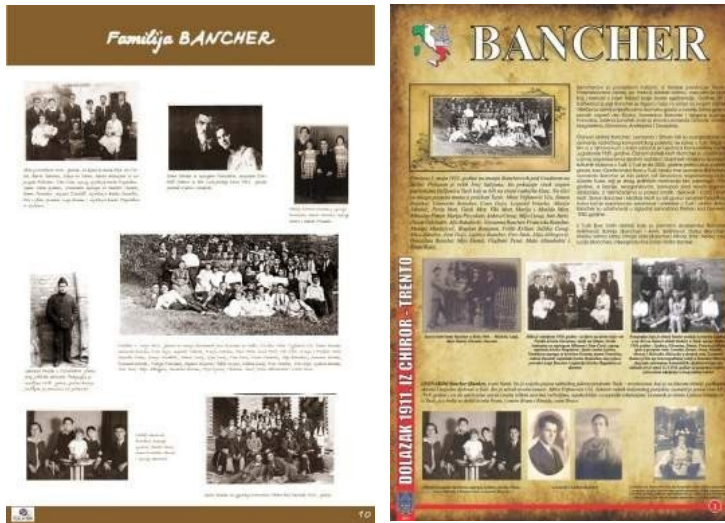
Naslovnica Mitar Trifunović Učo – Građa za monografiju

Samija Rizvanović u svom radu pod nazivom "Položaj i akcije tuzlanskih radnika pred Drugi svjetski rat", objavljen u Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, br.11, Tuzla 1975. (str. 57-67) navodi koji tuzlanski komunisti su bili u zatvoru u Sremskoj Mitrovici zajedno sa Leonardo Bankerom.

U Sremskoj Mitrovici, najvećem »komunističkom zatvoru« Kraljevine Jugoslavije, postojala je skojevska škola. U periodu od 1935. do 1940. godine u ovoj komunističkoj »visokoj školi« kalili su se mnogi naši istaknuti revolucionari. Od tuzlanskih komunista tada su se u zatvorima nalazili i: Ivan Marković Irac, Pašaga Mandžić, Leonard Banker, Milan Gavrić,⁴ Đorđe Mitrović i drugi.

Leonardo Bancher je kao osoba zastupljena u obiteljskim posterima koje opisuju obitelj Bancher, a koji su izrađivani u okviru aktivnosti udruženja Italijana. U prvoj seriji postera nastalih 2005. godine, u produkciji Trentini nel mondo, obitelj Bancher je zastupljena na posterima br. 10 i 11 sa opisom fotografija, a Leonardo je na posteru 10 zastupljen fotografijom nastaloj u kaznionici u Sremskoj Mitrovici. Poster su u sapia stilu, dimenzija 80 X 60 cm na kvalitetnom polu-plastificiranom papiru.

U drugoj seriji postera nastalih 2018. godine, u produkciji udruženja „Rino Zandonai“ Tuzla, obitelj Bancher je zastupljena na posterima br. 1 i 2, sa širim opisom članova obitelji. Leonardo Bancher, i njegova bliža obitelj, zastupljeni su na posteru 1. Poster su u boji, dimenzija 75 X 60 na standardnom kunstdruk papiru.

Posteri obitelji Bancher 2005. i 2018.

O Leonardu Bankeru objavljeno je nekoliko članaka u dnevnoj štampi. U Politici od 30.8.1977. članak govori i Ljubici Banker, Leonardovoj supruzi, a u Politici od 23. i 24.11.1979. objavljen je feljton posvećen Leonardo Bankeru.

2. Leonardo Bancher u elektronskim izvorima informacija

Pojavom interneta istraživači su dobili priliku pristupa velikom broju informacija koje imaju velike vrijednosti, ali ima i netačnosti. Upravo je problem u korištenju

internet izvora informacija jer se često plasiraju neprovjereni podaci koji mogu čitaoca dovesti u zabludu i usmjeriti u pogrešan pravac istraživanja. Takav je slučaj sa podatkom koji je prisutan u popularnim izvorima informacija francuska Wikipedia da je Bruno Bancher rođen u Ljubljani, a njegov rodni list ukazuje da je rođen u Tuzli.

Snimak ekrana Wikipedia za Bruno Bancher

Pažnju treba obratiti u korištenju elektronskih izvora informacija na publikaciju Leonardo Bancher, *Diario, 1914. Lettere, 1916–1917*, autor L. Brunet, koja se odnosi na drugu osobu, a koja ima isto ime i prezime kao Leonardo Banker.

Elektronski izvori bibliografskih podataka o Leonardu Bancheru su suđeni a podaci koji se odnose na Leonardu Banchera navode se u srpskoj Wikipediji koja sadrži informacije o obitelji Bancher:

Wikipedia – Porodica Banker - https://sr.wikipedia.org/sr-el/Породица_Банкер
Internet informacije o osnivanju FK Sloboda navode da su u rukovodstvu prvog radničkog sportskog kluba u Tuzli, pored Mitra Trifunovića bili su i već istaknuti komunisti: Leonardo Banker, Safet Hadžiefendić, Niko Trifković i Augustin Mott.

Vedad Pašić je pripremio članak, preuzet iz knjige "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji", koji se odnosi na članak "Neka se miješa krv radnika i seljaka" ranije opisan u ovom radu. Rad je objavljen na stranici www.frontslobode.ba.

Udruženje građana italijanskog porijekla "Rino Zandonai" je na svojoj web stranici www.ugip-tz.ba objavilo tekst o Leonardu Bancheru koji je upućen kao prijedlog Gradu Tuzla da se Leonardu Bancheru posthumno dodijeli priznanje počasnog građanina Tuzle. Prijava je obavljena po osnovu javnog konkursa za

predlaganje dobitnika javnih priznanja u 2020. godini u povodu obilježavanja značajnih datuma iz istorije Tuzle i Bosne i Hercegovine. Prijava se odnosi na obilježavanje 9. maja - Dana pobjede nad fašizmom i Dan Evrope.

Literatura

Korištena literatura je navedena hronološki u samom radu.

Edvard Cucek, columnista Trento, Italija

LEONARDO E BRUNO BANCHER, PADRE E FIGLIO, DUE FIGURE DA RICORDARE NELLA STORIA DEL TRENINO E DELLA BOSNIA

È stato il semplice sfogliare un libro regalatomi dall'amico e coautore Tihomir Knežiček a suscitare il mio interesse per la famiglia Bancher. Per raccontare la storia completa di questa famiglia straordinaria ci vorrebbe molto più spazio e di certo la mano di qualcuno all'altezza del compito. A questo modesto tentativo di raccontare i Bancher dovrebbero seguirne molti altri. Il Trentino dovrebbe sapere quanti suoi «figli» si sono avventurati per il mondo, arricchendolo di idee nobili e gesta eroiche.

Secondo il mio modesto punto di vista sono Leonardo Bancher e il figlio Bruno a meritare di essere ricordati nella storia trentina e bosniaca ed è per questo che mi appresto, pur azzardandomi un po', a proporre al pubblico italiano, specialmente quello trentino, quanto già descritto nella monografia «Stoljeće Italijana u Tuzla» (Secolo degli Italiani a Tuzla), cercando di offrire qualche dettaglio in più proveniente da altre fonti attendibili. Una storia che inizia a Siror nel Primiero e finisce su un ponte a Sevrans nella Parigi occupata dai nazisti. Una storia che forse, almeno finché rimarrà viva nella nostra memoria, potrebbe e dovrebbe non finire mai.

I Bancher erano originari del Primiero. Nel 1911 il capo famiglia Luigi Domenico Bancher, muratore che per lavoro si era già spostato in diversi paesi del mondo, decise, assieme alla moglie Francesca Zanetell e ai tre figli, di insediarsi a Tuzla, in Bosnia-Erzegovina (all'epoca ancora parte dell'Impero Austroungarico) per cercare un po' di fortuna. I figli Simone e Leonardo conobbero la Bosnia fin da giovanissimi. I ricordi del paese natio e delle montagne tirolesi che coltivava Leonardo, il più giovane, erano probabilmente molto pochi. Tuzla e la Bosnia divennero la loro nuova patria. Nonostante fossero circondati da molti connazionali, comprese tante famiglie tirolesi di artigiani arrivati alla fine del 19° e all'inizio del 20° secolo, i Bancher legarono molto di più con la popolazione

locale e vissero il periodo tra le due guerre mondiali come se avessero le loro radici in quelle terre ormai da secoli.

Siror 1911.

Leonardo Bancher prese parte alla Prima Guerra mondiale. Come recluta trascorse l'ultimo anno della guerra nei Carpazi, dove si avvicinò alle idee socialiste e rivoluzionarie. Come molti altri soldati dell'esercito austriaco, ritornò in Bosnia entusiasmato dalla Rivoluzione d'ottobre, impressionato dall'operato di Lenin e dalle sue teorie sul futuro della classe operaia.

Da quel momento Leonardo iniziò a schierarsi apertamente in favore degli operai, che nella Prima Jugoslavia della dinastia dei Karadjordjević vivevano in condizioni estremamente sfavorevoli.

Leonardo Bancher, soldato in divisa dell'esercito austro ungarico

1. Convinto sostenitore della parità dei diritti

Professionalmente seguì le orme del padre, diventando un muratore molto apprezzato, ma nel suo intimo era innamorato dei libri. Oltre ad essere un avido lettore era anche un abile musicista, una persona umile, sincera e sempre disposta ad aiutare chiunque ne avesse bisogno.

Già nel 1919 Leonardo Bancher insieme al fratello Simone ed altri tirolesi-trentini, tra cui anche la famiglia Mott, iniziò a militare all'interno del movimento in favore dei diritti della classe operaia. Nel 1920 sposò Ljubica Jerkić, la donna che rimase accanto a lui per tutta la vita, condividendo gli stessi ideali di vita sulla parità dei diritti come imprescindibile condizione per la costruzione di un mondo migliore.

Nello stesso anno entrò in vigore il «Decreto» del Governo del Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (successivamente Regno della Jugoslavia), conosciuto come «Obznana». Il decreto proibiva definitivamente lo svolgimento delle attività del Partito Comunista, terzo partito nel parlamento, mettendo di fatto i suoi aderenti in una posizione di illegalità.

Oltre a questo gesto, che rappresentò di fatto il prodromo dell'avvento della dittatura, i diritti degli operai, seppur garantiti dalla nuova Costituzione, furono drasticamente ridotti. Per ribadire questa decisione, il governo di Belgrado nell'anno successivo introdusse la «Legge sulla protezione dello Stato», che negava totalmente anche il minimo spazio di azione ai rappresentanti dei lavoratori nell'esercizio dei propri diritti attraverso mezzi legali.

2. Punto di riferimento per gli operai di Tuzla

In quelle circostanze, le famiglie trentine Bancher e Mott, si impegnarono in modo inaspettato e senza risparmiarsi. Inizialmente sostenendo la causa e diventando via via i veri artefici e punti di riferimento per il movimento degli operai nella regione di Tuzla.

Pur non avendo radici slave, si fecero portavoce e divulgatori di quelle idee che aspiravano ad unire gli operai di tutta Europa.

Raccontare le imprese di Leonardo Bancher non è affatto semplice. Fortunatamente tanti ricordi e episodi sono stati salvati nell'importante volume dedicato alla lotta operaia intitolato «Tuzla u radnickom pokretu i revoluciji» (Tuzla: il movimento degli operai e la rivoluzione).

La regione di Tuzla, industrializzata ancora dai tempi dell'Impero Austroungarico, era considerata un centro all'avanguardia. Il numero degli operai impiegati nelle fabbriche superava di gran lunga quello degli agricoltori. Per affrontare le cause della lotta operaia Leonardo si unì al neofondato movimento «Comitato di Tuzla» rimanendovi fedele fino alla sua tragica morte.

Quando su iniziativa del grande rivoluzionario Mitar Trifunović Učo, venne fondata la prima Associazione sportiva degli operai, «Gorki» (poi denominata «FK Sloboda»), Leonardo entrò da subito nel consiglio direttivo per diffondere le idee socialiste e rivoluzionarie tra i giovani atleti, diventando anche un abile dattilografo. Divenne il più abile distributore del materiale informativo, proibito in quanto incitava la classe operaia ad organizzarsi, iscriversi ai sindacati e opporsi alle oppressioni del governo. Scriveva per una pubblicazione clandestina intitolata «Fabbrica e campo», diventando di fatto un vero insegnante rivoluzionario e trasformando la casa dei Bancher nel vero quartier generale del movimento.

Nel dicembre del 1932 Leonardo Bancher insieme ad alcuni compagni fu tradito da un collaboratore, e successivamente arrestato ed imprigionato. Dopo aver retto le accanite torture interrogatorie, venne condannato a cinque anni di carcere duro, terminato il quale tutta la famiglia avrebbe dovuto essere estradata in Italia senza diritto di ritorno.

3. Anche in carcere lotta per la causa operaia

Leonardo venne dapprima processato a Belgrado e successivamente trasferito nel carcere di Sremska Mitrovica, dove continuò a diffondere le proprie idee tra i prigionieri, creando una rete di comunicazione che permetteva lo scambio di messaggi in codice senza bisogno di parlare o vedersi. Non smettendo nemmeno in carcere di promuovere la causa operaia, decise di aderire al grande sciopero dei carcerati del 1933, atto che compromise in maniera grave la sua salute.

*Fotografie dei carcerati dell'Istituto penitenziario di Sremska Mitrovica (Serbia)
da sinistra; Servo Mihalj, Rodoljub Čolaković, Leonardo Bancher*

Morì all' ospedale di Belgrado l'11 maggio del 1936 e fu sepolto già il giorno successivo nel cimitero ospedaliero. Poco prima del decesso ricevette la visita di tutta la famiglia. L'ultima immagine che conservano i suoi figli è quella del loro padre molto provato e in attesa di una donazione di sangue, pratica le cui spese erano all'epoca interamente a carico della famiglia del malato. Nonostante la trasfusione Leonardo non riuscì a farcela e la notizia del suo decesso portò ad una serie di sollevazioni popolari sia a Belgrado che a Zagabria. Alla vedova Ljubica fu inviata una lettera di solidarietà, speciale ed unica in quanto scritta e firmata da 136 prigionieri politici, tutti coloro che avevano condiviso quotidianamente le sofferenze assieme a lui.

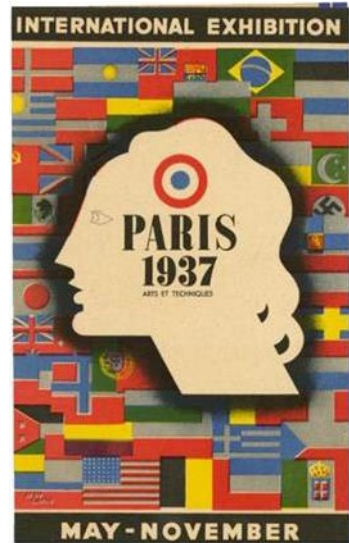
Due giorni dopo la scadenza dei cinque anni di prigionia ai quali era stato condannato l'ormai defunto Leonardo, a casa dei Bancher si presentarono gli agenti di polizia con un documento della Prefettura che obbligava la vedova Ljubica e i tre figli minorenni a lasciare il Regno della Jugoslavia, e dirigersi verso quello che era stato indicato come il loro «Paese di provenienza», ovvero l'Italia di Mussolini, un luogo dove non si prospettava certo una situazione di vita ideale.

Ai bambini fu vietata l'iscrizione scolastica per l'anno 1937/38, e nel dicembre del '37 vennero formalmente rilasciati i lasciapassare per tutta la famiglia.

La famiglia Bancher era molto stimata e conosciuta, e questo fece sì che i numerosi compagni si adoperassero per trovare una soluzione in modo da evitare che dovesse espatriare per stabilirsi nell'Italia fascista.

Grazie ai fondi del cosiddetto «Aiuto Rosso» riuscirono a procurarsi dei biglietti e gli inviti per la famosa esposizione internazionale «Arts et Techniques dans la Vie moderne», la cui inaugurazione era prevista a Parigi nel maggio del 1937. Un'impresa tanto folle quanto geniale.

*Publicità per la fiera internazionale
a Parigi del 1937*

4. Verso la Francia con meta Sevrans

I Bancher arrivarono in Slovenia, dove furono ospitati da una serie di conoscenti e militanti comunisti sloveni, e proseguendo il loro viaggio, anziché dirigersi verso il confine italiano, vennero «dirottati» verso l'Austria da dove, attraverso la Svizzera, raggiunsero la Francia. La destinazione finale avrebbe dovuto essere la Russia, ma un insieme di circostanze sfortunate impedì loro di arrivarci. La famiglia si stabilì a Sevrans, nella periferia parigina, in un appartamento situato sopra al bar gestito dalla famiglia Goudard. L'edificio esiste ancora, ed oggi è conosciuto come «Place Gaston Bussiere».

Ljubica si diede da fare fin da subito lavorando come donna delle pulizie, mentre Bruno, ormai sedicenne, si iscrisse alle scuole professionali per seguire la tradizione di famiglia e diventare muratore. Furono loro due, una volta esauriti gli aiuti dei fondi solidali, ad occuparsi dei piccoli Vesna e Rinaldo.

5. La convinta adesione all'appello di De Gaulle

Anche se la moglie di Leonardo, Ljubica, dopo averlo sposato si era impegnata nel movimento degli operai e nei sindacati socialisti svolgendo operazioni di alto rischio e si era iscritta già nel 1923 al Partito comunista, il vero erede del padre rivoluzionario è stato il figlio maggiore, Bruno Bancher. Bruno nacque a Tuzla il 6 ottobre 1923 e non a Lubiana (Slovenia) nel 1922, come sostengono alcune

fonti, prevalentemente francesi, basandosi su quanto scritto dall'autore francese Harlay André nel libro «Souvenirs de Bruno Bancher».

Certificato di nascita Bruno Bancher- nato a Tuzla

Harlay è sfortunatamente uno dei pochi, se non l'unico autore, ad aver dedicato delle pagine alla storia di questo giovanissimo eroe, originario della Bosnia ma con sangue trentino. Spero vivamente che in futuro altre persone possano raccontare in maniera esatta la storia di Bruno, correggendo i dati anagrafici scorretti finora diffusi. Grazie a Tihomir Knezicek e ad altri amici di Tuzla, siamo riusciti ad ottenere una copia del certificato di nascita di Bruno (la foto è pubblicata a pagina 21), e una serie di altri documenti che rendono questa storia, già di per sé straordinaria, ancora più particolare per la comunità trentina in Bosnia Erzegovina, così come per i cittadini di Tuzla.

Il leggendario annuncio del 18 giugno 1940, trasmesso sulle onde di Radio Londra, attraverso il quale Charles de Gaulle chiese ai francesi di continuare la lotta clandestina contro il Terzo Reich, non lasciò Bruno indifferente. Già nel 1941, ancora minorenne, prese parte alla Resistenza francese. Fu coinvolto in varie operazioni, compresa la liberazione di Sevrans, il quartiere dove viveva.

All'inizio del 1944 fu costretto a sospendere le attività in quanto costretto ad arruolarsi nell'organizzazione «TODT», il cosiddetto «esercito dei muratori», mandati a terminare la costruzione del Vallo Atlantico (una muraglia cementificata sulle coste dell'Atlantico affiancata da una serie di fortificazioni pensate dal Terzo Reich per impedire lo sbarco degli Alleati).

Bruno Bancher a Sevrans nel 1941.

Bruno non resistette a lungo. Riuscì a fuggire, e dopo un periodo passato a nascondersi nel quartiere di Saint-Germain-en-Laye, protetto da un conoscente partigiano, si unì al movimento dei FTP (Franc-Tireurs et Partisans), all'interno della cosiddetta «Legione Garibaldina», diventando in poco tempo il comandante del 143° plotone.

Per tutto il 1944 Bruno Bancher organizzò e condusse diverse azioni per liberare Sevrans e tagliare i collegamenti ferroviari verso il resto della città. Il 27 agosto durante un attacco di artiglieria nazista Bruno fu gravemente ferito nel tentativo di fermare un soldato tedesco, un'azione che si rivelò fatale. I compagni riuscirono a soccorrere Bruno ma il tentativo di salvargli la vita non ebbe successo. Morì il giorno dopo a soli 21 anni.

Luogo dell'uccisione di Bruno Bancher

6. Una vita dolorosa ma dignitosa

La sua tomba si trova ancora oggi nel cimitero di Sevran e il viale che porta sul ponte dove la sua breve ma intensa vita finì oggi porta il suo nome, Bruno Bancher Avenue. Non credo che i residenti conoscano il suo percorso di vita affascinante, doloroso ma incredibilmente dignitoso.

La Via dedicata a Bruno Bancher, Sevran-Parigi

Vale la pena ricordare che fino agli anni Novanta, a Tuzla ci fu anche una via intitolata a suo padre.

Alla moglie e madre di questi due eroi alla fine della guerra fu consegnata la Medaglia della Legione d'onore, principalmente per i meriti di Bruno ma anche per onorare il suo impegno e quello del figlio minore Rinaldo, che combatté in Jugoslavia a fianco dei partigiani di Tito fino al termine della guerra.

Croce di guerra francese 1939-1945

Nel corso dei miei approfondimenti ho potuto constatare come i documenti in italiano a disposizione di chi voglia intraprendere una ricerca su questa storia siano drammaticamente scarsi. Uno dei pochi testi che ho avuto modo di approcciare, è stato quello di Chiara Gobber, che nella sua opera «Letteratura del migrante - Mondo ex e tempo del dopo: un progetto interculturale sui Balcani», tocca l'argomento menzionando Leonida Bancher, nipote di Leonardo Bancher, scrivendo una riflessione sulle memorie di Leonida durante gli Anni '80, riflessione che verrà inserita all'interno di un'enciclopedia jugoslava pubblicata nel 1987.

(ha collaborato Alice Somnavilla)

<https://www.balcanicaucaso.org/aree/Bosnia-Erzegovina/Padre-e-figlio-Leonardo-e-Bruno-Bancher-due-figure-della-storia-del-Trentino-e-della-Bosnia-200436>

Edvard Cucek, kolumnista Trento, Italija

LEONARDO I BRUNO BANCHER, OTAC I SIN, REVOLUCIONARI KOJI ĆE OSTATI UPAMĆENI U HISTORIJU TRENTINA I BOSNE I HERCEGOVINE

Bilo je to jednostavno listanje knjige koju mi je poklonio prijatelj i koautor knjige Tihomir Knežiček koje je u meni probudilo zanimanje za obitelj Bancher. Da bismo ispričali cijelu priču o ovim izuzetnim ljudima trebalo bi mnogo više prostora i zasigurno vještija ruka od moje i na razini ovog zadatka. Nadam se da će nakon ovog mog skromnog pokušaja približavanja publici obitelji Bancher, slijediti i mnogi drugi. Trentino (Autonomna pokrajina u Italiji) bi trebao znati koliko se njegovih najboljih sinova rasulo širom svijeta obogativši ga plemenitim idejama i junačkim djelima.

Po mom skromnom mišljenju Leonardo Bancher i njegov sin Bruno nesumnjivo zaslužuju da budu upamćeni u historiji Trentina i Bosne i Hercegovine. Zato se, možda preduhitreno i pomalo odvažno, odlučih predložiti, prije svega italijanskoj javnosti i posebno onoj u Trentinu, ono što je već opisano u monografiji "Stoljeće Italijana u Tuzli" - T. Knežiček i K. Hodžić, pokušavši ponuditi još neke detalje iz drugih pouzdanih izvora. Priča je ovo koja počinje u mjestu Siror - Primiero (današnji istočni Trentino i povijesni Tiro) a završava na jednom mostu u Sevranu, u predgrađu Pariza okupiranom od nacista. Priča koja, možda barem dok god nam ostane živa u sjećanju, ne bi smjela završiti.

Bancheri se iz Primiera iseljavaju na početku prošlog stoljeća. Godine 1911. glava obitelji Luigi Domenico Bancher, zidar koji se zbog posla već selio u različite zemlje svijeta, odlučio se zajedno sa suprugom Francescom rođena Zanetell i svoje troje djece nastaniti u Tuzli, u Bosni i Hercegovini (u to vrijeme još uvijek dio Austrougarskog carstva) i tamo potražiti malo sreće.

Siror 1911.

Njegovi sinovi Simone (Šimon) i Leonardo upoznali su Bosnu jako mladi. Sjećanja na njihov rodni kraj i na tirolske planine koje je Leonardo kao mlađi sačuvao vjerovatno su bila skromna. Tuzla i Bosna postali su njihova nova domovina. Unatoč tome što su bili okruženi mnogim sunarodnjacima, mnogim tirolskim obiteljima obrtnika koji su tamo stigli krajem 19. i početkom 20. stoljeća, Bancheri su se mnogo više vezali za lokalno stanovništvo i živjeli razdoblje između dva svjetska rata kao da su njihovi korijeni u toj zemlji već stoljećima.

Leonardo Bancher, kao i brat Simone, sudjelovao je u Prvom svjetskom ratu. Kao regrut nekoliko zadnjih mjeseci rata proveo je u Karpatima gdje se približio socijalističkim i revolucionarnim idejama. Neprovereni izvori govore o tome da se tamo zadržao i nakon završetka rata i otpusta nakon rasula austrougarske vojske. Poput mnogih drugih vojnika, suboraca, vratio se u Bosnu impresioniran Oktobarskom revolucijom, Lenjinovim radom i njegovim teorijama o budućnosti radničke klase.

Leonardo Bancher vojnik austro-ugarske vojske

1. Uvjereni borac za jednakost i za prava radnika

Od povratka u Tuzlu, Leonardo se počeo otvoreno zauzimati u korist radnika koji su u Kraljevini SHS i u Jugoslaviji dinastije Karađorđevića živjeli u krajnje nepovoljnim uvjetima.

Profesionalno je slijedio očeve korake. Postao je vrlo cijenjeni graditelj i zidar. U svojoj privatnosti bio je zaljubljen u knjige. Osim što je bio ostrašćeni čitatelj slovio je i kao vješt muzičar. Skromna osoba. Iskrena i uvijek spremna pomoći svakome kome je to bilo potrebno.

Već 1919. godine Leonardo Bancher zajedno sa svojim bratom Simoneom i ostalim tirolsko-trentinskim doseljenicima (posebno navodim obitelj Mott koja također zaslužuje posebno mjesto u historiji radničkog pokreta Tuzle i Bosne i Hercegovine) počeo je aktivno djelovati u korist radničke klase. Godine 1920. oženio se Ljubicom Jerkić, ženom koja je s njim ostala čitavog života, dijeleći iste ideale o jednakim pravima kao osnovnim uvjetima za izgradnju boljeg svijeta.

Iste godine stupio je na snagu dekret Vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevine Jugoslavije), poznat kao „Obznana“. Dekretom je definitivno zabranjeno djelovanje Komunističke partije, treće stranke u parlamentu, čime su njihovi članovi definitivno stavljeni izvan zakona.

Ovim činom, koji je zapravo predstavljao početak stvarne diktature, prava radnika, iako zagarantirana novim Ustavom, drastično su smanjena. Da bi potvrdila prethodnu odluku, beogradska vlada je sljedeće godine uvela "Zakon o zaštiti države", koji je potpuno uskratio i najmanji prostor djelovanja predstavnicima radnika u ostvarivanju vlastitih prava legalnim sredstvima.

2. Među tuzlanskim radnicima i revolucionarima

U tim okolnostima, trentinske obitelji Bancher i Mott, iako bi po uvriježenom "ključu etničke pripadnosti" bilo za očekivati da ih se vidi na drugoj, reakcionarnoj strani, aktivirale su se neočekivano i ne štedeći se. U početku podržavaju radnički pokret da bi postepeno postali njegov čvrsti oslonac i tvorci organiziranog djelovanja radnika u tuzlanskoj regiji.

Iako nisu imali slavenske korijene zajedno sa ostalim naprednim lokalnim aktivistima postali su glasnogovornici radničkog pokreta šireći ideje koje su već tada težile ujedinjavanju radnika cijele Europe.

Pisati o predratnom antifašističkom i revolucionarnom djelovanju Leonarda Banchera nije nimalo lako. Srećom, mnoge uspomene i epizode sačuvane su u važnom djelu posvećenom radničkoj borbi pod nazivom "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji".

Tuzlanska regija, industrijalizirana još iz vremena Austro-Ugarske, smatrana je na neki način avangardnim središtem radničke pobune. Broj radnika zaposlenih u tvornicama daleko je već tada premašio broj poljoprivrednika. Da bi se bolje posvetio borbi za radnička prava Leonardo se pridružio novoosnovanom tuzlanskom komitetu bosanskohercegovačkog radničkog pokreta ostavši mu vjeran do svoje tragične smrti.

Kada je na inicijativu velikog revolucionara Mitra Trifunovića Uče radio na osnivanju prvog radničko sportskog društva "Gorki" (iz kojeg će kasnije nastati i "FK Sloboda"), Leonardo je odmah izabran u upravni odbor s težnjom širenja socijalističkih i revolucionarnih ideja među mladim sportistima, postavši za te potrebe i vješt daktilograf. Važio je za najvičnijeg distributera zabranjenog revolucionarnog materijala jer je poticao radničku klasu da se organizira, pridruži sindikatima i suprotstavi ugnjetavanju od strane vlasti. Za tadašnju žandarmeriju njegovi podvizi su bili potpuno neobjašnjivi. U rekordnom vremenu, pješačeći noću i do 40 kilometara, uspijevo je "zasipati" tvornice i rudnike s više stotina letaka revolucionarnog sadržaja a jednom prilikom i sam grad Tuzlu sa oko 1200 istih. Ove činjenice oslikavaju ga kao iznimno hrabrog i smionog čovjeka. Iako mu je maternji jezik bio italijanski aktivno je pisao za tada ilegalni list - bilten poznat pod nazivom "Tvornica i njiva". Ne može se negirati da je zapravo bio istinski revolucionarni učitelj pretvarajući kuću Banchera u pravo sjedište tuzlanskog radničkog pokreta.

U decembru 1932. godine dolazi do otkrivanja komunista i provale u partiji, tako da je i Leonardo Bancher zajedno s još nekoliko aktivista, uhapšen i zatvoren. Nakon što je podnio žestoke torture i mučenja od strane isljednika, osuđen je na pet godina teškog zatvora, nakon čijeg isteka je obitelj trebala biti izgnana u Italiju - zemlju porijekla Banchera, bez prava na povratak u tadašnju Jugoslaviju.

3. I u zatvoru borac za radnička prava

Leonardu je prvo suđeno u Beogradu a zatim je prebačen u zatvor za političke osuđeničke u Sremskoj Mitrovici. Tamo je nastavio širiti svoje ideje među zatvorenicima, stvarajući komunikacijsku mrežu koja je omogućila razmjenu kodiranih poruka bez potrebe da se zatvorenici međusobno vide i razgovaraju. Ne odustajući od borbe za radničku stvar i na robiji, odlučio se 1933. godine pridružiti velikom štrajku zatvorenika, čime je ozbiljno ugrozio svoje već narušeno zdravlje.

*Fotografije robijaša Mitrovačke kaznionice Servo Mihalj,
Rodoljub Čolaković, Leonardo Banker*

Umro je u jednoj beogradskoj bolnici 11. maja 1936. godine i već je sutradan pokopan na bolničkom groblju. Neposredno prije smrti primio je u posjetu cijelu obitelj. Posljednja slika oca koju će njegova djeca od tada čuvati, je slika izmorenog čovjeka koji čeka transfuziju krvi (praksa čije je troškove u to vrijeme snosila pacijentova obitelj). Iako se tom prilikom pravim čudom našla dobra duša koja mu je darovala krv besplatno bilo je sve izvjesnije da Leonardo gubi svoju posljednju bitku. Unatoč transfuziji Leonardo se nije uspio izboriti za život. Vijest o njegovoj smrti uzrokovala je niz protesta protiv režima Karađorđevića u Beogradu i Zagrebu. Posebno i jedinstveno pismo solidarnosti upućeno udovici Ljubici, potpisano do svih 136 političkih zatvorenika, svih onih koji su s njim dijelili svakodnevne patnje, ostaje trajno svjedočanstvo izvanrednih postignuća jednog čovjeka. Naročito ako se uzme u obzir da se neki od potpisnika u novoj Jugoslaviji postali ličnosti od velikog značaja za državu u kojoj su svim Narodima i Narodnostima trebala biti zagarantirana ista prava. Par dana prije isteka petogodišnje robije na koju je bio osuđen sada već pokojni Leonardo, u Bancherovoj kući su se pojavili žandari s dokumentom kojim se naređuje da

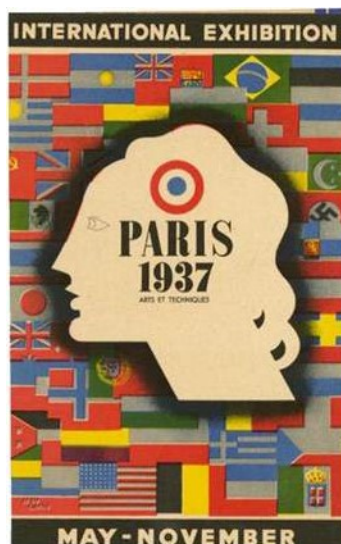
udovica Ljubica i njezino troje maloljetne djece moraju hitno napustiti Kraljevinu Jugoslaviju i uputiti se prema onoj koja je navedena kao "zemlja njihovog porijekla". Bivaju protjerani u Mussolinijevu Italiju. Državu u kojoj za sebe Bancherovi nisu mogli očekivati ništa dobro.

Samoj Ljubici Bancher situacija je bila prilično jasna već nakon što je njoj djeci bio zabranjen upis u školu za školsku 1937/38 godinu. Već početkom jeseni 1937. godine tadašnji "putni listovi" službeno su izdati za cijelu obitelj.

Bancheri su u tuzlanskoj regiji, a poslije i u cijeloj BiH, bili cijenjeni i dobro poznati što je na sreću značilo da su njihovi brojni suborci radili na pronalaženju rješenja kako se oni ne bi morali seliti u tadašnju fašističku Italiju.

Zahvaljujući sredstvima takozvane "Crvene pomoći", uspjeli su nabaviti ulaznice i pozivnice za čuvenu međunarodnu izložbu "Arts et Techniques dans la Vie moderne", koja je otvorena u Parizu u maju 1937. godine. Ideja koliko luda toliko sjajna i originalna.

Poster međunarodne izložbe u Parizu 1937.

4. Put u Francusku sa krajnjim odredištem Sevrans-Pariz

Nakon prisilnog odlaska iz Bosne i Hercegovine Bancheri su stigli u Sloveniju gdje ih je ugostilo nekoliko slovenskih poznanika, komunista i aktivista radničkog pokreta. Nastavivši put, međutim, umjesto da krenu prema italijanskoj granici bivaju „preusmjereni“ u Austriju odakle preko Švicarske stižu do Francuske. Konačno odredište trebala je biti Rusija gdje je bio planiran nastavak školovanja za Leonardovu maloljetnu djecu ali ih je splet nesretnih okolnosti spriječio da stignu tamo. Obitelj se nastanila u Sevransu, u tadašnjem pariškom predgrađu, u stanu koji se nalazio iznad neke vrste kioska u vlasništvu obitelji Goudard. Zgrada još uvijek postoji i danas je poznata kao "Place Gaston Bussiere".

Ljubica se odmah zaposlila radeći kao čistačica, dok je Bruno, tada šesnaestogodišnjak, upisao neku vrstu građevinske škole kako bi nastavio

obiteljsku tradiciju i postao zidar. Kako su sredstva iz fondova solidarnosti postajala sve oskudnija majka Ljubica i maloljetni Bruno preuzeli su potpuno brigu o maloj Vesni i malom Rinaldu.

5. Spreman odziv na apel De Gaulla

Iako se Leonardova supruga Ljubica nakon udaje za njega angažirala u radničkom pokretu i socijalističkim sindikatima izvodeći čak i rizične operacije te se već 1923. godine pridružila Komunističkoj partiji, pravi nasljednik oca revolucionara bio je najstariji sin, Bruno Bancher. Bruno je rođen u Tuzli 6. oktobra 1923. godine, a ne u Ljubljani (Slovenija) 1922, kako neki, uglavnom francuski izvori, tvrde na temelju onoga što je napisao francuski autor Harlay André u knjizi "Souvenirs de Bruno Bancher".

Rodni list Bruno Banker – rođen u Tuzli

Nažalost, Harlay je jedan od rijetkih, ako ne i jedini autor, koji je posvetio nekoliko pisanih stranica ovom mladom junaku, porijeklom iz Bosne a trentinske krvi. Iskreno se nadam da će u budućnosti priča o Bruni biti ispričana odgovorno i korektno sa ispravljenim do sada objavljenim pogrešnim osobnim podacima. Zahvaljujući obitelji Leonardove unuke, dobijena je u matičnom uredu u Tuzli kopija Bruninog rodnog lista, koji, sa nizom pribavljenih drugih dokumenata, čine ovu priču, koja je već sama po sebi izvanredna, još posebnijom za trentinsku i italijansku zajednicu u Bosni i Hercegovini i za sve građane Tuzle.

Legendarni poziv od 18. juna 1940. godine emitiran na valovima Radio Londona putem kojeg je Charles de Gaulle tražio od Francuza da nastave sa tajnom borbom protiv Trećeg Reicha, Brunu nije ostavio ravnodušnim. Već 1941. godine, još kao maloljetnik, uključuje se u francuski pokret otpora. Sudionik je raznim vojnim operacijama, uključujući oslobađanje Sevrana, u kojem je i živio.

Početakom 1944. godine bio je prisiljen obustaviti aktivnosti jer se kao i mnogi morao odazvati prisilnoj mobilizaciji u organizaciji "TODT", u takozvanoj "armiji zidara", poslanoj da dovrši izgradnju Atlanskog zida (betonske zidine u fazi konstrukcije na atlantskim obalama Francuske s nizom utvrda koje je projektirao Treći Rajh kako bi spriječio iskrcavanje savezničkih trupa). Bruno se tamo nije dugo zadržao. Uspio je pobjeći i nakon kratkog razdoblja skrivanja u okrugu Saint-Germain-en-Laye, potpomognut od strane jednog poznanika i partizana, pridružio se pokretu FTP-a (Franc-Tireurs et Partisans), u okviru takozvane "Legije Garibaldi". Nedugo nakon uključjenja postao je zapovjednik 143. voda.

Bruno Banker u Sevranu oko 1941.

Tokom 1944. godine Bruno Bancher organizirao je i vodio više akcije za oslobađanje Sevrana, kao što je akcija presjecanja željezničkih veza s ostatkom grada. Dana 27. augusta, tokom nacističkog artiljerijskog napada, Bruno biva teško ranjen pokušavajući zaustaviti jednog njemačkog vojnika. Ta akcija se za njega pokazala kobnom. Njegovi suborci uspijevaju ga izvući s prve linije fronta, ali pokušaj spašavanja njegovog života biva neuspješan. Umro je dan poslije u 21. godini života.

Mjesto pogibije Brune Banchera

6. Život pun patnje i neizmjernog ponosa

Bruno Bancher počiva na groblju u Sevranu dok jedna ulica, koji vodi do mosta na kojem je njegov kratki ali intenzivni život tragično završio, nosi njegovo ime, ulica Brune Banchera. Sumnjam da stanovnici Sevrana koji danas šetaju ovom ulicom poznaju bar neku činjenicu iz njegovog fascinantnog, kratkog, ali nevjerojatno dostojanstvenog životnog puta.

Ulica Bruno Bancher u Sevranu - Pariz

Vrijedi spomenuti da je do 1990-ih u Tuzli postojala i ulica posvećena njegovom ocu Leonardu.

Po završetku rata, majka Brune Banchera primila je (vjerovatno 1967. godine) orden francuski Ratni križ 1939- 1945, koji se daje za zasluge borcima palim u oslobađanju Francuske. Nije nedostajalo priznanja za zalaganje mlađeg sina Rinalda, koji se osim u Francuskoj borio i u Jugoslaviji zajedno s Titovim partizanima gdje je dočekao i kraj rata i kojem ovom prilikom nažalost nisam u mogućnosti posvetiti više pažnje koju nesumnjivo zaslužuje.

Francuski Ratni križ 1939-1945

Tokom mojih istraživanja zaključio sam da su dokumenti na italijanskom jeziku, dostupni neakademsom krugu, vrlo rijetki. Jedan od tekstova koji sam imao prilike konsultirati je tekst autorice Chiare Gobber koja se u svom djelu „Letteratura del migrante - Mondo ex e tempo del dopo” - interkulturalni projekt o Balkanu dotiče ove teme spominjući Leonidu Bancher, nećaku Leonarda Banchera i kćerku njegovog starijeg brata Simonea (Šimona), poginulog u Drugom svjetskom ratu, i njena zapisana sjećanja koja će 1980-ih biti uvrštena u “Jugoslavensku enciklopediju” objavljenu 1987. godine. Također, uočene

netačnosti o Bruni Bancheru u elektronskim izvorima informacija, prvenstveno Wikipediji, treba apsolutno ispraviti shodno ponuđenim argumentima koji su dostupni u zvaničnoj dokumentaciji. Poželjno bi bilo proširiti istraživanja o životu i djelima članova obitelji Bancher u arhivama Italije, Austrije i nekadašnje Jugoslavije, a sveobuhvatna istraživanju objaviti kao posebnu monografiju o obitelji Bancher iz Tuzle.

Rad je adaptirani prevedeni tekst originalno objavljen na italijanskom jeziku za mjesečnik Udruženja „Trentini nel mondo“ autora Edvarda Cuceka.
<https://www.balcanicaucaso.org/aree/Bosnia-Erzegovina/Padre-e-figlio-Leonardo-e-Bruno-Bancher-due-figure-della-storia-del-Trentino-e-della-Bosnia-200436>

DODATAK

**REPRINT ČLANAKA IZ EDICIJE
TUZLA U RADNIČKOM POKRETU I
REVOLUCIJI**

Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga prva, Tuzla 1979. (str. 490-520)

Bogoljub Lekić

Leonardo Banker

Leonardo Banker je živio samo 36 godina, ali je i za to kratko vrijeme uradio veoma mnogo. Njegovu smrt ubrzala je višemjesečna, policijska tortura i dugogodišnja robija. Umro je 11. maja 1936. godine kao komunista robijaš sremskomitrovačkog kazamata. Život je završio u bolnici u Beogradu, u Vidinskoj ulici. Sahranjen je dva dana poslije smrti na beogradskom groblju, u robijaškom odjelu. Banker je samo jedna od brojnih žrtava 6-januarske diktature.

Mada nije rođen u Tuzli, Banker je iskreno volio taj grad. Porijeklom je Italijan ali je Jugoslaviju smatrao svojom domovinom. Rođen je u sjevernoj Italiji u tirolskoj provinciji Trento. U svom rodnom mjestu Premiero (De Trento) nije dugo ostao. Jedva da ga je i zapamtio.

Nekoliko generacija Bankera bavilo se građevinskom djelatnošću. Leonardov djed obilazi mnoge zemlje Evrope i Azije radeći na građevinama. Tu neimarsku i nomadsku tradiciju nastavio je i Leonardov otac Dominiko Banker. I on je kao graditelj mostova, pruga i cesta širom Evrope vodio sa sobom svoju brojnu porodicu. Tako je Leonardo još u svom ranom djetinjstvu postao "svjetski čovjek." U 12. godini (1911) Leonardo Banker se sa svojim roditeljima doseljava u Tuzlu. Konačno su se ustalili najednom mjestu. Više od dvije decenije Leonardo je živio i radio u Tuzli (1911-1932), a ostatak života proveo je u Sremskoj Mitrovici kao robijaš komunista (1933-1936). To je ujedno bila i posljednja etapa njegovog života.

Dobar dio djetinjstva Leonardo Banker proveo je, dakle, u Tuzli, gdje je od 1911. godine nastavio školovanje. Izučavao je građevinski zanat. Po završetku škole postao je građevinar. Gradio je puteve i mostove, ali je gradio i puteve progresa i prijateljstva među radnicima i drugim radnim ljudima, pripadnicima raznih nacionalnih skupina.

Leonardo Banker na robiji u Sremskoj Mitrovici

Kada je 1914. godine počeo prvi svjetski rat Leonardo je bio tek 15-godišnji dječak. Čim je prirastao da pušku može nositi, austrougarske vlasti su ga mobilisale da bi ga pripremile za rat i uputile na istočni front.

Osamnaestogodišnji Leonardo Banker našao se u redovima austro-ugarske vojske na istočnom frontu. Na Karpatima je proveo posljednju godinu rata. Oktobarska socijalistička revolucija unijela je nemir i među pripadnike austrijske vojske. Mladi Leonardo zajedno sa drugim vojnicima, Jugoslovenima i pripadnicima ostalih nacija, izražavao je neskrivene simpatije za Lenjina i Lenjinov Oktobar. Osjetio je Leonardo dah te revolucije i kao proleter bio je ponosan na nju. Vratio se iz Rusije sa znamenjima Revolucije, crvenim vrpcama na reverima svoga vojničkog šinjela. Ideje Oktobra za Leonarda, sada već zrelog čovjeka, bile su veoma prihvatljive i razumljive.

Po povratku sa fronta u Tuzlu Leonardo Banker "iskreno i bez rezerve uključuje se u revolucionarni radnički pokret koji je već bio zahvatio i grad Tuzlu."¹⁾ Odmah se Nardi, kako su ga njegovi drugovi zvali, uključio i u sindikalni pokret i uskoro postao jedan od rukovodilaca organizacije sindikata građevinskih radnika Tuzle. Njegova prva stanica i prvo mjesto koje je posjetio po povratku sa fronta bio je obnovljeni Radnički dom. U njemu je našao svoje ranije drugove i saborce. Sa puno poleta i žara pristupio je obnavljanju rada sindikalnih organizacija. Kratko vrijeme poslije Leonardovog povratka u Tuzlu sa fronta je stigao i njegov učitelj i uzor Mitar Trifunović Učo. Polet nove mlade generacije radnika kojoj je pripadao Leonardo Banker Uču je silno oduševio. On je ogromnu Bankerovu energiju

usmjerio u konstruktivnom revolucionarnom pravcu. Kada je aprila 1919. godine osnovana nova proleterska organizacija, Komunistička partija Jugoslavije SRPJ (k), Učo je u nju, među prvima, primio i Leonarda Bankera. Svojoj partiji, čiju je knjižicu prvi put primio 1919. godine, Leonardo je ostao neizmjereno vjeran i odan sve do svoje smrti. Izvršavao je Banker sa mnogo volje i poleta sve partijske zadatke koji su mu postavljeni. Vodio je i dalje Podružnicu građevinara, uključujući je u štrajkove, demonstracije i druge akcije.

1) „Komunist“ - organ CK SKJ, br. 131 od 28. 10.1959. Istaknuti revolucionari Mirko Vujačić.

Kada je, na inicijativu Mitra Trifunovića, u Tuzli formiran Radnički sportski klub "Gorki", Leonardo je dobio zadatak da uđe u njegovu upravu i da kao komunista u toj sportskoj organizaciji okuplja radničku omladinu, jača njenu klasnu svijest i priprema je za učešće u revolucionarnom radničkom pokretu. Taj zadatak dobijen u prvoj godini partijskog staža Leonardo je zaista s dosljedno izvršio.²⁾

2) Revija RSD "Slobode", jubilarno izdanje, Tuzla 1969. god. str. 5.

U okviru Radničkog sportskog kluba „Gorki“ formirao je dramsku i muzičku sekciju, a sam je igrao uloge u nekim komadima na radničkim priredbama i prvomajskim proslavama. Bio je saradnik i saborac Blagoja Parovića za vrijeme njegovog trogodišnjeg boravka u Tuzli (1922-1925. godine). Leonardo je u ovo društvo uključio i članove svoje porodice, sestre i suprugu Ljubicu, kojom se oženio početkom 1919. godine i koja mu je bila doživotni drug, saradnik u revolucionarnim akcijama i realizator poruka koje je za sobom ostavio Leonardo. Ljubica je 1922. godine postala član Komunističke partije Jugoslavije.

Poslije donošenja Obznane i Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi Leonardo Banker, kao već poznati komunista, bio je pod stalnom prismotrom policijskih vlasti. Ali, znao je i da izmakne policijskoj prismotri i da u teškim ilegalnim uslovima izvršava partijske zadatke koje mu je davao Mitar Trifunović Učo. Za Bankera Učo je bio ne samo stariji drug revolucionar nego i lični prijatelj. U kući Bankerovih Učo je bio čest gost, jer su tu vođeni dugi razgovori o problemima radničkog pokreta, o Partiji i o proleterskoj revoluciji. Kontakti i Učine posjete Bankerovoj porodici, kao i svakodnevni razgovori, ostavili su dubokog traga na sve članove porodice Leonarda Bankera. U

revolucionarnom radničkom pokretu, pored Leonarda i Ljubice radio je i njegov brat Šimo Banker sa svojom porodicom, koja je živjela u istoj kući sa Leonardovim. U pokret je ušla i njihova sestra Dužolina Banker. I njihova djeca, kada su stasala, pošla su putem svojih roditelja. Po svoj prilici, Učin neumorni rad i moć njegove riječi imali su presudnu ulogu u angažovanju i aktiviranju čitave velike porodice Banker.

Česte Učine posjete kući Bankerovih bile su sumnjive policiji, ali ih je Banker znao objasniti time što Učo podučava njihovu djecu, a posjete drugih komunista građevinara pravdao je stručnom saradnjom i dogovaranjem.

I u Nezavisnim sindikatima Banker je imao važnu ulogu. Često je bio član Mjesnog sindikalnog rukovodstva, a skoro bez prekida bio je na čelu Podružnice građevinskih radnika. Kuća Leonarda Bankera tako je postala stjecište velikog broja naprednih tuzlanskih radnika i komunista. Pored Mitra Trifunovića Uče, u kuću Bankera dolazili su i drugi istaknuti revolucionari, kao što su: Blagoje Parović, Julije Varesko, Miroslav Pintar, Jakov Zorga i drugi. Vjerovatno je sa Leonardom Bankerom kontaktirao i Đuro Đaković prilikom svog boravka u Tuzli.³⁾ Nakon zabrane prvomajskih proslava u Tuzli od 1921. godine, tuzlanski radnici slavili su svoj praznik kod kuće Leonarda Bankera.

3) Ljubiša Ristović, Mitar Trifunović Učo, Sarajevo 1961, strana 120.

Kuća Bankerovih nalazila se u današnjoj Skojevskoj ulici, gdje u to vrijeme nije bili velikog naselja. Sagrađena na putu prema Solini, ona je bila veoma podesna za održavanje ilegalnih sastanaka. U njoj su održani mnogi važni ilegalni sastanci komunista. Tu u blizini, kod kuće Bankerovih, 1927. godine organizovana je proslava 10-godišnjice oktobarske revolucije. Sve je tu bilo tačno precizirano i predviđeno. Znao se pravac kojim će učesnici stizati i ko će ih prihvatati i odvesti do određenog mjesta.

Kod Bankerove kuće održana je i poznata Okružna partijska konferencija polovinom 1928. godine, kojoj su prisustvovali predstavnici svih partijskih organizacija iz sjeveroistočne Bosne, odnosno tuzlanskog okruga. Okružnom partijskom konferencijom rukovodio je Mitar Trifunović Učo. Tom prilikom Leonardo Banker koji je do tada bio član Mjesnog komiteta, izabran je za člana Okružnog komiteta KPJ za tuzlanski okrug.

Rezolucija donesena na Okružnoj partijskoj konferenciji u Tuzli osuđuje frakcijske borbe i svojim sadržajem podsjeća na dokumente koji su doneseni na Osmoj zagrebačkoj partijskoj konferenciji 29. februara 1928. godine. Rezolucija OK KPJ poziva partijsko članstvo na jedinstva akciji i likvidaciju frakcijskih borbi osuđujući nosioce tih pojava.⁴⁾ Najveći dio poslova oko pripremanja Okružne partijske konferencije izvršio je Leonardo Banker i članovi njegove porodice. On je dočekao i primio na vezu Jakova Zorgu, koji je došao u Tuzlu iz Zagreba da bi prisustvovao konferenciji. Na sličan način Jakov Zorga bio je ispraćen iz Tuzle.

Leonardo Banker je znao da policija u danima diktature ne bira sredstva u svome obračunu sa najistaknutijim predstavnicima Komunističke partije. Čuo je Banker da je još u aprilu 1929. na austrijskoj granici ubijen org. sekretar CK KPJ Đuro Đaković, čuo je i za druga policijska ubistva. Baš tih dana kada je Mitar Trifunović Učo poveden iz Tuzle, sarajevska policija je na svirep način ubila sekretara Mjesnog komiteta KPJ Sarajevo Marijana Baruna. Znajući za sve ove policijske zločine, Leonardo Banker strepio je za život Mitra Trifunovića Uče. Nije se mnogo plašio za sopstveni život, ali je toliko volio Uču da je stalno strahovao za njegovu sudbinu i njegov život. To najbolje pokazuje ovaj događaj:

4) Arhiv BiH VŽSO POV broj 1760/1928, f 23

"Jednoga dana dva žandarma upala su u Učin skromni stan i oko 10 sati prije podne naredili mu da se odmah spremi".⁵⁾

5) Ljubiša Ristović: "Mitar Trifunović Učo" Veselin Masleša, Sarajevo 1961. godine, strana 122.

Žandarmi su povelili Uču na željezničku stanicu sa namjerom da ga sprovedu u Brvnik. Vezanog Uču slučajno je susrela Leonardova sestra Dužolina i gotovo trčeći vratila se kući da obavijesti braću o tome.

Leonardo Banker je takođe u trku prevalio nekoliko kilometara od svoje kuće do željezničke stanice i uspio stići prije polaska voza za Doboju. Pretražio je vagone i pronašao u jednom kupeu Uču i njegovu žandarsku pratnju. Davši znak Uči, Banker je sjeo u blizinu kao slučajni saputnik. Žandarmi nisu ni pretpostavljali da ovaj putnik prati Uču da bi onemogućio izvršenje zločina nad njim ako bi to oni pokušali učiniti. Putovao je tako Banker sve do Doboja, a kada je iz razgovora

pratilaca saznao da Uču vode u internaciju u Šamac i vidio da oni namjeravaju presjesti u voz koji u tom pravcu putuje, vratio se u Tuzlu saopštivši komunistima Tuzle da Uči zasad ne prijete opasnost da doživi sudbinu Đure Đakovića.

Pod pritiskom režima rad Partijske organizacije u Tuzli u toku 1929. i 1930. godine bio je gotovo zamro. I u Jugoslaviji veliki broj vodećih aktivista Partije je pohapšen. CK KPJ napušta zemlju i seli se u inostranstvo.

Leonardo Bancker se nije mirio sa ovakvim zatišjem. On je tražio mogućnost da obnovi partijsku organizaciju u Tuzli. Smatrao je da mu je to i dužnost, jer je on jedan od rijetkih članova ranijeg partijskog rukovodstva koji je ostao neotkriven i neuhapšen. Šanse su bile veoma slabe, jer se znatan broj ranijih članova pasivizirao. One nisu povećane ni kada se sljedeće, 1930. godine poslije odležanog zatvora od 12 mjeseci vratio u Tuzlu i Mašo Altumbabić, koji je nekada bio i sekretar Mjesnog komiteta Partije. Leonardo Bancker je tada osjetio zračak nade. Mislio je da će uz podršku Altumbabića uspjeti u svom nastojanju da obnovi partijsku organizaciju. Bancker nije mogao znati da je Mašo Altumbabić ranije već bio isključivan iz Partije. Ubrzo se međutim razočarao. Mašo nije htio da stupi u kontakt sa Banckerom. Nije bio spreman da radi na obnavljanju ilegalnih organizacija KPJ. Tako je i taj pokušaj propao. Ali to nije bila i posljednja šansa već iskusnog partijskog radnika. On se povezao sa drugim komunistima i već 1930. godine je "*došlo do obnavljanja neke aktivnosti komunista u Tuzli, Brčkom i Bijeljini*".^{5a)}

5a) Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, BGD. 1963. godine, strana 159

Sljedeće, 1931. godine, uz saradnju novih, mlađih komunista, Bancker je uspio da obnovi partijsku organizaciju i njeno rukovodstvo u Tuzli. Kada su u Tuzlu došli Ivan Marković i Pažaga Mandžić iz vojske te Milan Gavrić iz Pariza, Leonardo Bancker se povezao a njima i nastavio raditi na obnovi partijske organizacije. Već u toku te, 1931. godine obnovljeno je nekoliko partijskih ćelija i formiran Mjesni komitet u Tuzli, u čijem sastavu je bio i Leonardo Bancker, skoro jedini iz stare generacije komunista. Tada, u stvari, počinje period najplodnijeg revolucionarnog rada Leonarda Bankera, u kome se on afirmiše kao jedan od najistaknutijih komunista tuzlanske oblasti pa i čitave Bosne i Hercegovine.

Tvrđnja da je Leonardo Banker sa "nekolicinom" svojih drugova uspio da održi kontinuitet organizacije KPJ u Tuzli u vrijeme diktature, nije bez osnova. Već tada Banker je pripadao starijoj generaciji komunista, ali je po svojim revolucionarnim stavovima mogao uvijek da se uklopi u smjela i revolucionarna stremjenja nove mlađe generacije komunista. Grupa mladih Bankerovih saradnika sa oduševljenjem je primila Bankerovu spremnost da se i dalje maksimalno angažuje u radu organizacije znajući da im je njegovo iskustvo neophodno za dalji rad. Prva faza, faza obnavljanja rada partijske organizacije završena je već u jesen 1931. godine kada su zabilježene i prve značajnije akcije komunista. Uoči novembarskih izbora i pokušaja monarhije da oktroisanim kraljevskim ustavom zakamufliira monarhodiktaturu, obnovljena organizacija KPJ u Tuzli rasturala je letke čiji je sadržaj razgoličavao diktaturu i njemu "*ustavnu i demokratsku*" demagogiju. Oko 1200 letaka "*sa najvažnijim parolama Partije*" bilo je rastureno po Tuzli uz lično angažovanje Leonarda Bankera. "*Akcija je potpuno uspjela i imala je ogroman odjek.*"⁶⁾

Akcija sa lecima izvedena je 7. novembra 1931. godine i bila je uvod u bogatu aktivnost partijske organizacije kojom je rukovodio novoformirani tuzlanski Okružni komitet KPJ, u kojem je Leonardo Banker imao veoma važnu ulogu u toku 1931. i 1932. godine.

Rad Leonarda Bankera u Mjesnom i Okružnom komitetu bio je sve življi i plodonosniji. U njegovoj kući štampani su leci. Tu je bila i partijska tehnika. Kod njega se čuvao i ostali partijski ilegalni materijal pa se slobodno može reći da je Banker obavljao posao organizacionog sekretara Okružnog komiteta Partije, bez obzira što na tu dužnost zvanično nije bio imenovan. Kada se početkom 1932. godine rad još više razvio,

6) Iz izvještaja Organizacije KPJ u Tuzli upućenog CK KPJ u Beč 1932. godine. Arhiv Instituta Radničkog pokreta Beograd broj 1933/144 fond KI

Banker je do maksimuma angažovan. Bankerova supruga Ljubica odlazila je nekoliko puta po partijskim zadacima u Sarajevo i u druga mjesta. Kada je za potrebe Komiteta trebalo nabaviti pisaću mašinu, Ljubica je otišla u Sarajevo i prenijela tu mašinu u Tuzlu, rizikujući da bude otkrivena i zbog svoje partijske djelatnosti uhapšena i osuđena. Pomoću ove mašine štampani su mnogi partijski materijali. Sam Leonardo Banker obavljao je taj posao osposobivši se za kratko

vrijeme i za daktilografske poslove. Inače, za Bankera svi njegovi savremenici kažu da je bio svestrani veoma obrazovan radnik. Volio je mnogo da čita. Bio je muzikalan i omiljen u svojoj porodici i širem društvu.

Po prirodi vedar i prislan čovjek, on bi se iz osnova promijenio kada je u pitanju bila njegova borba sa policijom i režimom. Prkoseći policiji, preduzimao je smjele akcije, dovodio ih do konačnog i uspješnog završetka. A znao se vješto izvući iz škripca i neopažen od policije on je zasipao ulice grada Tuzle komunističkim lecima. Čak se usuđuje da tu, u samom gradu, na području istočnog logora ubaci čitavu gomilu letaka preko visoke ograde među vojnike, koji su ih, krijući od svojih oficira, radoznalo čitali. Nakon ovako vješte i smjele akcije Banker bi se brzo izgubio kroz šipražje Trnovca ili dolinom Solinskog potoka u pravcu svoje kuće.

Naročito mnogo letaka, čak četiri vrste, štampali su komunisti u Tuzli u toku aprila 1932. godine. Akcija bacanja letaka produžila se sve do kraja te godine, do velike provale. U svim tim akcijama učestvovao je Banker, kako u pripremanju sadržaja, tako i u rasturanju letaka. Ni jednom Banker nije primijećen i otkriven od policije. Bio je to sposoban, odvažan i vješt ilegalac.

Svi leci rasturani te godine imali su potpis Okružnog komiteta Komunističke partije, a štampani su povodom privredne krize u svijetu i u Jugoslaviji i trogodišnje diktature kralja Aleksandra. Letak poziva radnike seljake, vojnike i omladinu u borbu protiv diktature i protiv neposredne ratne opasnosti.⁷⁾ Povod je bio imperijalistički rat u Kini i priprema oružanog napada na Sovjetski savez, zatim velika poplava u ravničarskim predjelima, obilježavanje Prvoga maja itd.

7) Arhiv CK SKJ broj 19 847-stara signatura.

U lecima Okružnog komiteta KPJ ističu se parole o oružanom ustanku i svjetskoj proleterskoj revoluciji kao jedinom izlazu iz krize kapitalizma.⁸⁾

8) ABH —BUDB - Pov. DZ br. 2.222/1932 F3.

Taj kurs "o narastanju krize kapitalizma i o predrevolucionarnoj situaciji utvrdio je CK KPJ još početkom 1929. godine i sprovodeći pogrešne zaključke Šestog kongresa treće internacionale pozivao je na "oružanu revoluciju i rušenje

apsolutističkog režima".⁹⁾

9) Istorija SKJ — kratak pregled Beograd 1963. godine, str. 155/156.

KPJ je uskoro napustila parolu o oružanom ustanku kao akcionom zadatku, ali je zadržala stav "*da se revolucionarna situacija sve više zaoštrava i da se može pretvoriti u neposrednu revolucionarnu situaciju*".

Stav CK KPJ o oružanom ustanku, koji su njegovi predstavnici zastupali više od dvije godine, morao je imati dublji odraz kod partijskih organizacija na terenu. Posljedice takvog stava bile su prisutne i u Tuzli, što se vidi iz svih parola i partijskih dokumenata štampanih ovdje u toku 1932. godine. Karakteristično je to da je i onda kada je rukovodstvo Partije (u toku 1932. godine) već bilo napustilo parolu o oružanom ustanku, kurs na oružani ustanak u tuzlanskoj organizaciji i dalje je zastupan. To može da se objasni time da u Tuzlu nisu na vrijeme stizale direktive Centralnog komiteta, ali i time što su partijski materijali koji su stizali iz Beča u Tuzlu bili nedovoljno jasni, pa ih nisu ni mogli potpuno shvatiti tuzlanski komunisti.

Koliko je Banker kreirao politiku kursa na oružani ustanak u okviru partijskog rukovodstva, nije tačno utvrđeno, ali sama činjenica da je sa punom angažovanošću izvršavao zadatke rasturanja i štampanja letaka, govori da je kao i mnogi drugi komunisti robovao ovoj paroli o oružanom ustanku, ali je bio i spreman da se i lično žrtvuje i pođe u oružanu revoluciju da bi dao svoj doprinos njenoj pobjedi. Koliko je direktiva o oružanom ustanku bila nerealna i u očima članova Partije u zemlji nejasna, vidi se na primjeru tuzlanskih komunista, koji su nakon rasturanja letaka sa pozivom na oružani ustanak odlazili kućama i nastavljali sa redovnim poslovima.¹⁰⁾

10) Četrdeset godina-sjećanja učesnika Radničkog pokreta-BGD 1961. g. str. 97.

Polovinom aprila održana je Konferencija organizacija KPJ za BiH na Lahu u blizini Sarajeva. U ime tuzlanske partijske organizacije Konferenciji je prisustvovao Leonardo Banker, a iz Brčkog je upućen Ahmed Kobić, koji je inače bio član Okružnog komiteta u Tuzli. Banker je uzeo aktivnog učešća u radu ove Konferencije, koja je razmatrala konkretne probleme i teškoće, a i slabosti u radu

partijske organizacije.

Banker je imao o čemu izvijestiti Konferenciju, jer je rad tuzlanske organizacije tada bio živ, a *"tuzlanska organizacija bila je i najbolje organizovana i bila najaktivnija grupa u cijeloj BiH, imala je dosta iskusnih drugova koji su ali relativno i najviše veza sa radnicima."* ¹¹⁾

11) Pregled — časopis za društvena pitanja, broj: 10 — oktobar 1969. godine str. 309.

Tih dana kada se održavala Pokrajinska konferencija, izišao je u Tuzi treći broj lista "Fabrika i njiva", organa TOK KP. List je prvenstveno imao zadatak *"ilegalnog kolektivnog agitatora, propagandiste i organizatora na tuzlanskom okrugu"* i sadržavao je direktivni materijal CK KPJ, a zatim članke o lokalnim prilikama i potrebama konkretnog rada. List je odigrao značajnu ulogu u ovom periodu velikih progona i borbe za naroda prava. ¹²⁾

12) Četrdeset godina BGD 1961. Milan Gavrić Tuzlanska "Fabrika i njiva" II knjiga str. 288.

U organizaciji štampanja lista "Fabrika i njiva" Leonardo Banker je imao znatnu ulogu. Kao istaknuti član Okružnog komiteta, on je uticao na fizionomiju lista. Pripremao je materijale za štampanje, a i sam je pisao članke.

Banker je u Okružnom komitetu, pored ostalog, bio zadužen i za rad i uticaj komunista u sindikalnoj organizaciji. Kao takav, on je pratio rad ovih sindikata, u kojima su tada odlučujući ulogu imali socijaldemokrati sa Jozom Jurićem na čelu. Revolucionarni Nezavisni sindikati su zabranjeni još 1929. godine, a u URSS-ovim sindikatima Komunistička partija još nije mogla učvrstiti svoje pozicije. Politika Partije u odnosu na reformističke sindikate još nije bila jasno postavljena, iako je u januaru 1931. godine istaknuta potreba stvaranja *"jedinstvenog fronta odozdo"*, a sredinom 1931. godine usvojen je zaključak da se radi na stvaranju *"revolucionarnih sindikalnih grupa u preduzećima koji treba da organizuju tarifne akcije i razne legalne organizacije i da se u reformističkim sindikatima organizuje Crvena sindikalna opozicija"*. I takav stav prema reformističkim sindikatima još uvijek je odražavao uskost i sektaštvo tako da je stvaranje revolucionarnih sindikalnih grupa u preduzećima i "Crvene sindikalne opozicije" u reformističkim

sindikativima značilo zatvaranje malog broja komunista u duboko ilegalne grupe izolovane od mase radnika.¹³⁾

13) Pregled istorije SKJ, BGD 1963. god. str. 164-165.

Da je Leonardo Banker veoma ozbiljno shvatio svoje zaduženje za rad u URSS-ovim sindikatima, vidi se po tome što je učestvovao na nekim sindikalnim sastancima i prisustvovao određenim sindikalnim akcijama. Tako je zabilježeno njegovo prisustvo na Osnivačkoj konferenciji Podružnice građevinskih radnika u okviru URSS-ovih sindikata. O toj konferenciji u trećem broju lista "Fabrika i njiva" sam Leonardo Banker piše članak pod naslovom: "*Konferencija građevinskih radnika*".

Članak oštro kritikuje Jurića i druge socijaldemokrate koji "*rad i akcije sindikata svode u okvire buržoaskih zakona - zakona diktature*".

Pri kraju svoga članka Banker poziva građevinske radnike da ne idu za Jurićem i da ne stupaju u URSS-ove sindikate. "*Oni smrde na trulež i policijsku rabotu. Od njih ćete imati štete. Organizujte ilegalne odbore crvenih sindikata po preduzećima ili strukama*", poručuje Banker preko "*Fabrike i njive*" i završava svoj članak pozivom članovima Partije i revolucionarnih sindikata da razbijaju socijaldemokratske sindikalne organizacije i propagiraju među radnicima prelaz u crvene sindikate. Na kraju članka stoji parola: "*Živjeli revolucionarni crveni sindikati!*"¹⁴⁾

14) "Fabrika i njiva" broj 3, april 1932. godine. - Građa o djelatnosti KPJ u BiH od 1921. do 1941. god. Sarajevo 1971. godine, str. 137-138.

Šta je uticalo na Bankera, a time i na čitavu Redakciju lista, odnosno Okružni komitet KPJ, da u pogledu tumačenja partijske politike u sindikatima djelimično odstupa od trenutne politike koju je CK Partije zacrtao nekoliko mjeseci ranije u toku 1931. godine. Da li je to revolt i ogorčenje koje je kod njega izazvalo ponašanje Joze Jurića i drugih socijaldemokratskih lidera? Vjerovatnije je da Banker preko tek uspostavljenih veza još nije ni dobio materijale i direktive CK o stavu Partije prema sindikatima. Dobrim dijelom i ovoga puta mogla je uticati činjenica da dokumenti CK KPJ usvojeni prethodne godine nisu bili dovoljno jasni i shvatljivi, pa se kod Bankera i njegovih drugova još uvijek zadržalo ranije

shvatanje kada su komunisti Tuzle dobijali direktive za stvaranje revolucionarnih crvenih ilegalnih sindikata.

Kasnije je "*Proleter*" na svojim stranicama kritikovao taj dio teksta članka komunista X-Y (kako se Bancker bio potpisao). "*Proleter*" ističe da komunista X-Y i Redakcija "Fabrike i njive" ne razlikuje socijaldemokratsko vođstvo URSS-ovih sindikata, koji "*stvarno smrde na trulež*", i radnike članove tih sindikata, koje treba organizovati unutar ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza (URSS-a) radi borbe za njihova svakodnevna praktična pitanja, probleme i interese, a ne odvajati ih u posebne *Crvene ilegalne sindikate*.¹⁵⁾

15) "Proleter" Organ CK KPJ br. 24.

Iz ovog se može zaključiti da su ranije prihvaćeni pogrešni stavovi CK o odnosu KPJ prema sindikatima i docnija duga međusobna podvojenost i nepovezanost članstva i rukovodstva ostavljali duboke tragove u radu partijskih organizacija u zemlji, što potvrđuje i ovaj tuzlanski primjer.

Akcijom rasturanja letaka među majevičkim rudarima Bancker je pokazao da zna da se bori i "*za konkretne zahtjeve radničke klase*" koristeći se svim legalnim oblicima rada pa i spontanim akcijama, među koje spada i štrajk rudara na Majevidici 1932. godine¹⁶⁾.

16) Bancker je, zajedno sa još jednim članom OK, odštampao i među rudarima "Montanike" rasturio nekoliko desetina letaka. On je te noći (17. 10. 1932. god.) prešao pješke 40 km (do rudnika, koji je od Tuzle udaljen oko 20. km i nazad), ali je zadatak uspješno obavio, te mu policija nije mogla ući u trag. Leci koji su štampani u kući L. B. i rasturani u Rudniku "Montanika" na Majevidici 17. 10. 1932. imaju potpis "Crveni rev. sind. Tuzle".

Još na Pokrajinskoj konferenciji u Sarajevu, kojoj je prisustvovao i Bancker, komunisti Bosne i Hercegovine su raspravljali o problemima masovnog rada i likvidiranju sektaštva. Shvatanje komunista iz tog vremena, 1932. godine, najbolje ilustruje ocjena koju daje Vlajko Begović: "*Shvatili smo naše slabosti, ali nismo shvatili pogrešnost metoda i oblika rada Partijske organizacije. Nismo smjeli da u njih sumnjamo i kad nas je praksa na to upućivala, da ne bismo došli u sukob s politikom linije Partije.*"¹⁷⁾

17) *"Oslobođenje" br. 2233 - od 29-30. XI 1953. Vlajko Begović; "Oružani ustanak".*

I na Partijskoj konferenciji KPJ za Bosnu i Hercegovinu, koja je održana u Sarajevu 2. oktobra 1932. godine, ponovo je tuzlanske komuniste zastupao Leonard Banker.

Leonardo Banker dobio je tako važan partijski zadatak zato što je bio je kompromitovan od drugih članova Okružnog komiteta, ali je on i čovjek sa najviše iskustva i najviše partijskog staža od svih članova partijskog rukovodstva u Tuzli. Uz to, Banker je bio komunikativan i u kontaktima sa ljudima veoma korektan. Posjedovao je izuzetne crte pravog komunista i bio je oličenje komunističkog morala. Sve do provale u partijsku organizaciju Tuzle i do hapšenja Leonardo Banker užurbano radi na učvršćenju i proširenju partijskih organizacija. On bi htio da stigne na sve punktove gdje se vodi borba za svakodnevne interese radničke klase, u sve partijske organizacije.

Zbog toga se angažuje i na mnogim konkretnim zadacima. Obilazi partijske organizacije i tumači odluke i stavove Pokrajinske konferencije kojoj je prisustvovao.

Svu tu bogatu revolucionarnu aktivnost Leonarda Bankera prekinulo je iznenadno hapšenje u velikoj provali koja je uslijedila u drugoj polovini decembra 1932. godine. Uhapšeni su najprije sarajevski komunisti, a onda su otkrivene partijska organizacija u Mostaru, u Tuzli u Brčkom i u još nekim manjim mjestima Bosne i Hercegovine. Hapšenje je izvršeno i pored velike konspiracije i zatvorenosti, koja se tu i tamo graničila sa sektaštvom U Partijsku organizaciju Bosne i Hercegovine uspjeli su se uvući provokatori i policijski agenti. U rukovodstvo KPJ za Bosnu i Hercegovinu policija je ubacila jednog svog agenta. Taj provokator zvao se Rešad Kadić, a jedno vrijeme obavljao je i funkciju tehničkog sekretara Pokrajinskog komiteta. Tu mu se ukazala izvanredna prilika da upozna mnoge aktiviste i njihov konspirativni rad. Kadić se dobro zakamuflirao i gotovo nesmetano pripremao teren za policijski prepad.¹⁸⁾

18) *Komunist br. 131-BGD. 23. 10. 1959. g. Likovi revolucionara Mirko Vujačić.*

Provala u tuzlanskoj partijskoj organizaciji odvijala se na sljedeći način: Prvo je

na ugovorenu adresu za Mjesni komitet u Tuzli stiglo pismo iz Sarajeva "od Pokrajinskog komiteta KPJ", u kome se najavljuje dolazak dugo očekivanog predstavnika višeg partijskog rukovodstva instruktora koji će doprinijeti poboljšanju rada tuzlanske organizacije.

Ne sluteći da je pismo poslala sarajevska policija uz asistenciju Rešada Kadića, tuzlanski komunisti su održali sastanak Mjesnog komiteta da bi se dogovorili o tome kako će prihvatiti "druga iz Pokrajinskog". U pismu je stajalo da će taj drug stići u Tuzlu 21. decembra 1932. godine i da će se naći "u kafani na Solnom trgu", gdje očekuje vezu. Iako komunisti nisu zalazili u kafane, određeno je da na lice mjesta ode član Okružnog komiteta Ivan Marković, nađe predstavnika PK i dovede ga na daljnju vezu. Ubrzo se Marković našao za stolom u kafani Miloša Todorovića na Solnom trgu. "Drug iz PK" prišao mu je sa ugovorenim znakom i sjeo za isti sto. Nakon uobičajenog pozdrava i razmjene znakova raspoznavanja, on je izvadio pištolj i saopštio Ivanu Markoviću da je uhapšen. Tek tada je Ivanu bilo jasno da je upao u policijsku klopku i da pred njim nije drug iz Pokrajinskog komiteta nego policajac iz sarajevske političke policije. U blizini te zgrade uhapšeni su i drugi članovi MK koji su došli da prihvate vezu, a ostali koji su bili kod svojih kuća uhapšeni su kasnije.

Istoga dana žandari su opkolili i Bankerovu kuću. Banker je uhapšen. U posebnom pregratku zida na tavanu Bankerove štale policajci su pronašli jednu pisaću mašinu, dva pištolja, nekoliko primjeraka "Fabrike i njive" i "Proletera" i dosta drugog partijskog materijala i komunističke literature.

Svom svojom grubošću policija se ustremila na Leonarda Bankera. Posebno se radovala tome što je pronađen "Corpus delicti". Sav taj materijal bio je policiji dokaz da je Banker "opasni komunista". Razbjesnili su se predstavnici policije što nisu uspjeli nikad ranije da otkriju i uhvate komunistu "ovakvog kalibra".

Banker je već u početku grubih saslušavanja priznao ono što je smatrao da mora priznati, ono za što ga i pronađeni materijali terete. To policiji nije bilo dovoljno, pa su ga odmah sproveli u policijski zatvor, u mučilište koje je u mnogome skratilo njegov život. Prema uhapšenim komunistima policija je primijenila specijalne metode inkvizitorskog mučenja. Bankera su isprebijali policijskim palicama, oborili su ga na zemlju i dugo gazili. Kada je Banker pao u nesvijest, policajci su na njega sipali vodu da bi ga osvijestili i da bi ga ponovo mogli tući i

saslušavati.

Tražeci "potpuno priznanje čitave antidržavne djelatnosti", tuzlanska se policija, uz instruktazu policajaca iz specijalne sarajevske političke policije, tom prilikom "proslavila" i jednim svojim "izumom" za mučenje komunista. Leonardu Bankeru naredili su da sjedne. Vezali su mu ruke i naredili da ih prebaci preko koljena. Između ruku i koljena proturili su veliku gvozdenu šipku i onda su je zajedno sa hapšenikom podigli i postavili na dva usporedna ormara. Tako je Banker ostao da visi sa glavom nadolje. Ovaj policijski izum zvan "ringišpil" omogućavao je sadistima da mogu udarati Bankera po svakom dijelu tijela. Nakon nekoliko dana mučenja Bankerovo tijelo je potpuno izubijano i deformisano. Koža je bila potpuno crna i puna ožiljaka. Bankerovu sudbinu doživjeli su i ostali uhapšeni komunisti. I njih su mučili na sličan način, ali Bankera su udarali sa posebnim zadovoljstvom. Bubrege su mu ozlijedili. Od tih rana u tuzlanskom zatvoru Banker se nije nikad oporavio. Neki ožiljci su zarasli, a crna boja njegove kože nakon izvjesnog vremena postala je žuta, tako da je djelovao kao da boluje od teške žutice. Nakon 11 dana mučenja, početkom januara 1933. godine tuzlanska policija *"ustupila je sarajevskoj policiji uhapšene tuzlanske komuniste koji su odvedeni u Sarajevo, navodno na suočenje sa sarajevskim i mostarskim komunistima"*.¹⁹⁾

19) Milan Gavrić "Crveni univerzitet" — Narodna armija BGD. 1974. g. str. 15.

Još dok je boravio u tuzlanskom policijskom zatvoru, Bankera su odveli kući da bi na licu mjesta uz njegovo prisustvo izvršili novu temeljitiju pretragu. Djeca su vrisnula iz straha kada su ugledala tako izubijanog oca, ali ih je policija brzo ućutkala i sklonila.²⁰⁾

20) Uskoro poslije Bankerovog hapšenja uhapšena je i njegova supruga Ljubica, tako da su djeca ostala uz porodicu njegovog brata Šime.

Banker je doveden do ruba života, ali i tako izmučen i izubijan znao je da prkosi diktaturi i policijskim ubicama. Kasnije pred istražnim sudijom on veoma hladnokrvno, mirno izjavljuje: *"Meni je poznato da Komunistička partija ide na ukidanje privatne svojine i eksploatacije čovjeka nad čovjekom putem Revolucije i preobražaja društva. Po mome shvatanju Revolucija ne znači samo krv, već i preobražaj."*²¹⁾

21) Komunist broj 132 od 5.11.1959. godine "Istaknuti revolucionari".

Policija je na ovaj Bankerov mirni prkos odgovorila novim udarcima.

"Od svih nas Banker je bio najviše tučen" kažu njegovi saborci. Poslije prvih mučenja žalio se na bol u bubrežima".

Okomili su se na Bankera zato što je komunista. Tukli su ga zato što je porijeklom Italijan, ali su posebno i sa zadovoljstvom naglašavali da ga tuku i zbog toga što im je 13 godina uzmicao "ispred nosa".

Tek nakon tri mjeseca iz policijskog zatvora u Tuzli Banker je predat u nadležnost istražnom sudiji Suda za zaštitu države. Poslije policijskog istražnog postupka nastavljen je sudski istražni postupak, koji je vođen u zatvoru tuzlanskog Okružnog suda. Sudski istražitelj nije batinao, ali se često dešavalo da "radi *dopune policijskog dosijea*" policija preuzme na određeno vrijeme Bankera, poslije čega bi se potpuno isprebijan ponovo vraćao u sudski zatvor. Tek u septembru 1933. godine, nakon devet mjeseci boravka u tuzlanskim i sarajevskim zatvorima, Banker je sa grupom komunista prebačen u Beograd.

Početak oktobra sproveden je iz zatvora na Adi Ciganliji na sudski proces, koji je pred Sudom za zaštitu države u Beogradu organizovan za tuzlanske komuniste. Suđenje je počelo 6. oktobra 1933. godine.

Optužnica je teretila Bankera zbog "krivičnih djela" koja su potpadala pod zloglasni Zakon o zaštiti države. Bankerov rad okarakterisan je kao antidržavna komunistička djelatnost, a to je po tom Zakonu "bio zločin".

Optužnica Bankera tereti:

"a - da je neizvjesno kada je u Tuzli postao i do svog hapšenja u mjesecu decembru 1932. godine bio član Udruženja (pod Udruženjem tužilac podrazumijeva organizaciju KPJ-LB) koja je imala za svrhu propagandu komunizma, terorizma i ilegalnog prigrablivanja vlasti, zatim da je potpomagao ovo Udruženje time što je kao delegat prisustvovao Pokrajinskoj konferenciji KPJ za BiH u Sarajevu održanoj 21. 8. 1932. godine u kući Nikole Fule ...i na istoj podnio izvještaj o broju članova, o radu i imovnom stanju tuzlanskog udruženja,

a sem ovoga da je bio blagajnik Organizacije "Crvene pomoći" i za istu kupio novčane priloge i time pomagao i ovo komunističko Udruženje koje ima za svrhu potpomaganja porodica osuđenih zemlje odbjeglih komunista, b - da je noću između 16. i 17. 10. 1932. godine na području ugljenokopa na Majevidi oko radničkih koliba razbacao više komada letaka navedenih pod 1c) t. 3, znajući da se sadržinom letaka vrši komunistička propaganda, c - da je u svom stanu prikrivao pisaću mašinu i drugi potreban materijal, znajući da je sve ovo namijenjeno za izradu komunističkih letaka."

Na marginama optužnice sudija Bubanj stavljao je svoje zabilješke u toku suđenja. U tim zabilješkama stoje, pored tvrdnje da je Banker bio član Udruženja, rukom napisane riječi "*ne priznaje*". Kod teksta koji govori o tome da je bio blagajnik "Crvene pomoći" stoji opaska sljedećeg sadržaja: "*ne priznaje dok veli da je dobio od Gavrića 150 dolara da mu promijeni, te je Marković digao taj novac*".

Kod tvrdnje da je bacao letke stoji opaska "*ne priznaje*", a kod dijela optužbe pod c) (o prikrivanju materijala) dopisano je rukom "*priznaje da je po Gavriću poslanu mašinu po njegovoj ženi držao par dana kod sebe*" i pri kraju teksta optužnice piše: "*kod suda priznao je da je bio član Komunističke partije*".²²⁾

22) Arhiv CK SKJ — BGD - Fond suda za zaštitu države dok. 01-10/33.

U obrazloženju optužnice dalje se navodi da je tu činjenicu pred policijom i sam Banker priznao, ali da ju je poslije pred istražnim sudijom porekao tvrdeći da je pred policijom to priznao jer su mu na policiji govorili gdje je bio i šta je radio, a on da je sve to potvrđivao. Zato je Banker priznao pred policijom sve ono što su mu oni diktirali. Uostalom, i većina komunista uhapšenih i osuđenih zajedno sa njim činili su to isto. Pred Sudom za zaštitu države u Beogradu oktobra 1933. godine Ivan Marković obratio se direktno predsjedniku Suda Bubnju i rekao mu: "*Kad bi i Vi bili podvrgnuti mučenjima kojima su bili podvrgnuti komunisti priznali biste policiji ne samo da ste komunista, nego da ste Vi lično Staljin*".²³⁾

23) M. Gavrić navedeno djelo str. 20.

Na kraju suđenja izrečena je slijedeća presuda:

"Po čl. 2. od tačke 1. Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poredka u Državi a obzirom na čl. 70 k.z., odnosno obzirom na čl. 61. i 62. k.z.

OSUĐUJE SE

Banker Leonard na kaznu robije od 5 (pet) godina, u koje mu se po čl. 77. k. z. uračunava istražni pritvor i istražni zatvor od 22. XII 1932. godine do danas, dalje po čl. 46, od: II k. z. na gubitak časnih prava za vrijeme od 5 (pet) godina i po čl. 57. od IV k. z. **na protjerivanje iz Kraljevine Jugoslavije za svagda, po izdržanoj kazni.**"²⁴⁾

24) Arhiv CK SKJ-ud za zaštitu Države, dok br. 10/33, Presuda, str. 14.

Banker je bio jedini osuđenik koji je pored vremenske kazne bio osuđen na izgnanstvo iz države. Tako je Sud van svake humanosti i logike "za djela" Bankerova osudio i njegovu maloljetnu djecu. Od Suda za zaštitu države nije se ništa drugo ni moglo očekivati.

Suđenje tuzlanskim komunistima obavljeno je u zgradi Prvog beogradskog suda, gdje je Banker doveden iz zatvora na Adi Ciganliji u policijskim kolima. U istoj "marici" tuzlanski komunisti su poslije suđenja odvezeni u zloglasnu Glavnjaču, gdje su se, na njihovu sreću, kratko zadržali. Iz Glavnjače su drugi dan sprovedeni na željezničku stanicu i uvedeni u voz za Sremsku Mitrovicu. Preko svojih advokata saznali su za vremenske kazne na koje su osuđeni i pod tim bremenom duge robije krenuli su na izdržavanje kazne.²⁵⁾ Lancima vezane komuniste sproveli su na željezničku stanicu i uveli u voz za Sremsku Mitrovicu.

25) Veći broj komunista branio je advokat Bora Prodanović, a Bankera je zastupao advokat Dušan Peleš.

Žandarmi koji su doveli grupu tuzlanskih komunista izvršili su primopredaju dopremljenih osuđenika sa komandrom zatvorske stražare. Komandir je ćutke primio zatvorenike uz potpis (kao da se radi o nekoj robi), a žandarmi su se vratili na izvršenje novog sličnog zadatka.

Banker je upisan u Matičnu knjigu. Dobio je konačno i svoj kažnjenički broj, koji je morao odmah dobro upamtiti. I zapamtio je Banker broj 2594-b. Sa tim brojem

na grudima kao robijaš je i umro.

Nakon završene procedure uzimanja generalija i upisa u Matičnu knjigu Banker je u koloni robijaša krenuo u kupatilo. Bilo je to kupanje pod nekoliko tuševa hladne vode, a onda je morao navući robijaško odijelo. Kreator "robijaške mode" kao da je dugo razmišljao kako će iskreirati takvo odijelo u kojem će se "maneken" - robijaš što lošije osjećati. Odijelo je bilo sašiveno od grubog sukna. Čakšire i sukneni koporan bili su iznosani i flekavi. Ko zna koliko je robijaša nosilo ovu uniformu prije Bankera. Na glavu je stavio suknenu kapu koja je više ličila na neki duboki fišek, kako to reče jedan od robijaša.

Umjesto čarapa Banker je dobio neke obojke, zapravo dvije krpe kojima je prije obuvanja opanaka trebalo umotati stopala. Pored odjeće pred robijaše su bačene po dvije suknene krpe, za koje je rečeno da ih nose sa sobom iako nisu znali zašto će im služiti. Civilna odijela spakovana su u posebne kese i pohranjena u magacin robijašnice.

Režim u kaznionici i kućni red predstavljao je čitavu seriju ubitačnih šokova od prvog trenutka kada se za kažnjenikom zatvore tamnička vrata. Robijaš je morao "utuviti" u glavu da stupanjem u kaznionicu više nije bio čovjek, već broj taj i taj, kome su svi zatvorski panduri i službenici gospodari.²⁶⁾

26) "Robija" knjiga II, strana 22.

Napokon je i Bankar dobio "svoj smještaj" u jednoj od ćelija "staklene" zgrade gdje su u dugom nizu sa obje strane bile poredane samice, njih oko 120. Veći broj samica bio je već "zauzet", jer su u njima bili robijaši koji su zbog kazne povučeni iz skupnih soba, a i oni komunisti iz Sarajeva i Mostara koji su prije Tuzlaka stigli u Mitrovicu. Ipak je ostalo mjesta i za tuzlanske komuniste. Banker je dobio samicu koja se nalazila preko puta samica u kojima su ležali drugi tuzlanski komunisti. Ćelija je bila vrlo mračna i imala je svega nekoliko kvadratnih metara površine, ali previsoka, valjda zato da bi se prozor sa rešetkama mogao postaviti na što veću visinu, jer je robijaš morao biti odvojen od ostalog svijeta, pa mu nije bilo dozvoljeno ni da kroz prozor gleda život van robijašnice.

Ćelija nije imala nikakav pod. Bio je tu neki crvenkasti beton od bitumena, a odmah je upadalo u oči koliko je bio izglačan da se zatvorenik u njemu mogao

ogledati. Tek tada je palo na pamet Bankeru za što će mu služiti ove dvije krpe dobijene prilikom "uniformisanja".

U određeno vrijeme na znak stražara robijaš je morao kleknuti i dugo glačati objema rukama beton, dok ne postane potpuno sjajan. U protivnom robijašu je bio uskraćivan obrok za taj dan. Tek sutradan ujutru Banker je primio prvi obrok. U nekoj limenoj zdjeli primio je svoje sljedovanje; neku tečnost koja je podsjećala na rijetko zasutu crnu kafu i jedan crni hljeb. Naglašeno mu je da je to sljedovanje hljeba za čitav dan. Prozorčić na vratima ćelije ponovo se zatvorio. Na jutarnjoj šetnji u krug Banker se vidio sa svojim drugovima nakon prve provedene robijaške noći.²⁷⁾

27) "Robija" knjiga II, str.

Posebna obaveza robijaša u samicama bilo je i čijanje perja. Nije taj posao za robijašku ekonomiju mogao imati neki posebni ekonomski značaj, ali je Uprava kaznionice htjela tom prinudom da psihički utiče na kažnjenika i njegovo "umirenje"²⁸⁾

28) O tome piše i Rodoljub Čolaković u svojim sjećanjima na dane robijanja (R. Bosanac - "Kuća oplakana") R. Čolaković "Kazivanje o jednom pokolenju".

Najčešće su izricane sljedeće kazne, koje su bile ozakonjene i kućnim redom: samotni zatvor, tamni zatvor, okovi, kratko vezivanje.²⁹⁾

29) R. Čolaković " Kuća oplakana", S. Kržavac, Lj. Ristović, "Robija" knjiga II, str. 10, 11 BGD. 1968. g

Nije evidentirano koliko je Banker svih vrsta ovih kazni iskusio i koliko je puta kažnjavan, ali se zna da su na Bankeru često primjenjivane ove kazne. One su i doprinijele ubrzanju kraja njegovog života i potpuno su dokrajčile njegovo zdravlje. Najčešće je upravnik kažnjavao političke osuđenike zbog "nepristojnog" ponašanja i "bunta", a zna se da Banker nije trpio nepravdu i izražavao je bunt zbog tih nepravdi. To se vidi i po tome što je Banker nakon tri mjeseca obaveznog boravka u ćeliji zadržan još nekoliko mjeseci i što je tek 12. juna 1934. godine "*premješten iz samice u skupni zatvor*".³⁰⁾

30) Muzej istočne Bosne - Istorijska zbirka, inv. broj 75, notes Leonarda Bankera.

Za vrijeme dok je boravio u samici, Banker nije imao pravo da prima pisma i pakete od svoje rodbine i prijatelja niti sam da piše njima. Tako je više od tri mjeseca bio u neizvjesnosti i bez ikakve veze sa porodicom. On je, međutim, zabilježio u svom notesu da je početkom februara 1934. godine (2. II) "*poslao prvo pismo*" kući, a deset dana kasnije "*primio je prvi opširniji list*" od kuće da bi sutradan, 13. februara 1934. godine "*dobio i paket*", a krajem toga mjeseca 23. februara "*primio i*" izvjesnicu za novac 100 dinara.

Ovi podaci govore da je Banker nakon izdržanog tromjesečnog boravka u samici bio oslobođen samotnog zatvora, jer inače ne bi mogao primati pisma i pakete, ali je sigurno da je uskoro poslije toga ponovo vraćen po kazni iz skupnog zatvora u samotni, jer je u notesu koji je vodio 12.VI 1934. godine pribilježio: "*Premješten sam iz samice u skupnu.*"

Ovako dug Bankerov boravak u samici govori o tome da je on prkosio teroru i diktaturi zatvorskih vlasti, ali da i oni nisu njemu ostajali dužni nego su njegov prkos drastično kažnjavali. Banker nije mogao primati posjete do prelaska iz samice u skupni zatvor. Tek krajem avgusta on je registrovao prvu posjetu i u svoj notes zabilježio: "*26. VIII (1934. godine op. L. B.) bila je Ljubica u posjeti*". Do kraja 1934. godine Banker je pribilježio samo još jednu posjetu (*Nina*) i još nekoliko primljenih pisama i paketa.

Učestvovao je i u svim štrajkovima glađu. Čim je stigao u Mitrovicu, uključio se u štrajk glađu komunista političkih osuđenika, koji su ovu akciju planirali još prije dolaska tuzlanskih i sarajevskih komunista. Taj štrajk počeo je 19. oktobra 1933. godine, a završio je 3. novembra iste godine. Štrajk je izbio zbog nepodnošljivog režima izdržavanja kazne, a i zbog nečovječnog odnosa i torture Uprave zatvora i osoblja kaznionice prema robijašima. Ognjen Prica u ime svih zatvorenika izložio je njihove zahtjeve Upravi kaznionice.

U oktobarskom štrajku učestvovalo je 117 političkih osuđenika, od kojih su gotovo svi (njih 112) bili komunisti.

Leonard Banker sa svojih devet drugova iz Tuzle priključio se odmah štrajku,

iako je njegovo zdravlje bilo narušeno. Uprava zatvora je izražavala čuđenje kako je Banker saznao za štrajk kad su već bili izdvojeni u zasebne ćelije. Međutim, u robijašnici su postojale dogovorene veze. Izgrađen je čitav sistem tih veza i način međusobnog sporazumijevanja zatvorenika.³¹⁾

31) Milan Gavrić navedeno djelo, strana 29.

Jednom prilikom, kada su neki osuđenici u kružnoj koloni šetača skinuli kape radi osvježanja, došlo je do oštrog sukoba sa staražarom. Na njegovu zapovijest da svi ponovo stave kape na glavu čula se komanda jednog od komunista u koloni: "*Svi kape dole.*" Banker se okrenuo da vidi ko je dao tu komandu i nije se začudio kada je ustanovio da je to bio njegov drug iz Tuzle Milan Gavrić. Banker i svi njegovi drugovi uprkos stražarevim prijetnjama skinuli su kape, jer je time trebalo dati do znanja da će oni biti i ostati solidarni u svim svojim akcijama.

Jedino je zadržao kapu na glavi zatvorenik Rešad Kadić, koji se među komunistima robijašima našao kao tobože osuđeni komunista, a u stvari je bio tu da bi i dalje mogao špijunirati i potkazivati komuniste. Ovakav postupak izdajnika naišao je na osudu svih prisutnih, a Leonardo Banker koji je posebno gnjevan na ovog izdajnika još iz perioda istrage i suđenja sada je uzviknuo: "*Njega treba zadaviti.*"³²⁾

32) Milan Gavrić N. d. strana 44.

Krajem novembra 1933. godine, dakle mjesec dana od Bankerovog dolaska u Sremsku Mitrovicu, stigla je veća grupa komunista iz Lepoglave, među kojima je bio i Moša Pijade. Tako se veliki broj komunista našao na istom mjestu.³³⁾

33) Prema tvrđenju Milana Gavrića N. D. str. 52 u Sremskoj Mitrovici, tada je bilo oko 300 komunista.

Zatvorska uprava pokušala je da izoluje one komuniste koji su učestvovali u štrajku od ostalih, novopridošlih komunista.³⁴⁾

34) Moša Pijade - izabrani spisi TOM prvi, knjiga II, str. 921.

Uskoro je zabilježena još jedna akcija mitrovačkih robijaša u kojoj je i Banker učestvovao. Početkom marta 1934. godine u Mladičkoj zgradi izbile su demonstracije političkih osuđenika, koje su bile planirane za april. Trebalo je nastaviti borbu za poboljšanje života na robiji. Tražili su tročasovnu dnevnu šetnju, "više hljeba i više vazduha" Nisu tražili mnogo, ali im je uskraćeno i ono što su do tada imali. Uprava kaznionice zatvorila je i dotok vode u Mladičku zgradu, gdje su se nalazili komunisti.³⁵⁾ Banker, koliko, mu je zdravlje dozvoljavalo, učestvovao u toj akciji. Uprava zatvora uz saglasnost Ministarstva pravde organizuje čak sudski proces komunistima za koje je smatrala da su pokretači demonstracija. Optužen je Moša Pijade, kao organizator svih akcija, ali je on iskoristio mogućnost da na sudskoj raspravi iznese teške optužbe protiv režima izdržavanja kazne i protiv režima diktature uopšte. Na suđenje je pozvan i Banker. Banker je prethodno dugo saslušan. O tom događaju Banker u svojoj bilješci navodi da je 31.3.1934. godine bio na Sudu."³⁶⁾

35) Moša Pijade N. D. strana 923.

36) Istorijska zbirka Muzeja istočne Bosne inv. br.75/

Nakon suđenja Moša Pijade i još 66 komunista ponovo su 27. juna 1934. godine iz Sremske Mitrovice upućeni u Maribor, gdje su ostali do avgusta slijedeće 1935. godine i tek onda vraćeni u Sremsku Mitrovicu. Iako se Leonardo Banker nalazio na spisku onih koje je Uprava kaznionice predložila da po kazni budu premješteni iz Sremske Mitrovice u drugu kaznionicu, on se nije našao u grupi od 66 komunista koji su premješteni u Maribor.³⁷⁾

37) Spisak komunista i dopis Uprave kaznionice Pov. br. 64 od 9. 3. 1934. godine.

Kako je dalje tekao robijaški život Leonarda Bankera uglavnom je poznato. Njegov život u robijašnici bio je istovjetan životu ostalih robijaša. Nešto teže Leonardo je podnosio režim i kazne koje je dobijao od Uprave kaznionice, ali on je sve to stoički podnosio i nastavljao sa prkosom. Bio je uvijek uspravan i ponosit. Na pokušaje stražara da ga vrijeđaju i ponižavaju uvijek je odgovarao oštro, ali i razumno, tražeći od njih da ga poštuju kao čovjeka. Vodio je neprestanu borbu za poboljšanje položaja i human postupak prema robijašima. Pisma koja je pisao porodici i rodbini govore o tome. Ona ne govore samo o njegovom životu na robiji. Sadržaji tih pisama održavaju njegova komunistička

shvatanja i njegov uvijek visok komunistički moral i ispravne stavove. Navedimo nekoliko primjera o tome.

"Kada je Vesna bila u San Martinu ja sam joj postavio pitanje (da vidi - op. L.B.) kako Nardi i rodbina gledaju na mene kao komunistu. Ona se tada povoljno izrazila da se ja kao takav (kao komunista - op. L.B.) rodbini dopadam. Sada čujem sasvim obrnuto:

... Meni je na kraju sasvim svejedno kako će neki nesavjestan čovjek ocijeniti, nego mi je nejasno kako je i kada u njihovom mozgu nastao taj preokret."³⁸⁾

38) Gotovo sva pisma Leonarda Bankera sa robije su sačuvana. Kopije se nalaze u zbirci dok. Stručne službe Odbora za ediciju Tuzla, a originali kod porodice.

Leonardo Banker se radovao tome što veliki dio njegove rodbine podržava njegove stavove i poklanja pažnju njegovoj porodici, ali je duboko žalio i zamislio se nad tim šta je to uticalo na pojedince kao što su pomenuti Nardi i Adela da se nepovoljno izražavaju o njegovoj političkoj pripadnosti. Podrška porodice i šire rodbine značila je za Bankera podstrek u borbi i podršku u tome da izdrži sve teškoće i očuva optimizam i vjeru u konačnu pobjedu i pravdu. Njegova veza iz zatvora nije stoga bila ograničena samo na porodicu, premda tim vezama posvećuje najveću pažnju.

Kada se u pismima obraća djeci, Banker im govori o svakodnevnim stvarima i problemima. Iz njegovih pisama izbija optimizam. Uvijek nastoji da njegovi savjeti ne liče na popovanje i dijeljenje lekcija, makar se obraćao i najmanjem djetetu. U jednom pismu on se obraća svojoj kćerci Vesni i kaže:

"Ti čini mi se naglasio sam u ranijim listovima da u meni nemaš nekog konzervativnog roditelja koji hoće pred svojom djecom, kao pred fizički slabijim bićima od sebe da isprsi neki svoj patrijaharni autoritet, već da Ti pa i ostala djeca i ukućani imate u meni jednoga svoga prijatelja i druga..."

Leonard Banker se posebno brinuo o tome da li će njegova djeca biti pravilno orijentisana u životu. A znao je dobro da na tu orijentaciju mnogo utiče čitanje određene i korisne literature. Stoga u jednom od tih pisama piše djeci:

"Drago mi je da Ti Vesna imaš šta čitati. Samo bih još poželio da ne budeš suviše sebična, nego kada nailaziš na štogod interesantnog da time zainteresuješ i Brunu i ostalu djecu. Preko Toše (Vujasinovića - op. L.B.) sam zamolio njegovu drugaricu da Ti i ona posudi po koju knjigu pošto oni imaju toga dosta."³⁹⁾

39) Vujasinović se jedno vrijeme nalazio zajedno sa Leonardom Bankerom na robiji, a Tošina drugarica bila je učiteljica u okolini Tuzle - u G. Tuzli.

Usmjeravanje djece da čitaju knjige sa progresivnim sadržajem imalo je ogroman uticaj na orijentaciju Bankerove djece i na formiranju njihove docnije političke svijesti i njihovih opredjeljenja.

O tome svjedoči i jedan dokumenat sačuvan u pomenutoj zbirci. To je dnevnik o pročitanoj literaturi koji je vodila Leonardova kćerka Vesna Banker u toku nekoliko godina, u vremenu dok se Leonardo nalazio u zatvoru, pa i poslije njegove smrti. Iz tog dnevnika se vidi da je Vesna Banker u toku jedne godine (npr. 1936) pročitala i po nekoliko desetina knjiga.⁴⁰⁾

40) Dnevnik vođen pod naslovom " Moja lektira" za 1936. godinu, dok. U zbirci dokumenata Odbora za ediciju original u porod. zbirci.

Kada je Leonarda obavijestila kćerka Vesna da pohađa tečaj za izučavanje esperanto jezika, Banker je to pohvalio i uputio kćerki savjet da gleda ko vodi taj tečaj, jer je znao da i u esperantu postoje dvije struje, pa je savjetovao na zgodan način svojoj kćerci da se uključi u onaj esperantski kurs na koji imaju uticaj komunisti.

Leonardo želi da preko kćerke izvrši određen komunistički uticaj na grupu koja je uključena u kurs esperanta u Tuzli, pa u pismu savjetuje kćerku:

"Kada već pišete teme za Vaše sastave da Ti dam jednu ideju za jednu temu, a to je da iz pisama i iz posjeta što si mogla o nama robijašima čuti napišeš nešto o našem životu i upoznaš tu gospodu iz esperanto tečaja."

U jednom pismu stoji i napomena o cenzuri:

"Moj cenzor je kod prošlog mog lista zapravo bio neobično strog ali me tješi što

je bar nešto od toga, lista propustio. Međutim, ima cenzora koji baš ništa ne propuštaju. Zaista živimo u eri cenzora. Je li tako?"

Bolju kritiku režima diktature Banker u takvim uslovima cenzure nije mogao izreći nego što je to učinio u ovom pismu.⁴¹⁾

41) Pismo od 16.3. (vjerovatno iz 1935. god. (L.B.)

U jednom pismu Banker dalje govori o drugim poznanicima i rođacima u Tuzli, naglo završava pismo, čiji je tekst na tom mjestu dugom linijom podvukao, da bi kasnije nastavio:

"Ovdje mi je prekinula pisanje posjeta Dužoline i Vesne. Naš susret je bio vrlo ganutljiv. Dobio sam utisak da sanjam jedan bolan san. Još sada (poslije pet sati od posjete) ne mogu da se saberem i da normalno mislim. Pokušavam u svemu tome da dodam jedan prirodan tok, ali ne uspijeva. Proći će nekoliko dana da neću moći povratiti mir... "

Pismo izražava duboku emocionalnu privrženost Leonarda Bankera prema njegovoj djeci i izražava tešku brigu što je istrgnut iz svoje porodice.

I druga Bankerova pisma puna su nježnosti i topline prema djeci. Bio je svjestan toga da i njegova djeca pate što ga je robija odvojila od njih, pa im se gotovo u svakom pismu direktno i poimenično obraća:

"Ako se budem jednom vratio među Vas, onda ću Vam dovršiti priču za koju si me pitao; o kozama i ćupriji, a osim toga sada znam i jednu drugu još ljepšu, ali je ona živa istina."

Na žalost, Banker se više nikada nije vratio svojoj djeci. Nije dovršio priču koju je bio započeo. Nije ni uspio ispričati ni novu priču koja je "živa istina" - možda istina o životu robijaša u neravnopravnoj borbi koju su vodili sa buržoaskim režimom.

U drugom pismu Banker se ponovo obraća svojoj djeci:

"Mama mi piše da radite na tome da uštedite mnogo novaca pa da mi dođete u posjetu."

Znao je Banker da je to naporan, težak i skup put za njegovu djecu, a možda bi bio i uzaludan, jer Uprava kaznionice, kad god to zaželi, zabranjuje posjete. Djeca bi se samo zamarala i razočarala. Stoga im njihov tata u pismu savjetuje:

"Kako je danas velika kriza za novac, a znam da su i Vaši dohoci mali, te da ne biste bez velike muke to lako mogli učiniti, mišljenja sam da tu ideju ostavite, a da mjesto toga - što će biti u mnogo jeftinije, pošto ste već skupili izvjesnu svotu - da se Vi djeco slikate, pa da mi pošaljete sliku koju ću stalno imati kraj sebe."

Banker je imao sa sobom fotografiju svoje djece koju je držao kod prilikom hapšenja, ali je želio da ih vidi kako izgledaju nakon višegodišnjeg odvojenog života.

Zatvorske vlasti su jedno vrijeme osporavale pravo Bankeru da primi fotografiju svoje djece ističući da on ima pravo samo na prijem tekstualnih pisama. Morao je Banker da vodi borbu sa Upravom kaznionice da bi vidio svoje dječake i kćerku bar na fotografiji. Otuda je i fotografija koju je dobio dvije godine nakon svog odlaska iz Tuzle, u stvari, iznuđena fotografija. Morao je da najavi štrajk glađu da bi je dobio.

Jedno pismo nije datirano, ali se vidi da je pisano negdje u aprilu ili početkom maja 1936. godine, nekoliko dana pred smrt. To pismo glasi:

"Dragi ukućani. Ja sam 27.3. prenešen ovdje u Gradsku bolnicu, a 28-og sam operisan. Kada sam od narkoze došao sebi, prva moja misao odletila je k Vama. Kroz mnoge bezsane noći stalno sam s Vama. Nemojte od mene zahtjevati da Vam često pišem, jer to za mene predstavlja napor... Više ne mogu pisati, jer sam umoran.

Ostajte zdravo, mnogo Vas voli NARDI".

Leonardo Banker uključio se u više oblika ideološko-političkog rada i idejnog uzdizanja čim je napustio samicu i prešao u skupnu sobu.

Na kursovima predavanja su držali, pored ostalih, Moša Pijade, Otokar Keršovani, Ognjen Prica i Branko Bujić. Banker se spremao, kao i drugi komunisti *"da bude naoružan novim znanjem, da bude pokretu korisniji."*⁴²⁾

42) "Robija" Knjiga dva, strana 359 i 451.

U februaru 1936. godine izbija ponovo štrajk glađu političkih osuđenika u kaznenom zavodu u Sremskoj Mitrovici u kome učestvuje 240 osuđenika. Štrajk je vodio Moša Pijade, a u njemu je učestvovao posljednji put i Leonardo Banker. Drugovi su preporučivali Bankeru da se ovoga puta uzdrži od štrajka, ali on to nije htio učiniti. Htio je da bude solidaran sa svojim drugovima i da pred neprijateljem pokaže jedinstvo komunista, pa makar i na štetu svoga zdravlja. Štrajk glađu još je više srušio izlomljeno tijelo. Da je uslijedila brža intervencija ljekara, mogao je biti spašen, ali to se nije dogodilo, jer režim je znao ko je Leonardo Banker. Bio je Banker *"svijetla pojava u Radničkom pokretu predratne Tuzle. Sve do svoje smrti ostao je vjeran svojim velikim uzorima i učiteljima i nepokolebljiv u najtežim iskušenjima, i uprkos svoje krhke fizičke konstrukcije sve do svoga posljednjeg daha čvrst. Bio je izrazit primjer neizmjerne odanosti Komunističkoj partiji i njenoj ideji..."*⁴³⁾

43) "Članci i građa" za kulturnu istoriju istočne Bosne, Knjiga II - Tuzla 1958. godine, strana 145, Moni Finci "Pismo robijaša" iz Sremske Mitrovice.

Štrajk je doprinio ubrzanju Bankerove bolesti. U svojim zabilješkama on te simptome i navodi:

"oko 10/III počeo sam osjećati male glavobolje... 28—29/IV došao u Banovinsku bolnicu. 2/V došao u bolnicu u Beograd".

Uspio je još samo dvije zabilješke da napiše, i to da je 4. maja 1936. godine primio 3/4 litra krvi i 5. maja da je pregledan na rendgen. Njegov rukopis već se sasvim razlikovao od nekadašnjeg lijepog i čitljivog rukopisa kojim je pisao pisma svojoj djeci. Na listu hartije na kome je Nardi pisao svoje posljednje zabilješke, njegova supruga Ljubica poslije njegove smrti dodala je napomenu:

"11/V Nardi je umro u pet sati ujutro.

12/V sahranila sam N (ardija) u četiri sata poslije podne." Život revolucionara Leonarda Bankera tako se završio.

Kada je među njegove drugove u Sremskoj Mitrovici stigla potresna vijest o Bankerovoj smrti, robijaši su digli svoj glas protiv još jednog zločina. Protesti robijaša prenijeli su se iz Mitrovice i van robijašnice u druge gradove Jugoslavije.

U Beogradu i Zagrebu organizovane su demonstracije povodom smrti Leonarda Bankera. Njegovoj uspomeni dato je i mjesto u knjizi "Robija" (Zapisi hrvatskih narodnih boraca), koja je objavljena 1936. godine u Zagrebu.⁴⁴⁾

44) "Robija" Knjiga I, strana 498.

U ime svih robijaša Sremske Mitrovice napisano je pismo Ljubici, supruzi Leonarda Bankera. Pismo je upućeno ne samo Ljubici i Bankerovoj porodici nego i čitavoj jugoslovenskoj javnosti. Sadržaj pisma to i govori:

"Draga drugarice Ljubice, Mi smo odlučili da Ti pišemo sa ciljem da Tebi i ostalim ukućanima što je moguće jasnije ukažemo na to da se je drug Nardi borio za stvar radnog naroda i da je kao borac pao u toj borbi.

On je od 1933. godine prošao kroz mnoge borbe. U svakoj se je borbi dostojno držao, pa i u ovom zadnjem štrajku.

Tok njegove bolesti vjerovatno Ti je poznat. Mi ćemo samo da naglasimo da je štrajk znatno ubrzao razvoj njegove bolesti koja je posljedica zvjerskog mučenja na policiji. Drug Nardi je žrtva ovog zadnjeg štrajka.

Hoćemo da naglasimo i to da je poslije prve operacije, kad mu još temperatura nije bila spala, Upravnik Banovinske bolnice nastojao je da ga se otarasi. On nije nastojao da ga pošalje u Beograd iako je vidio da je bolest teška. Kada je on drugi put prenesen u bolnicu, mi smo htjeli da zovemo advokata i specijalistu (ne znajući da si Ti već u Beogradu).

Upravnik kaznionice Petrović je to odbio, (to je onaj isti upravnik koji je bio u Lepoglavi avgusta 1935. godine kad su onako krvnički isprebijani politički krivci, a jedan komunista ranjen). Dakle, Nardi je poslat u Beograd u zadnjem času.

Prije nego završimo, spomenućemo nekoliko riječi o tome kako je drug Nardi gledao na odgoj svoje djece. On je nastojao da stvori od njih dobre borce za stvar radnog naroda. Ta ga je misao do zadnjeg časa prožimala. Zato Ti drugarice Ljubice imaš u tome pravcu veliku zadaću. Ti trebaš da nastojiš da Vaša djeca posvete svoj život interesima radnog naroda. Mi smo uvjereni da

ćeš Ti njima hrabro ići putem kojim je išao drug Nardi.

Vi ste mogli dobiti kakvu - takvu sliku o robiji.

Mi smo ponosni na druga Nardija kao dosljednog borca za oslobođenje radnog naroda.

Svi Vas drugovi pozdravljaju."⁴⁵⁾

45) Arhiv CK SKJ-BGD-MV-br. - 3 380-

Pismo Ljubici Banker potpisalo je 136 političkih zatvorenika komunista, među kojima su: Moše Pijade, Oskar Davičo, Ognjen Prica, Đuro Pucar, Otokar Keršovani, Ivan Marković, Albin Lebeničnik i drugi komunisti. Sadržaj pisma bila je jasna i nedvosmislena osuda režima diktature.

Pismo robijaša iz Sremske Mitrovice datirano je 28. maja 1936. godine. Međutim, komunisti zatvorenici u Sremskoj Mitrovici odmah su reagovali čim su čuli za Bankerovu smrt. Dva dana nakon Bankerove smrti oni održavaju komemorativnu sjednicu posvećenu svome drugu. Na komemoraciji su govorili Otokar Keršovani, Ivan Marković a prema nekim sjećanjima, i Ognjen Prica.⁴⁶⁾

46) "Front slobode" 1953. godine, strana 7.

Handwritten list of names in Cyrillic script, organized in columns. The list appears to be a register or a list of individuals. In the top right corner, there is a stamp: "КАЗНЕНИ ЗНАК Пролог № 63 урлоу you Radu vica vojvo". On the right side, there are several vertical handwritten notes and signatures, including "Wanda", "Jana", and "Julius Baner".

Iz pisma robijaša Sremske Mitrovice Ljubici Banker povodom smrti njenog muža Leonarda Bankera

List "NARODNI FRONT SLOBODE", organ političkih osuđenika, u svom drugom broju od maja 1936. godine donio je nekrolog Leonardu Bankeru.

Riječi nekrologa izražavaju bol komunista za ubijenim drugom.

"Bio je besplatan pacijent i zato se bolest njegova nije mogla konstatovati iako je bila pod prstim.

Njegovom smrću ispunila se želja krvnika. Želja, kojom je prožet žandar i policajac, dok sadistički bježe, sudija koji sa hladnom dostojanstvenom i pilatskom pravednošću osuđuje, liberalni upravnici koji za sistematsko i rafinirano ubijanje imaju liberarne zakone.

18 godina on je zidao kuće i polažući temelje on je govorio drugovima svojim kako se polažu temelji organizacionog rada, koji će učiniti da onaj koji zida ima i krov nad glavom. Obilazeći sela i gradove on je nosio sa sobom svoju mistriju, klasnu svijest i s njom je zidao tvrđavu živih ljudi... "

"Smrću Leonarda Bankera Komunistička partija izgubila je još jednog svog istaknutog člana."

Smrt Leonarda Bankera unijela je tugu u njegov dom i u domove svih njegovih poznanika, prijatelja i saradnika. Ljubica i kćerka Vesna nastavljaju revolucionarni rad. One produžavaju Bankerovo djelo. Kuća Ljubice Banker i dalje ostaje važan partijski punkt gdje navraćaju i dogovaraju se komunisti Tuzle. Ljubica vaspitava svoju djecu držeći se poruka koje joj je ostavio Banker i poruka pisma koje su joj pisali robijaši iz Mitrovice. Svoje sinove odgojila je tako da su i oni postali komunisti.

Rok za ekstradiciju neumitno se približavao. Po odluci Suda iz 1933. godine, iseljavanje u Italiju moralo se izvršiti po isteku petogodišnje kazne robijanja Leonarda Bankera, tj. 21. decembra 1937. godine. Režimska administracija bila je u izvršavanju takvih odluka veoma pedantna. Tačno dva dana po isteku tog roka u kuću Ljubice Banker došao je predstavnik vlasti da saopšti naredbu o momentalnom iseljenju iz Jugoslavije. Znala je Ljubica i ranije da će morati u izgnanstvo sa djecom. Znala je po tome jer je diktatorska vlast neumoljiva i gruba prema radničkim komunističkim porodicama, ali i po tome što joj na početku školske 1937/38. godine djecu nisu htjeli primiti u školu. Školske vlasti morale su izvršavati naredbu policijskih vlasti.

Pravac puta porodici Banker bio je već određen. U fašističku Italiju. "Zar tamo", pitala se Ljubica, "zar u fašističku Italiju, zemlju još crnjeg režima i diktature?" Ona se s tim nikad ne bi složila. Ne bi mogla podnijeti to da joj sinovi služe Musolinijevu armiju. Radije bi krenula u smrt, ali su tu maloljetna djeca. Morao se tražiti neki izlaz. Ako se ne može ostati u Jugoslaviji, onda bar da se ne ide u Italiju. Rješenje je konačno nađeno, ali uz pomoć drugova — komunista, Bankerovih saboraca. Naime, tih dana u Parizu se otvarala svjetska izložba. Nabavljene su legitimacije svim članovima porodice za posjetu toj izložbi. Umjesto na italijansku, Bankerova porodica krenula je prema austrijskoj granici, a onda preko Švajcarske u Pariz. Za njima je ostajala rodna gruda, zemlja u kojoj su se rodili, ali je tada to bila zemlja diktature i progona.

Za tako dug put morala su se obezbijediti sredstva. Organizacija Crvene pomoći (Narodne pomoći) stupila je u akciju. Sakupljeno je dovoljno novaca za put i za prve potrebe, dok se Bankerovi ne snađu u Parizu. Na tom poslu angažovali su se tuzlanski komunisti, među kojima je bio i Todor Vujasinović, Bankerov drug sa robije.⁴⁷⁾

47) Pismo Ljubice Banker Toši Vujasinoviću - maj 1945. god. Zbirka dokumenata Odbora za Ediciju Tuzla.

Put je bio dug i pun neizvjesnosti. Dolazak u nepoznatu sredinu, problemi smještaja i daljnje egzistencije nadvili su se nad izgnanom porodicom. Ali i tamo je bila naša Partija. Tamo je bio dio rukovodstva KPJ. Ljubicu i njenu porodicu prihvatili su drugovi Rodoljub Čolaković i Prežihov Voranc (Lovro Kuhar).⁴⁸⁾

48) Iz prepiske Lovre Kuhara (pseudonim Luis i Andrija) Ista zbirka.

Oni su joj pomogli da smjesti porodicu, da nastavi život i pružili joj prvu materijalnu pomoć. Daljnju brigu o porodici Banker preuzeo je Prežihov Voranc i održavao stalnu vezu sa tom porodicom.⁴⁹⁾ Komunisti su brinuli i o tome da se obezbijedi posao za Ljubicu, Vesnu i Brunu, jer pomoć koja im se mogla pružiti nije bila dovoljna za izdržavanje porodice. Naime, Partija je tada imala dosta troškova zbrinjavajući i druge izbjegle porodice koje su živjele u Parizu, a i Jugoslovene španske borce koji su se duže zadržavali u Parizu. Stoga se tražilo rješenje za porodicu Banker i na taj način da se ona uputi u Sovjetski Savez,

gdje bi djeca nastavila školovanje. Pristupilo se iznalaženju ulaznih viza, u čemu se jedno vrijeme bio lično angažovao i generalni sekretar KPJ drug Tito. To se lijepo vidi iz izvještaja Prežihova Voranca (Vallitscha) predstavniku KPJ pri Kominterni,⁵⁰⁾ u kome se kaže:

49) "Front slobode" od 15. aprila 1977. godine.

50) Izvještaj Vallitscha (Lovre Kuhara) od 16.6.1939. god. Kominterni Institut Radničkog pokreta Beograd MF 46/80 (557).

"istovremeno postavljam pitanje familije Bancher. Valter je svojevremeno pribavio ulazne vize za oba dečaćića tog nesretnog čovjeka. Pošto smo tome kasno dobili obavještenje vize su ostale neiskorišćene. Želim Te u Valterovo ime još jednom zamoliti da se pobrineš za vize ..., da bi decu izbacili iz bede."

Do realizacije ovoga plana ipak nije došlo jer su sovjetske vlasti odužile postupak za dobijanje viza tako da je obavijest o konačnom rješenju stigla u Pariz tek početkom 1941. godine⁵¹⁾ a putne isprave trebalo je predati u sovjetskom predstavništvu u Parizu tek 22. juna 1941. godine kada je zgradu ambasade već bila preuzela Njemačka policija. Tako se moglo desiti da porodica Banker padne i u ruke Gestapoa.⁵²⁾

51) Certifikat Sovjetske ambasade u Parizu od 8.1.1941. god. - Zbirka pisama

52) Sjećanje Rinalda Brace Bankera data autoru teksta.

Najrealnije rješenje za porodicu Banker bilo je ipak da se vrati u Jugoslaviju. U tom smislu bio je postignut sporazum i sa predstavnikom Partije Lovrom Kuharom. Oktobra 1939. godine krenula je u Jugoslaviju sa italijanskim pasošem Vesna Banker. Ona je imala zadatak da pripremi teren za povratak porodice. U Zagrebu se povezala sa partijskom organizacijom i uz njenu pomoć jedno vrijeme tamo boravila. Uskoro je uspostavila kontakt i sa tuzlanskim komunistima i dobila jugoslovensko državljanstvo.

Ipak za godinu dana i nešto više, koliko je Vesna proboravila u Tuzli, ona nije uspjela da uredi povratak porodice "regularnim putem. " U međuvremenu rat i okupacija zahvata i Jugoslaviju.

Četvorogodišnji rat prekinuo je veze Ljubice Banker i njenih sinova sa rodnom

Tuzlom. Izuzev rijetkih pisama koje su dobijali od prijatelja iz Tuzle nikakvih drugih vijesti nisu mogli dobiti. Kada je u Francuskoj organizovan pokret otpora, sinovi Ljubice Banker odmah su se uključili u tu borbu. Bruno Banker postaje uzoran i hrabar borac, a kasnije i rukovodilac francuskih partizana. U toj borbi protiv njemačkih fašista Bruno je i poginuo. Poginuo je u 21. godini života 29. avgusta 1944. godine u Sevranu, na periferiji Pariza. Građani Pariza čuvaju uspomenu na Brunu Bankera. Jednoj ulici u Sevranu dali su njegovo ime, a na mjestu gdje je Bruno poginuo postavili su spomen-obilježje. U pokretu otpora sa svojim sinovima učestvovala je i Ljubica Banker. Za svoje zasluge primila je Orden legije časti. Njen sin Rinaldo iskoristio je prvu priliku da se vrati u Jugoslaviju i uključi u završne borbe za oslobođenje. Uskoro poslije njega i Ljubica se vratila, u domovinu. Šef Jugoslovenske vojne misije u Francuskoj general Ilić potpisao je objavu za put na ime Ljubice Banker, u kojoj je stajalo: "*Deportirka Ljubica Banker upućuje se u domovinu avionom koji putuje iz Pariza za Beograd na dan 2. oktobra 1945. godine.*" Bio je to kraj lutanja, patnji i neizvjesnosti Bankerove porodice, ali ne i kraj njene borbe. I Ljubica i njen sin Rinaldo uključili su se u proces izgradnje socijalizma u Jugoslaviji.⁵³⁾

53) "Nova Jugoslavija" - list jugoslovenskih iseljenika u Francuskoj. 25. avgust 1945. godine.

Bogoljub Lekić 1936. - 2013.

Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 1, Tuzla 1979. (str. 521-523).

Rinaldo Banker

Neka se pomiješa krv radnika i seljaka

Zaista, nije to bilo tako davno, mada će mnogima izgledati kao nešto što ne pripada ovom ljudskom veku.

Ko može da poveruje da se u našim gradovima i ne tako davno prodavalo ono što se danas smatra najskupljim poklonom, a to je ljudska krv.

Jedan nerežirani događaj iz 1936. godine dokazao je da se pravi sin svoga naroda ne miri sa time da i krv bude predmet trgovine.

Posle nekoliko godina robije u Sremskoj Mitrovici, na koju je doteran, već u istrazi zverski isprebijan komunista Leonardo Banker iz Tuzle (zidarski radnik), prebačen je u Opštedržavnu bolnicu, i to onda kada su već bili sasvim mali izgledi za njegovo ozdravljenje. Nakon lekarskog pregleda, ispostavilo se da u obzir dolazi još jedino transfuzija krvi. U bolesničkoj sobi ležala su četiri teška bolesnika. Ta se soba ni po čemu ne bi razlikovala od ostalih da nije imala rešetke i da pred njenim vratima nije danonoćno stajao naoružani žandar. Tu, i pod takvim okolnostima, našoj majci i nama troje djece dozvoljeno je da po drugi put posetimo našeg oca, otkako je u zimu 1932. godine uhapšen.

Lekari su našoj majci objasnili u kakvom se ozbiljnom stanju nalazi naš otac i ujedno joj dali oznaku krvne grupe koju treba da za njega što pre nabavimo.

Na ulazu u kliniku izgleda da je uvek stajalo po nekoliko ljudi koji su u rukama držali parče hartije na kome je bila ispisana njihova krvna grupa kao reklama "robe" koju nude na prodaju.

Nije teško zamisliti sliku žene i troje dece oko nje kako gledaju u te nepoznate ljude i u njihove cedulje, a ni te ljude koji zagledaju sa interesovanjem tu ženu i decu. Svi ćute i međusobno se posmatraju. I jedni i drugi dobro znaju i duboko osećaju da treba da pristupe jednoj od najnemoralnijih pogodbi koju je svet zabeležio.

Ova žena, Ljubica Banker, da treba da kupi krv radi pokušaja spašavanja života svoga muža, oca to troje dece koja stoje pored nje. A ko zna kakvi jadi muče ove ljude, kada jedini izlaz iz nevolje u koju su zapali vide u prodaji svoje rođene krvi? Ti trenuci nemog međusobnog opštenja i zagledanja tako su surovo snažni da se naprosto ne daju zaboraviti. I pored toga, ima nešto što se još više urezuje u pamćenje - pamćenje dok čovek diše. Ovu napetost, mučnu tišinu, očitu tugu žene i dece, otupelost i bezizlasnost položaja koja se očitovala na licima prodavača svoje krvi, sa nekoliko ljudskih reči, uz smiren, blag, gotovo i neuočljiv osmeh, više nalik na nešto kao izvinjenje, otklanja visok, mlad čovek u besprekorno čistoj šumadijskoj nošnji. On, prilazeći, razgovetno izgovara: "Kao što vidim, vi tražite krv iste grupe koju i ja imam! Rado ću vam ustupiti krv, ali želim da vidim i da znam kome će pripasti."

Sa kakvom zahvalnošću u očima majke i dece su te njegove reci primljene, teško je opisati. Zahtevu ovog mladog čoveka lekari se nisu protivili, pa je tako maloj povorci koju su sačinjavali lekar, žena i deca, zatim naočiti mladić u šumadijskoj narodnoj nošnji, i sam stražar morao da omogući ulaz u bolesničku sobu, gde je ležao mitrovački robijaš, komunista, pri punoj svesti, zahvaljujući injekcijama koje je primao.

Opet su nastali trenuci nemog međusobnog gledanja, samo bitno različiti, jer svima lebdi blagi topao osmeh nade na usnama i čudan neki sjaj u očima. Taj i takav sjaj u očima ljudi uvek prethodi nečem nesvakidašnjem, nekoj odluci, često suzama radosnicama ili velikoj tuzi ili, bolje rečeno, stanju gde je sve to skupa pomešano. Nije isključeno da taj sjaj ne nosi u sebi i neku vrstu prkosa svemu, pa i samome životu.

Ovoga puta robijaš je taj koji prekida tišinu. "Znam, prijatelju, da želiš znati ko će tvoju krv primiti. Kao što vidiš, otac sam troje dece, radnik sam i nisam ovde zato što sam nekoga pokrao ili prevario već zato što sam se borio za bolji život radnika i seljaka, pa mi je drago što će se u mojim žilama pomešati krv radnika i seljaka."

Opet sekundi tišine, dugi kao večnost, i sve su oči uprte u mladog, stasitog čoveka, kojem je tada bilo teško tačno odrediti godine. Da li dvadeset pet - šest ili mnogo, mnogo više. Posle ovih reči, on je još bolje pogledao napaćeno lice robijaša, ne mnogo starijeg od njega, verovatno pročitao i više od rečenog u

čudnom nesvakidašnjem sjaju njegovih očiju, i onim svojim jasnim glasom izgovorio: "E, pa kad je tako, dragi druže, ja ti svoju krv poklanjam i hoću da se onako bratski izljubimo."

Niko tada nije više mogao da zadrži suze. Tekle su sa lica svih prisutnih i nikom nije ni na um padalo da ih briše ili da ih se stidi. U tišini koja je nastala posle muškog zagrljaja dva čoveka čulo se neko komešanje. To je žandar nastojao da istera posetioce iz bolesničke sobe. Odjednom sve isplakane oči poprimiše čelični sjaj, tako daje žandar bio primo-ran da se povuče na svoje mesto ispred vrata bolesničke sobe. Gotovo sam siguran da tom prilikom, sem oštih očevih reči na adresu žandara: "Slugo buržajska, ostavi ljude, ja ti ovako premlaćen neću pobeći!", niko ništa izgovorio nije. Ovo nepotrebno uzrujavanje, izazvano žandarevim nastojanjem da nas istera iz bolesničke sobe, ubrzalo je i naše poslednje viđenje i pozdrav sa našim ocem. Svako je od nas nešto ocu rekao ili obećao dok je poslednji zagrljaj trajao. Čekajući na red, kao najmlađi, igrajući se robijaškom kapom, mora da sam i ja smišljao šta reći ocu. Kada me je privukao sebi, i rekao da treba da dobro učim i da slušam majku, sestru i brata, iz mene su izašle reči: "Ne brini, tata, i ja ću biti vojnik." Oboje smo znali da se to odnosi na posebnu vrstu vojnika.

To je bilo naše poslednje viđenje sa našim ocem. Mi deca smo izašli iz te sobe u kojoj su lekari prešli na pripremanje oko transfuzije krvi. Ta krv, dobrovoljno data u vreme kada se i krv prodavala, na žalost, nije spasila život komunista - robijaša. Ovaj događaj, pored niza ranijih i kasnijih teških trenutaka u životu, nužno je prerastao u svojevrсну neizrečenu zakletvu članova naše porodice da se borimo protiv svih oblika eksploatacije koja dovodi i do toga da ljudi moraju da prodaju i svoju krv. Nastojali smo da opštoj borbi za bolji život damo svoj doprinos u skladu sa idealima zbog kojih su mnogi robijali i ginuli.

Nikada nismo saznali ko je dao krv našem ocu, pa ako je živ, ja mu se, kao poslednji živi iz te porodice, u ime oca zahvaljujem.

Rinaldo Banker 1927. - 2010.

Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga treća, Tuzla 1987. (str 595-601).

Leonida Banker-Ćatić

U savezničkoj bolnici u Italiji

Potičem iz druge generacije italijanske porodice Banker. Moj djed Luidi Banker doselio je sa svojom osmočlanom porodicom u Tuzlu oko 1911. godine. Došli su iz sjeverne Italije, iz provincije Fiera de Primiero u provinciji Trento. U Tuzli je u to vrijeme bilo više od dvadesetak italijanskih porodica, oni su se doselili nekoliko decenija prije, među njima bile su: četiri familije Motovih, tri Kandota, dvije Daldona, zatim tu su još bili i Fontani, Pikoloti, Bužate, Goje, Kardojani, Rabasi, Dozoni, Segati, Zanini i drugi. Uglavnom su po zanimanju bili zanatlije: zidari, stolari, bravari, rudari, bilo je i dimnjačara a i onih koji su se bavili zemljoradnjom. Bio je to većinom siromašan svijet i ovamo se doseljavao tražeći bolje uslove života. Kod Bankerovih je kažu, bilo malo drugačije, oni su bili, reklo bi se, srednje imućni, imali zemlje, držali kafanu, ali je moj djed bio nemiran duh pa je sve to prodao, pokrenuo porodicu i došao u Tuz-lu, kupio posjed i kuću u Solini. U porodici Banker bilo je tada šestoro djece - dva sina Šimun (Šimo) i Leonard (Nardin), i četiri kćeri, Duždina, Andrijana, Đovana i Magdalena. Otac i stric su kao i većina naših sunarodnika bili građevinski radnici. Talijanski živalj nastanjen u Tuzli u bližoj okolini, iako dosta brojan i po prirodi društven, nije imao neko svoje, nacionalno udruženje, a po-što su, uglavnom, pripadali radničkoj klasi okupljali su se u tadašnjim radnič-kim udruženjima, najviše "Slobodi" i društvu koje joj je prethodilo, a žene su bile članice raznih sekcija tog društva.

Kada je Jugoslavija okupirana, Italijane nisu dirali, jer je Italija bila saveznica Njemačke, izdati su im novi pasoši koji su služili i kao lična karta i time je bio obezbijeđen relativno miran život. Međutim, naša porodica kao i neke druge talijanske porodice, nije ostala po strani narodnooslobodilačke borbe. Moj otac Šimo sarađivao je od prvih dana, ali ne znam da li sa znanjem Mjesnog komiteta Partije ili je možda direktno bio na vezi sa Pašagom Mandžićem. Sjećam se da sam u podrumu naše kuće vidjela sakrivene vojničke uniforme i oružje pokupljeno sa Gradine. Znajući za to, jednog dana sam se vratila kući iz Tuzle sva usplahirena, jer sam čekajući voz na stanici u Kreki čula razgovor ustaškog podžupana Neadzaleskog da će se izvršiti pretres svih kuća, jer je narod iz

vojnog logora raznio oružje i kod koga se nađe biće uhapšen. Ispričala sam to sva uzbuđena ocu, a on je smireno odgovorio da se zbog toga nisam trebala vraćati, jer da toga kod nas nema. I stvarno kad sam poslije pogledala u podrum, nije ničeg bilo, znači vezom je to već bilo otišlo. U našoj kući je više od mjesec dana boravila Antonija Mandžić. Bila je već u podmakloj trudnoći i trebalo je da se tu i porodi, ali je u posljednjem času otišla u Sarajevo. To je bilo odmah početkom okupacije, kada je raspisana potjernica na kojoj je bilo i Antonijino ime. Za one koji su krili te ljude, bile su predviđene najdrastičnije sankcije. Kod nas je takođe jedno kratko vrijeme bio na vezi i jedan drug koji je prije rata bio osuđen i robijao u Mitrovici. Pašaga Mandžić ga je upoznao na robiji u Sremskoj Mitrovici, on gaje uputio nama.

U SKOJ sam primljena krajem 1942. godine, bila sam učenica Stručne ženske škole. Tada su primljene i neke moje drugarice iz razreda, Ljilja i Slavica Tretinjak, i druge. Sastajale smo se u Dugoj ulici. Neda Kerec je najčešće sa nama kontaktirala i davala nam zadatke. Radile smo mnogo toga, na primjer, često smo dobijale hrpe čarapa i nosile kući, prale i krpile, a onda vraćale. Dobijale smo vijesti, upoznavale se sa organizacijom SKOJ-a. Kada je Tuzla oslobođena 1943, otišla sam na kurs za bolničarke. Poslije predavanja praksu smo obavljale u bolnici. Morali smo prekinuti obuku, jer je uslijedilo povlačenje naših jedinica iz Tuzle. U našoj kući skoro smo svi bili spremni da pođemo sa partizanima. Ostale su samo moja tetka Đovana i sestra Marčeda, jer su imale malu djecu a nisu bile kompromitovane. Majka, tetka Dužlina sa sinom i ja ušle smo nekako u jedan kamion, a otac nije mogao, nije bilo više mjesta. Mi smo pošli prema Majevidici a on na drugu stranu, prema Spreči, kasnije smo saznali da se priključio Tuzlanskom NOP odred. Mi smo stigle do Semberije, najduže smo provele vremena u selu Zagoni. Tetka je radila sa ženama u AFŽ-u, mama je kuhala za partizane u selu, a ja sam bila uključena u sanitetsku ekipu u kojoj su takođe bili doktor Šerstnev i profesor Vasković, direktor Gimnazije u Tuzli, ali je on više radio na organizaciji narodne vlasti. Bili smo stalno na terenu, ponekad smo išli i u Bijeljino, ali smo se na teren ponovo vraćali. Bila sam u Bijeljini kada je održavano Skojevsko savjetovanje, nisam bila delegat već sam samo kao publika pratila rad Savjetovanja. U Bijeljini sam tih dana vidjela dosta poznanika i saznala da je otac poginuo u toku šeste neprijateljske ofanzive.

Nalazili smo se na terenu Vršana kada nam je jednog dana došao neki mladić, predstavio nam se da je partizan i da se preziva Vasković, a kad je sa profesorom

poveo razgovor, ispostavilo se navodno da su u nekom srodstvu. Bilo je to prije sedme ofanzive. Doktoru Serstnevu se taj mladić učinio nekako sumnjiv i kad smo ostali sami, predložio je da se iz opreza sklonimo i pređemo u drugo selo. Ja sam pristala, ali profesor nije htio, vjerovao mu je. Međutim, pokazalo se da je doktor bio u pravu. Mladić nije bio partizan već četnik. On je uhvatio profesora Vaskovića, svezao ga i skinuo skoro do gola (seljani su mu dali neki stari koporan) i takav se vratio u Bijeljinu. Tada su četnici zaklali u Vršanima popa i njegove dvije kćeri zato što su saradivali sa partizanima, a mi smo kod njih boravili.

Sedma ofanziva je počela polovinom marta 1944. godine kada je 13. SS divizija prešla Savu i počela svoj zločinački put. Sa partizanskim jedinicama povlačili su se prema Majeveci i terenski radnici. Jedan broj terenaca bio je uključen u 17. majevičku brigadu, a u aprilu je formiran Četvrti bataljon. Bila sam bolničarka Druge Čete tog Bataljona. Za sve vrijeme Bataljon je u sastavu Brigade imao stalne pokrete i vodio stalne borbe na terenu Majevice, Semberije, Birča - protiv svih mogućih neprijatelja; Nijemaca, četnika, zelenog kadra, Vražije divizije - esesovaca i drugih koji su nas u sedmoj neprijateljskoj ofanzivi napadali. Živo mi je ostao u sjećanju momenat kad nam je saopšteno da je našu Brigadu, za spašavanje ranjenika iz Trnovske bolnice pohvalio Vrhovni komandant Tito.

Kad smo se povukli sa Majevice i došli u Šekoviće, osjećali smo se kao da smo stigli svojoj kući. I uvijek smo se tako tamo osjećali, bez obzira što često nije bilo šta da se jede. Šekovići su bili naši i tu smo se u pravom smislu osjećali slobodnim. I onda kad smo se odmarali tu je bilo živo. Svi smo bili na neki način okupirani radom. Redovne su bile vojne vježbe, nepismeni su učili pisati, održavani su razni sastanci. Sređivalo se oružje, bolničarke su pripremale sanitetski materijal. Zavoje smo prali da bi se mogli ponovo upotrijebiti. Krajem maja 17. majevička brigada je iz Šekovića krenula na Majevicu, tada se uveliko pričalo o otvaranju drugog savezničkog fronta. Mi smo od toga očekivali mnogo, mislili smo prije svega da će biti kraj ratu ili da će Nijemci morati povući svoje snage na ta ratišta te će nama biti lakše. Međutim, malo se šta od toga ostvarilo. Rat je trajao još punu godinu dana. Bili smo krenuli na Majevicu kad smo saznali da su se savezničke snage iskrcale u Normandiji. Dva-tri dana poslije toga, dakle moglo je biti u prvoj sedmici juna 1944, vodili smo teške borbe sa esesovcima u blizini Priboja. Imali smo dosta ranjenika, a bolničarke su morale biti u prvim redovima da prihvate i previju ranjene drugove. U toj borbi na

položaju do naše čete bila je tuzlanska četa. Kad su se oni povukli, spazila sam teško ranjenog Acu Vokića koga sam poznavala iz Tuzle. Pritrčala sam da mu pomognem, esesovci su bili blizu, jasno su se čuli njihovi glasovi. Aco mi viče da bježim jer će me uhvatiti. U tom me je nešto presjeklo preko nogu, pala sam do Ace. Nisam više mogla pomoći ni sebi ni njemu. Naši su se povlačili, pored mene je prošla jedna drugarica iz moje čete i kad je vidjela da sam ranjena dohvatila me je i kao vreću prebacila preko ograde u živicu. Pri tom sam ponovo lakše ranjena u ruku i vrat.

Ostala sam sama, ubrzo se sve utišalo. Polako sam se dovukla do njive sa kukuruzima u blizini mjesta gdje sam ležala. Jedva sam se tu skrila, jer su stabljike kukuruza bile još niske. U tom se i smračilo. Osjećala sam velik strah i hladnoću. Čula sam žamor žena koje su se vraćale kućama sa njiva. Nisam smjela da tražim pomoć. Nisam gubila nadu, bila sam sigurna da će Mehmedalija Hukić, komandant bataljona kad primijeti da me nema, poslati nekog da me traži i da me neće ostaviti. Malo kasnije čujem neko prolazi, javim se, bio je to neki mještatinin. Stade pored mene i pita ko sam i predloži da ode u selo po pomoć. Nisam mu dozvolila, jer sam se bojala da će obavijestiti četnike, i on sjede pored mene. Počesmo razgovor, kažem da sam iz Tuzle. Tada on ispriča da poznaje jednog zidara iz Tuzle, upoznao ga je kad se gradila crkva u Pri-boju i da je Italijan. Naravno rekla sam da je to moj otac. Bilo mi je lakše, osjećala sam da me neće izdati. (Kasnije je on otišao u Tuzlu, pronašao moju tetku i rekao joj da sam živa). Sjedio je pored mene, nije me napustio sve dok nisu došli po mene. Tako sam se ponovo našla među svojimima, a šta je bilo sa Acom nisam mogla saznati.

Na oporavku u Invalidskom domu u Altamiri – Italija, novembar 1944. U prvom redu: Leonida Bancher

Poslije ovih borbi Brigada je ponovo prešla u Birač, a zatim produžila prema Srebrenici na nove zadatke. Nalazila sam se u brigadnoj bolnici, a kako je bilo dosta ranjenika i neprestano su vođene borbe sa neprijateljima, da bi se Brigada rasteretila, odlučili su da ranjenike upute u Šekoviće u korpusnu bolnicu. Prvo su nas pregledali u divizijskoj bolnici. Kad je dr Đorđe Dragić, šef saniteta 38. divizije vidio u kakvom su stanju moje rane, odmah je odredio da idem u Italiju na liječenje. Upravo je u to vrijeme dogovarano sa Saveznicima da se naši teški ranjenici transportuju avionima u njihove bolnice u Italiji. Usprotivila sam se jer nisam znala ništa o svojim, majka i tetka su ostale u Semberiji, nisam znala da li su preživjele. Mehmedalija me je propisno izgrdio i naredio da idem. U Šekovićima su nam koliko se moglo sanirali rane da bismo mogli izdržati put koji nas je čekao.

Počeo je transport ranjenika za Osmake. Žene i odrasliji pioniri nosili su nosila, drugi su jahali na konjima a bilo je i zaprežnih vozila, volovskih kola. Duga kolona ranjenika, naroda, vozila polako se kretala od Šekovića prema Sprečkom polju i Osmacima gdje je napravljen naš partizanski aerodrom. Mislim da je to moglo biti oko 8. jula, dakle u ljeto 1944. godine. Sjećam se da su Nijemci u toku tog puta bombardovali jedan dio duž usahlog potoka kojim se kolona kretala. Bilo je novog ranjavanja, moja kola su se prevrnula a ja sam, ni sama ne znam kako, uspuzala uz neku strminu. Otkuda snage za to teško je objasniti, a spadala sam u kategoriju teških, nepokretnih ranjenika. Put je ipak nastavljen i stigli smo u toku noći do odredišta.

Na aerodromu kao na nekoj svečanosti, mnoštvo naroda, boraca, ranjenika. Djevojke u narodnoj nošnji pomažu ranjenicima. Čuje se pjesma i igra kozaračko kolo. U jednoj grupi čula sam poznat glas, malo kreštav, karakterističan glas Zore Nikolić. Zovnula sam je i pitala zna li šta o mojim. Odgovorila je da su živi i umirila me. U toku noći stigli su avioni. Utovarili su nas ali nikog od svojih saputnika nisam poznavala. U Bari smo stigli pred zoru. Prihvatne bolnice su bile u velikim hangarima. Još u toku leta aviona nudili su nas bijelom kafom, zemičkama, čokoladom, svim onim što dugo nismo okusili.

U toj prihvatnoj bolnici bilo nas je sa svih strana, iz svih krajeva Jugoslavije. Tu sam sreća jednog svog zemljaka, Tuzlaka, koga nisam ranije poznavala, ali kad je rekao kako se zove, znala sam dobro o kome se radi. Upoznali smo se na malo neobičan i tužan način. Prilikom uzimanja ličnih podataka pri smještaju u

bolnicu pitali su. između ostalog, i gdje sam rođena, odgovorila sam u Tuzli. Tada me iz blizine upita jedan drug, kad si iz Tuzle znaš li ove, pa navede nekoliko imena među kojima i ime profesora Rade Peleša i njegove žene. Odgovorila sam da Pelešove znam, ali da sam čula da su u toku šeste ofanzive poginuli. Nakon toga mladić mi se predstavi i reče da je on njihov sin Momčilo (Momo). Bilo mi je jako teško. Osjetila sam da sam pogriješila, pokušala sam se nekako izvući pa sam rekla da to možda i nije tačno, da su i za mog oca rekli da je sa njima poginuo, ali da ja to ne vjerujem.

Iz Barija sam upućena u Sent Andreju. Tog perioda se skoro uopšte ne sjećam. Bila sam teško bolesna, dobila sam tifus i upalu pluća. Zapamtila sam ga jedino po tome što su me smjestili u muški odjel. Pošto se nisam dobro osjećala, nisam to ni primijetila sve dok jednog dana nisu pitali ima li tu jedna drugarica, a ja sam se naravno javila. Do ove male pometnje došlo je zbog mog imena. Leonida je zapravo muško ime, pa su me zato i smjestili među muškarce. Međutim u tom transportu za bolnicu bila sam jedina drugarica, pa se ubrzo primijetilo da sam se negdje "izgubila". Kasnije sam premještena na brdo Guasano, u sanatorij za rekonvalescente. Bilo je to veliko naselje od šatora. Mnogi su se već bili prilično oporavili i oni su objedovali u zajedničkoj trpezariji a nepokretnim je hrana donošena u šator. Bila sam među ovim drugim. Posmatrala sam sa svog kreveta one koji idu na ručak i pomalo im zavidila. Zapazila sam slučajno jednu ženu, jer je u kosi imala mašnu od materijala kao što je bila jedna haljina moje tetke Dužoline. I, kad je ručak završen, ponovo sam je spazila, a kad je prišla sasvim blizu, pogledi su nam se susreli. Tada smo istovremeno povikale ja njeno a ona moje ime. Bila je to Beba, supruga Rafe Mota. Mnogo smo se obradovale ovom susretu. Naše porodice je i ranije spajalo čvrsto prijateljstvo, a sada ovdje u tuđini bilo mi je kao da sam vidjela nekog najrođenijeg. I Rafo je bio ovdje, pa su to poslije podne oboje došli da me posjete. Često smo poslije bili zajedno i puno su mi pomogli da se i ja brzo oporavim.

Pred kraj godine formiran je u Altamuri Invalidski dom pa je uslijedio novi pokret. Bila sam u grupi koja je među prvim došla, pa smo učestvovali u pripremanju Doma. Invalidski dom je bio smješten na jednoj poljani u maslinjaku. To je bilo nekoliko redova sa po 8-10 dugačkih baraka. Bio je ograđen visokom, gusto prepletenom bodljikavom žicom. Više je ličio na logor.

Ubrzo su počeli stizati teški ranjenici, zapravo, sa već gotovo zaraslim ranama,

teški invalidi kojima je bila neophodna tuđa pomoć. Bilo ih je iz svih krajeva Jugoslavije, a bilo je i nekoliko invalida iz Albanije. Tu je počela moja radna aktivnost. Postavljena sam za komandira čete bolničarki u kojoj je bilo oko šezdeset djevojaka. Posao je bio dosta složen i odgovoran, pomoglo mi je iskustvo koje sam stekla u jedinici. Često sam bila i prevodilac jer sam govorila talijanski. Posebno sam provodila dosta svog slobodnog vremena sa slijepim drugovima. Svakodnevno sam ih vodila u šetnju, i u maslinjaku im čitala. To mi je bilo stalno zaduženje.

Naš život u Domu bio je veoma raznovrstan i potpuno ispunjen različitim sadržajima. Izdavali smo svoj list "Ranjeni borac", umnožavane su vijesti, kulturno-umjetnička aktivnost je zaista bila vrlo intenzivna. Imali smo veoma kvalitetan hor. U Sloveniji danas postoji Hor ratnih invalida. To je nastavak upravo ovog hora. Imali smo i dramsku i druge sekcije. Čak sam i glumila ali mislim da se u tome nisam proslavila, jer sam jednom prilikom u sasvim ozbiljnoj situaciji izazvala urnebesane smijeh, zato što sam se saplela o sopstveno oružje.

Za sve nepismene organizovan je obavezni analfabetički tečaj, a postajala je osnovna škola od 4 razreda. U tom domu radila je zubna ambulanta, krojačka, stolarska i obučarska radionica, brijačnica i frizeraj. U to vrijeme održana je poznata nogometna utakmica između Hajduka i reprezentacije Saveznika. Ne sjećam se rezultata, ali Hajduk je pobijedio. Prisustvovali smo toj utakmici i oduševljeno navijali i bodrili naše nogometaše. U istom periodu prisustvovali smo izvođenju opere "Rigoletto". Za mene, a vjerujem i za mnoge, to je bilo posebno iznenađenje, jer je to bilo prvo naše slušanje opere. Nismo bile pripremljene, pa je moju pažnju više zaokupila dvorana i sve u njoj. Ogromni lusteri, posebno osvjetljenje, galerije, balkoni, a dame za ono vrijeme u luksuznim toaletama.

Svakodnevno su stizale vijesti iz Jugoslavije, tačno smo znali položaj i kretanje naših jedinica, radovali smo se sve bržem oslobođenju naše zemlje. Čestitali smo jedni drugima oslobođenje krajeva iz kojih smo potekli. Bilo je veoma tužnih situacija, neki su ostajali sami, cijele porodice su bile pobijene, mnogi nisu ni znali šta im je sa djecom. Jednog dana stiže i vijest da je Tuzla oslobođena. Riječima se ne može opisati kolika je moja radost bila. O svojim i dalje nisam ništa znala, ali sam počela da pišem pisma i šaljem u Tuzlu. Pisala sam gotovo iz dana u dan. Poslije dobijem pismo od majke. Potvrdila je očevu smrt. Teško

mi je palo, moj dobri otac ostao je u temeljima naše revolucije, bio je učesnik oktobarske revolucije u kojoj je ranjen, velik zaljubljenik Lenjina, Oktobra, osvjedočeni komunist, izgubio je život onako i upravo za ono za šta je živio i borio se cijeli svoj život.

Ovdje u Domu bilo je drugova iz našeg kraja, bila je tu Dragica Paljić Gara, ostala je bez noge, zatim Krsto Tešić Krcun, pa Asim Mujkić i drugi. U blizini je bila još jedna saveznička bolnica. Iznenadila sam se kad mi je jedan drug, koji je iz tog mjesta došao, rekao da je upoznao jednog mladića koji se preziva Banker, ali veli da nije došao iz Jugoslavije već iz Belgije. To me je uznemirilo, znam da u Belgiji nema nikog od bliže porodice. Pitala sam da li zna kako se zove i počela sam da nabrajam: Bruno! nije, Rinaldo! "Da", reče on "čini mi se da se tako zove." Kad sam to saznala, jedva sam čekala da ga vidim. Nismo se vidjeli od 1938. godine kada je kompletna porodica moga strica Leonarda morala da napusti Jugoslaviju, jer je Leonardo kao komunist suđen po Zakonu o zaštiti države, po kome je poslije izdržavanja kazne osuđen i na iz-gnanstvo. On je umro na robiji, ali je njegova porodica morala da se iseli, otišli su u Francusku i nastanili se u Parizu. Zamolila sam komandanta da dozvoli da mu odem u posjetu. Dobila sam i dozvolu i džip da što brže stignem. Rinaldo mi je ispričao šta su sve preživjeli kad su otišli iz Jugoslavije, da su se sve troje: on, njegova majka Ljubica i brat Bruno uključili u Pokret otpora i daje Bruno poginuo prilikom oslobađanja Pariza. Braco je, tako smo Rinalda zvali, nosio sa sobom neku kovertu adresiranu na Todora Vujasinovića i dao mi je da je ja čuvam.

Inače, u savezničkim bolnicama u kojim sam boravila ljekari su bili Englezi i Amerikanci, za nas su bili stranci, a bolničko i drugo osoblje su bili naši partizani.

Organizacija je bila kao i u svakoj partizanskoj jedinici, sve, od komande pa naniže. Partijska i skojevska organizacija bila je veoma aktivna. Tu nije bilo prijema u Partiju, ali su neki skojevci pozivani na neke partijske sastanke, tako da sam ponekad prisustvovala tim sastancima. To je bila neka vrsta kandidature za prijem u Partiju kad se vratimo u zemlju.

Mi smo bili u specifičnoj situaciji. Bili smo okruženi strancima. Da li su razumijevali ili nisu našu borbu nije moje da ocjenjujem, ali smo mi bili ti koji smo na najočigledniji način reprezentovali novu Jugoslaviju, partizane i našu borbu. To se moglo samo čvrstom, svjesnom i nenametljivom disciplinom. Često je na

našim sastancima pitanje discipline zauzimalo važnu tačku dnevnog reda. Doživjela sam mali incident sa jednim ljekarom, zbog čega sam bila ukorena pa mi je to unijeto u karakteristiku i tako ostalo i kad sam se vratila kući. Sukobili smo se kad je na naš poziv došao da pruži pomoć našoj drugarici kojoj je pozlilo. Zagalamio je na nas što smo ubrale maslinovu grančicu koju smo umjesto cvijeća stavile u važnu i željele da ukrasimo svoju baraku. Odbrusila sam da ga nismo zvale u inspekciju već da pomogne. Nazvao nas je barbarima na što sam ja grubo reagovala.

Konačno je i drugi svjetski rat bio završen. Njemačka je kapitulirala, a to je za nas bilo veoma važno zbog povratka kući. Međutim, vrijeme je prolazilo a niko o tome nije ništa konkretno govorio. U to vrijeme došla nam je u posjetu delegacija iz Generalštaba jugoslovenske armije iz Beograda. Okuražila sam se i jednog druga upitala poznaje li Tošu Vujasinovića. Kad je potvrdno odgovorio, zamolila sam ga da mu ponese onaj Bracin koverat na kom sam, na poleđini, napisala da sam tu, molim da učini nešto da se vratim kući, i stavila sam potpis: Leonida Banker. Vrijeme je u iščekivanju povratka sporo proticalo. Upravo sam se spremala da sa grupom svojih drugarica pođem u Rim, to smo dobile kao nagradu za naš rad. Tada je došao komesar i rekao: "Leonida, dobila si dozvolu da ideš kući." Kakav Rim, nije mi uopšte bilo žao što ga neću vidjeti, mislila sam ima vremena, nadoknadiću to ja kasnije, međutim nikad to nisam poslije stigla. Braco i ja smo se brzo spakovali i pošli u Bari a odatle nastavili - Braco avionom u Beograd, a ja brodom do Dubrovnika. Ni tu se nisam dugo zadržala, pa sam odmah nastavila putovanje u Mostar. Putovalo se malo ćirom, malo kamionom, a najviše pješke. Odatle sam krenula u Sarajevo i najzad stigla u moju rodnu Tuzlu. Bio je kraj jula 1945. godine kad sam se vratila svojoj kući.

Leonida Banker-Čatić 1926.-2011.

Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga treća, Tuzla 1987. (str. 443).

Leonida Banker-Ćatić

S Tuzlanskim odredom u šestoj ofanzivi - dio članka

Dr. Vera Mujbegović opisala smrt Šime Banker

Trčali smo preko suve, ispucale i smrznute zemlje pobebele od hladnoće i mraza. Smetao mi je ranac, jer ga nisam stavila na leđa, već sam ga vukla u jednoj ruci i tako teško preskakala preko ograda. Pošto smo pretrčali dobar deo puta uzbrdo kroz selo, našli smo se u nekom kamenjaru, ili je to bilo korito neke rečice. Meci su odzvanjali po kamenjaru i odjekivalo je na sve strane. Sva zadihana i uzbuđena omladinka iz ekipe Dara Galić, kojoj sam bila pozajmila u toku prethodne noći svoju vindjaknu, pruži mi slike i beležnicu iz gornjeg džepa, uz izvinjenje da ne može da skida vindjaknu. (To je, upravo, ova ista beležnica u kojoj su zapisani događaji i datumi našeg kretanja sa Odredom, kao i neke porodične fotografije koje sam nosila sa sobom.) Zgrabih to iz njene ruke i strpah, srećom ne u ranac, nego u džep od kaputa koji sam nosila. Dara je nastavila sa nekolicinom na drugu stranu i bila je uskoro zarobljena. U tom kamenjaru ili blizu njega, mislim da su poginuli Zdravko Kolaković, Sakib Hasanagić i neki drugi.

Prema iskazu oćevica Dušanke Pavlović, koja je bila skrivena iza jedne živice, ona je bila svedok pogibije: Šime Bankera, Zdravka Kolakovića, Sakiba Hasanagića i Radojke Perić. Prvo je, prema njenim rećima, Šimo Banker pronašao ranac koji je odbacila Vera Mujbegović i iz njega izvadio parće bele tkanine ili hartije pošto su već nailazili Nemci. Međutim, kako je on na kožnoj kapi imao petokraku, jedan Nemać koji je došao do njega pucao je pravo u petokratku i ubio ga. Sakib je već ranije bio mrtav, pored njega je ležao Zdravko Kolaković, ranjen u nogu, držao je u rukama fotografiju svoje žene Olge i kćerke Snežane, ali Nemać koji je dokrajćivao ranjenike, pucao je i u njega i ubio ga.

U Bućiku je Odred pretrpeo vrlo teške gubitke sa manjim brojnim stanjem - oko stotinjak ljudi - zajedno sa Štabom Odreda i političkim kadrovima koji su bili uz Odred. Dotadašnji "balast" civila i građana koji su se kretali uz Odred bio je sasvim proredio. Iz kulturne ekipe su poginuli u Bućiku: Mirjana Grbac, Zdravko Kolaković, Sakib Hasanagić, Jovo Ćesarević, Mirko Đurić, Risto Katić, Nikola Bjegović, a zarobljeni su: Ruža Nešković, Dara Galić, Dušanka Pavlović, Mira

Radić, Momo Babić, Branko Jokić, Milojka Vodenik, Vera Komšić i drugi. Iz redova civila koji su bili u stalnom kontaktu s Odredom i u grupama se kretali zajedno s nama poginuli su: Šimo Banker, Rajko Milanović, otac Laleta, Mileta i Nataše Milanović, Mihajlo Vasić, otac Duke i Sretena Vasića, ing Sveto Jankovic (Perko Radić je umro neki dan ranije, Stevo "Šnajder" i drugi. U Bučiku je poginula i nekolicina boraca iz bataljona TO, kao Radojka Perić, Milan Kljujić, skojevac iz Tuzle i drugi).

BANKER, SIMON (Luidi) rođen je 15. avgusta 1893. godine u malom mjestu u Dolomitima, Siroru, koje je tada pripadalo Austro-Ugarskoj, a danas Republici Italiji. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu. Bankerovi, porodica radnika i zidara, u potrazi za poslom preselila se 1911. godine u Bosnu, u Tuzlu. Živio je u porodičnoj kući u naselju Solina u Tuzli. Otac Luidi, vrstan zidar, svoje umijeće prenio je na sinove Šimona i Leonarda. Kao izvrsni majstori radili su širom Bosne i Hercegovine. Vrlo brzo su se aktivno uključili u radnički pokret i sve akcije koje je sindikat vodio. Za vrijeme Prvog svjetskog rata (1914-1918.) Šimon se našao na ruskom frontu gdje je prvo bio zarobljen, a zatim je prešao u redove Crvene armije. Učestvovao je u Oktobarskoj revoluciji 1917. godine, kada biva ranjen. Poslije sedam godina ratovanja vratio se u Tuzlu sa bogatim revolucionarnim iskustvom koje je, ne bojeći se progona režima, prenosio na tuzlanske radnike i svoju porodicu. Član KPJ postao je početkom 1929. godine. Uhapšen je, zajedno sa bratom Leonardom, 1932. godine, ali je ubrzo, zbog nedostatka konkretnih dokaza, pušten. Poslije okupacije Kraljevine Jugoslavije, aprila 1941. godine, u vrijeme priprema za oružani ustanak, radio je na prikupljanju oružja i municije koje je skrivao u svojoj kući u Solini. Također, u svojoj kući je skrivao odbjegle komuniste, ranjene borce i aktiviste koji su trebali preći u redove NOV-a. Poslije povlačenja jedinica NOV-a iz oslobođene Tuzle, u novembru 1943. godine, i Šimon je napustio grad i pošao sa novoformiranim Tuzlanskim NOP odredom. Poginuo je 24. decembra 1943. godine u Bučiku, u iznenadnom napadu njemačkih jedinica na dijelove njegovog odreda.

Dr. Vera Mujbegović rođena 1927.

Proslava 1. maja 1923. godine na imanju Bančerovih pod Gradinom na Solini. Na slici su mnoga poznata imena iz prošlosti Tuzle: Mitar Trifunović Učo, Simon Bančer, Leonardo Bančer, Cano Gojo, Leopold Volavka, Marija Jakubec, Perin Mott, Gusti Mott, Viki Mott, Marija i Matilda Mott, Miroslav Pinter, Marija Piccolotti, Ankica Cuvaj, Mijo Cuvaj, Jure Jurić, Hasan Odobašić, Aljo Bakalović, Giovanna Bančer, Franciska Bančer, Mulaga Mustačević, Bogdan Banjanin, Feliks Križan, Juliska Cuvaj, Mica Jakubec, Ivan Gojo, Ljubica Bančer, Pero Smit, Alija Alibegović, Dousolina Bančer, Mijo Đumić, Vladimir Pesut, Mašo Altumbabić i Kosta Bašić.